
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Meilę pakeičia žiaurumas (Kaip Europa vienija įvairovę)

Vytautas Landsbergis

Tikime, kad Dievas mėgsta žmonių ir tautų įvairovę, kai jie apsigaubia abipuse pagarba, užuojauta ir solidarumu. Tai mūsų krikščioniškasis idealizmas, ir leistina manyti dar daugiau – kad Dievo svajonė buvo ir tebėra matyti visus Jo žmones, gyvenančius brolybėje.

Su jais buvo daug problemų, todėl atsiuntė Pasiuntinį. Jėzus mums atnešė aukščiausiąją meilės pamoką. O mes, europiečiai, pirmieji judeokrikščioniškojo žinojimo paveldėtojai, po 2000 metų vis dar sėdime toje pat pradinėje klaseje. Ar ne laikas suprasti, kad ekonomika labai mažai padės, jei Europos nevienys tolerancija ir meilė? Visų kitų pagrindų neužtenka vienybei, kuri liktų ir išgyventų. Tęsdami savo pradinę prielaidą galėtume sakyti, kad Dievas nemėgsta, kai dėl skirtingumo tarp žmonių kyla pyktis, stokojama brolybės ir vyksta tarpusavio kova.

Kažkas pasakė – kadangi nebėra pasaulinių karų, atėjo istorijos pabaiga. Žinoma, taip blogai dar nėra, nes tebevyksta pasaulinis teroristinis karas tarp pamišėlių fanatizmo ir protingesnės, bet pakrikusios demokratijos, o iš paskos dar slenka energetikos karas. Kartais tai iš tiesų atrodo kaip žadėtoji pasaulio pabaiga. Kartais, atvirkščiai, atrodo, kad tai tik nauja pradžia. Po to, kai Europai pavyko buvusius pasaulinius karus pakeisti taika, dabar paskutinis laikas baimę ir neapykantą pakeisti meile.

Analogiškai egotizmą ir vartotojiškumą, abejingumą žmonijai ir mūsų bendrai ateičiai turėtų pakeisti užuojauta vargstantiems bei nusiminusiems, kiekvienos šalies ir kiekvieno žmogaus atsakomybė už pasaulio dabartį ir ateitį. Žinoma, jei norime turėti ateitį.

Kadangi sutarties dėl Konstitucijos Europai autoriai taip bijojo paminėti meilę, brolybę arba krikščionybę sutardami, kad tik „neutralus“ *solidarumas* turi teisę būti paminėtas, pažiūrėkime praktiškai, ar neapykanta (emocija!) galėtų būti pakeista bent jau solidarumu kaip bendro intereso kalkuliacija. Vėliau pragmatiškasis solidarumas turėtų tapti šiltas, kai daugelis apglėbia daugelį, ne pinigus (*many, not money*), gražindamas mus į jausmo broliją, krikščioniškosios meilės ekvivalentą. Taip širdies tiesa galėtų vėl tapti mūsų vedle.

Tokių vertybių ir dorybių virsmą mes išgyvenome lenkų Solidarumo ir Baltijos išsivadavimo, vadinamo Dainuojančiąja revoliucija, metu.

Todėl mes, žmonės iš Baltijos valstybių, galime paliudyti, jog šis stebuklas įmanomas. Bent laikinai, vieną nuostabią akimirką, kai Šventoji Dvasia sklendė viršuje paliesdama saldžiu sparnu mūsų širdis. Taip mes, europiečiai, turbūt galėtume tikėtis ir tikrojo visų krikščionių ir visų tikinčiųjų ekumenizmo. Susivieniję įvairovėje, ir be utopiškų svajonių. Prisiminkime Joną Paulių II, besikreipiantį į musulmonus: *kadangi turime vieną Tėvą, esame broliai*.

Tačiau kasdienė dabarties Europa, nebepatirianti nacionalinių karų ir stokojanti tikrų tikinčiųjų, taip reikalingų ne tik vadovauti, deja, praranda prasingo gyvenimo pojūtį.

Ko tąsyk reikia Europai? Jai reikia, kad viešpataujanti, bet neįkvepianti Eu-

ropos gyvenimo filosofija pakistų iš esmės. Kad ateitų nauja, o trauktųsi ta menka, kuri šiuo metu vyrauja. Iliuzinė „gerovės valstybė“ yra vienas esamų mitinių pavyzdžių.

Valdžia ir malonumas – štai du nauji bejausmiai dievai-stabai. Nėra kelio, nėra gyvenimo. „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas“, – sakė Mokytojas, ir Jis buvo labai susirūpinęs mūsų ateitimi. Deja, mes nesiklausome, nors naudojame brangias ausines. Kokia gali būti ateitis, jei tiek daug europiečių nenori dirbti ir turėti vaikų?

Apaštalas Paulius tiksliai pasakė apie gražiausiąjį kelią: jeigu aš neturiu meilės, tai esu tik žvangantys cimbolai ir nieko nepasiekiau, *aš esu niekas*. Tai perspėjimas. Mūsų Europa, senstanti civilizacija, kuri atsidūrė egzistencijos kryžkelėje, turėtų dažnai kartoti tuos žodžius ir juos permaštyti. Jeigu aš nemylėsiu savo brolių ir vaikų, aš išnyksiu, būsiu niekas. Europa, kodėl nepasakai to garsiai? Vargšas kontinente, juk tu gerai suvoki savo demografiją.

Jeigu Europa negali pasakyti: leiskite mažutėliams ateiti pas mane, – tai ši civilizacija kieta ir ji sunkiai serga. Jei pritaikytoji Europos širdis teturi nedidelius meilės reusus, tai vakuumą užpildo žiaurybės. Europa su visomis veidmainiškomis pašalpomis tapo žiauri silpniems ir „nesėkmingiems“, mažiesiems ir jau augantiems, bet dar negimusiems. Gal čia tik mano asmeninis supratimas ir nuovoka, kad žiaurus elgesys neturi jokios „raudonos linijos“, skiriančios esminį žmogaus žiaurumą tiems, kurie jau gimę, ir tiems, kurie dar ne. Tačiau atrodo, kad taip yra, požiūriai susiję. Įvairios spekuliacijos čia pasitelkiamos siekiant išvengti tiesos, taigi virsti nieku. Pasamoneje glūdi ne skirtybės ar įvairovė, bet slaptas vienijimasis su blogiu, labiausiai žalingas patiems tiems žiauriems, nelaimingiems ir tik apsimestinai abejingiems žmonėms.

Kodėl jie nenori būti laimingi, klausydami priešingo įsakymo? Atsimink, vartotojų Europa, ką Jonas pasakė: *Kaip ir girdėjote nuo pat pradžių, jo įsakymas jums yra eiti su meile*.

Paklauskite bent šių dienų ganytojo žodžių, kuriuos girdėjau Lietuvoje: „Tuščiai šiandien kalbėtume apie tautos laisvę ir patriotizmą, jeigu miršta mūsų šeimos, jeigu nėra kam perduoti meilės ir mokyti, kad dėl meilės verta pasiaukoti“ (Lietuvos Kardinolo pamokslas per Šventąsias Mišias mūsų Nepriklausomybės dienos proga 2007 m. Vasario 16-ąją).

Bet pažvelkime vėl į alternatyvą, apie kurią Jonas kalba taip paprastai: *Aš neturiu didesnio džiaugsmo kaip girdėti, kad mano vaikai eina tiesos keliu*.

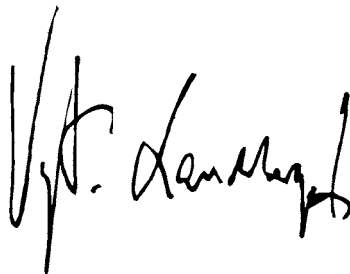
Ponios ir ponai, dėl to džiaugsmo ir didžiausios laimės, ir kad būtumėt mažiau nelaimingi, žinoma, jums reikia turėti vaikų – ir tų gimusių skausme iš jūsų pačių meilės bei aistros, ir tų, kuriuos užauginate dvasia kaip mokinius. Kodėl jūs tokie priešai sau, jeigu patys iš savęs atimate tą džiaugsmą ir kuo didesniais skaičiais?

Aš girdėjau Motiną Teresę ramiai ir aiškiai skelbiančią: „Įvaikinimas, o ne abortas! Jei bijote problemų, mano dukros, tiesiog leiskite jiems gyventi ir atiduokite į mano rankas – aš turiu pakankamai vietos visiems!“

Kodėl Europa negalėtų pasakyti to paties? – Mes turime jiems gražias vietas ir mylinčias širdis, tegu jie gyvena!

Tokia Europa, vienijama meilės visiems savo vaikams, nemirs. Tik tokia.

(Pagal pranešimą COMECE konferencijoje „Vertybės ir perspektyvos Europai“)

Roma
2007-03-24

DIENORAŠTIS

Loreta Laužikaitė

Balandžio 12 d., ketvirtadienis. Prahoje koncertuoja Rogeris Watersas. Ta proga su draugais keliaujame po pietinę Čekiją – Moravijos kraštą, kur, pamiršę atšaurų Lietuvos pavasarį, galime ramiai mėgautis saule, pilnavidurėmis tulpėmis, laukiniais irisais, magnolijomis. Tik vandeniu čia daug neprisimėgausi – palyginti su pernai patirtu Suomijos peizažu mėlynos spalvos Čekijoje, galima sakyti, išvis nėra.

Atostogų savaitė jau įpusėjo ir telefoninę žinutę iš Lietuvos atsidarau neįtardama jokios klastos. O reikėjo įtarti. Gerai, jau gerai, Nerijau. Parašysiu aš tą kelionės dienoraštį. Įspūdžiai dar švieži, tik kelionės beįdrai keistai krizendami siūlosi padėti. Prisiminti. Jei ką. Matyt, tas vynas bus kaltas. Ne, nesupainiojau, ne alus, vynas. Pradėkim nuo pradžių ir paaiškinsiu.

Balandžio 9 d., pirmadienis. Antroji Velykų diena. Tokią dieną išsirengus į kelionę sąžinė nebūna visai švari. Ramina tik mintis, kad vaikai palikti saugūs niekada neišduodančių senelių rankose. Sėkmingai perlėkė apsnūdusią Lenkiją, kertam Čekijos sieną. Planas paprastas ir aiškus – kuo greičiau susirasti nakvynę ir šiaušti alaus. Žemėlapyje dar Lenkijoje įskaičiau, kad netoli pasienio bus gimęs Sigmundas Freudas. Štai ir kelio rodyklė – *Príbor* (vok. *Freiberg*). Prisibelde į vieną iš trijų jaukaus kalnų miestelio pensionų ir šiaip taip atsikratę čeko-rusiškai kalbančio šeimininko (jo pensione net dvi savaites viešėjęs lietuvis lakūnas!), pagaliau galime apžiūrėti gražiai apšviestą gotikinę Švč. Mergeles Marijos Gimimo bažnyčią ir turgaus aikštę.

Balandžio 10 d., antradienis. Freudo aikštė, Freudo skersgatvis, Freudo kepykla, Freudo pensionas, to paties vardo vaikų piešinių konkurso reklama. Ir, žinoma, gimtasis psichoanalitiko namas-muziejus su iš metalo nagingai iškaldinta garsiosios daktaro kušetės kopija prie įėjimo. Čekijoje Velykų atostogos trumpesnės ir dirbantis muziejus maloniai nustebina garsiniais gidais, kompaktiška ekspozicija ir šmaikščiu filmuku apie vietos įžymybę. Kam berūpi, kad tuo metu dar Sigmundas Schlomo Freudas čia tegyveno pirmuosius trejus metus iki tėvams išsikeliant į Vieną. Na, važiuojam jau. Šiandienos planas – Moravijos kars-

tinis regionas su Pamatės praraja – giliausia (?) Europoje (?) „iš atvirų“ prarajų. Piktoji pamotė į šitą tarpeklį kadaise įmetusi savo įsūnį. Berniukas išsigelbėjęs, o ragana – turbūt ne sąžinės spaudžiama – pati bloškusis žemyn. „Stalaktity, stalagmity, stalagnáty“, – čekiškai vardija gidė, prieš tai įdavusi pažodinį teksto variantą anglų kalba. Tiek to. O va plaukimas požemine „Žeime-na“ palieka išpūdį. Net ir kalnoskeptikams.

Traukiam toliau, į Moravijos vynuogynus aplink Mikulovą – vieną iš kelionės tikslų. Nuo čia iki Vienos tik 70 km. Ketiname apsistoti bent porai dienų, tad kurį laiką kirba mintis pašauti už sienos, bet apylinkių grožis ir galimybė patirti vietos vynininkystės tradicijas greit nukonkuruoja austrišką štrudelį. Turistinis sezonas dar neprasidėjęs, galime rinktis bet kurį iš daugybės Mikulovo pensionų – paaiškėja, kad esama daugybės ne visada sutampančių „geros nakvynės vietos“ kriterijų.

Balandžio 11 d., trečiadienis. Dieną pradėdame nuo po 1945 m. iš griuvėsių atstatytos Mikulovo pilies. Žavi nedidelė tradicinės Centrinės Europos pilies versija su išskirtiniu vyno rūšio eksponatu – 6 m ilgio, 4,5 m skersmens vyno statinė, XVI a. pasidirbinta mokesčiams renkamam vynui laikyti. Deja, patarnavusi vos apie 60 metų po didelio nederliaus statinė perdziūvo ir nuo to laiko nebebuvo naudojama.

Taigi apie vyną. Mikulovo regionas yra viena iš kelių garsesnių Čekijos vyndarystės sričių. Klimatas ir dirvožemis čia itin tinka baltojo vyno vynuogėms auginti. Nors ne sezonas, pasiseka pakliūti pas porą vietos vyndarių, kur gauname paragauti ir nusipirkti *Ryzlink rýnský*, *Rulandské šedé*, *Sylvánské zelené* ir kt. – anksčiau ar vėlyvo derliaus, išlaikyto (geriausia – ne ilgiau kaip trejus metus) ir šviežio, pilstomo. Mūsų akyse užsukusiam vietiniui šeimininkė įleidžia porą litrų už 8 Lt. Vakare – prieš tai pasivaikščiojus po 100 km² (?) didžiausią Europoje (?) Lednicės rūmų parką, antras pagal dydį Čekijos žydų kapines, užkopus į aukščiausią apylinkės Šventąjį kalną su stacijomis ir Šv. Sebastijono bažnyčia – pamažu ima ryškėti tobulas verslo planas, neišnaudota niša: turistų traukos centras – obuolių vyno ūkis Lietuvos ir Latvijos pasienyje. Ponai,

paragaukite įvairių veislių, derlių ir išlaikymo obuolių vynu – antaninių, bogatyrų, pašalusių, krituolių!

Balandžio 12 d., ketvirtadienis. Dar kiek pasivaikštomė po Mikulovą. Vos nūsikusuku į vitriną, o mano vyras jau duoda interviu Čekijos televizijai: praskalavęs išlavėjusius burnos receptorius vynu iš ištiestos taurės,

Paskutinė pramoga Kutná Horoj – sidabro kasyklų muziejus su Viduramžių eksponatais ir ekskursija į kasyklų šachtą. Smalsu, bet įtarimą kelia bent tris kartus muziejaus darbuotojų kartojamas išpėjimas turintiems klaustrofobija ar kvėpavimo sutrikimų į šachtą nesileisti. Netrukus paaiškėja, kodėl gidas skvarbiu žvilgsniu permetė mūsų apvalumus – šachtos tunelis

Kepykla „U Freuda“ ir gimtasis Sigmundo Freudo namas. Příbor. 2007. Autorės nuotraukos

žinovo tonu įvertina „a bit sour“, kaip paaiškėja, šiųmetinio Čekijos vynu konkurso nugalėtoja, kažkurį iš rizlingų.

Miestelio antikvariate nusiperku vietinio keramiko padirbtą 1840 m. moraviško dubens kopiją. Originalą už 200 000 CZK turi įsigijęs Brno muziejus. Angliškai kalbantis (!) šeimininkas prisimena visus į jo parduotuvę užsukusius lietuvius ir kaip jis pats lankėsis Latvijoje (rodos, turi minty Lietuvą). „Moterims mano parduotuvė pavojinga, – šelmiškai šypsosi, – jos neatsparios keramikai.“ Pati žinau. Ir paimu dar vieną, seną, Bohemijos dubenį.

Pajudame Prahos link. Pakeliui užsuksime į Kutná Horą, „kasyklų kalną“. Viena iš miestelio įžymybių – žmonių kaulais dekoruota bažnyčia – Visų šventųjų bažnyčios osuariumas. Po marų ir husitų skerdynių susikaupusius kalnus kaulų iš pradžių krovė į piramides, vėliau prikūrė kandeliabrų, herbų, mozaikų. Nugirstu rusų gidą grožintis, kaip žaviai „sužaista“ šonkauliais ir mentėmis. Bažnyčios suvenyrų kioske galima nusipirkti suvenyrinių kaukolių. Fui. Kaulariumai, matyt, ne man. Gido samprotavimų apie etinę šio reikalo pusę nebeklausau.

Visai kita nuotaika kalnakasių globėjos Šv. Barbaros katedroje – didžiausiam (?) iš Čekijos (?) vėlyvosios gotikos paminklų. Labiausiai į akis krito amatininkų cechų herbais išpuošti lubų skliautai. Niekur tokių nesu mačiusi.

ne tik žemas, bet vietomis vos 40 cm pločio. Nesunku suprasti, kam apie 100 km sidabro kasyklų tunelių turinčiam miestui 1450 m. prireikė pirmo Europoje (?) įstatymo, sutrumpinusio šachtininkų darbo dieną iki 6 valandų, įskaitant 20 min. užtrukdavusį nusileidimą į 600 m gylio šachtą ir 2 val. kopimo viršun siaurutelėmis kopėčiomis.

Prahą pasiekiami jau visai vakare. Jėgų likę tik ribiai čekiškai vakarienei, nors čekų virtuvė tokia paprasta, kad, rodos, spėjome išragauti viską, net po kelis kartus: upėtakį, triušieną, bramboračkus (tokius miltingus bulvinius blynus) ir, žinoma, *vepřové se zelím a knedlíky* – kiaulieną su rūkytu kumpiu, troškintais rūgščiais kopūstais ir kniedlikais. Maloniausiai nustebino užkandis prie vynu – pakepinti šilti migdolai su druska. Prahos nuotaikos ilgai laukti nereikia: suvilioti paprastos ir aiškios aludės stendo formuluotės *Today is live music: jazz* patiriame, kaip čekai mėgaujasi muzika – seneliukai džiazuoja, pritariami panašaus amžiaus publikos. Žmonės tokie natūralūs, nepagražinti ir nepasigražinę, išraiškingais veidais lyg ankstyvųjų Formano filmų veikėjai.

Balandžio 13 d., penktadienis, Praha, Rogeris Watersas. Nebe pirmą kartą Prahaj, miestas jau prisijaukintas. Prieš Dieve jau kiek metų čia kabinatas povestuvinis medus, kadaise pakeliui iš oro uosto

nulėkta į Muchos muziejų. Taigi šįkart leidžiam sau šiek tiek atsainumo – neisim turistų sausakimšom gatvėm, aplenksim senamiestį ir Karolio tiltą, o apžiūrėsime, pavyzdžiui, Strahovo premonstrantų vienuolyno biblioteką. Garsiausias bibliotekos egzempliorius – XII a. pabaigoje pirmųjų vienuolių benediktinų atsivežta 860–865 m. Strahovo evangelija, iš vėlyvesnių Viduramžių rankraščių išsiskirianti paprastumu. Kaip visada, žavi knygų miniatiūros su taupiai naudojamu mėlynos spalvos pigmentu (šitas buvo brangiausias, įsivežamas iš kažkurios Afganistano vietos; štai kodėl kaip tik mėlynai būdavo tapomi Marijos drabužiai). O štai jums, knygų kurmiai ir žiurkės, citata iš bibliotekos įkūrėjo abato Jeronýmo Hirnheimio 1672 m. rugsėjo 15 d. surašytų taisyklių bibliotekininkui: *9no. Bibliothecarius bis in anno Catalogum revideat, et cum librorum numero, iuxta in scriptos eorundem Titulos accuratè conferat.*

Apeinam greta esančią vadinamąją *Loreta Praha* – šventosios Loretos vienuolyną. Pirmą kartą gyvenime apima pasididžiavimas savo vardu. Pigu ir laikina. Žinau. Bet stoviu ir šypsauti fotografuojama.

Dar vienas punktas – žaislų muziejus. Sunki vaikystė, mediniai žaislai. Mašinytės, traukiniai, pilys su karžygiais, stalo žaidimai, lėlės – pirmosios molinės, medinės, kaulinės, vėliau – porcelianinės, kalėdiniai žaislai, meškiukai mėgėjams, alaviniai kareivėliai. O jau virtuvės! Merginos, kokios virtuvės! Su kiek spintelėlių, stalčiukų, rakandėlių! Kai pagalvoji, per amžius iš žaislo reikėta tų pačių funkcijų – buities modelių, mechanikos, lavinimo. Kitame muziejaus aukšte – Barbių kolekcija nuo Barbės pirmtakės Lilli ir pirmųjų 1959 m. modelių. Pasirodo, Barbės turi prototipus, o jų koncepcija remiasi Barbių šeimos, draugų ir augintinių medžiu.

ROGER WATERS THE CREATIVE GENIUS OF PINK FLOYD PERFORMING THE DARK SIDE OF THE MOON – LIVE. *Sazka arena* – padidintas Siemseno modelis, žiūrovų tautybių irgi daugiau (be čekų, girdėti kalbant vokiškai, lietuviškai, lenkiškai, latviškai). Žaismingas foninis filmas su dokumenti-

niais *Pink Floyd* kadrais, puiki kompiuterinė grafika, lazerių vaivorykštės, skraidanti oro kiaušė ir viskas, kas priklauso. Geras dvi su puse valandos. Pradžioje truputis „Sienos“, bisui – vėl „Siena“. Ir dar vienas iš naujesnių kūrinių – *Leaving Beirut* su papildančiu animaciniu komiksu didžiuliam ekrane. Pacifizmu persmelkta atvira neapykanta Bushui. Kūrinio istorija remiasi biografiniais prisiminimais – kadaise jaunystėje Waterso keliauta po Artimuosius Rytus ir patirtas nesumeluotas vaišingumas. Žmonės, rodos, vargšai ir likimo nuskriausti, bet pagalbą suteikia. Kelis kartus nuskamba retorinis vakariečių kultūrai skirtas klausimas *what's wrong with us?* Sakykit, ką norit, bet nuširdumas jaudina.

Iki išnaktų svaiginamės išpūdžiais. Ir dar lieka. Ilgam.

Balandžio 14 d., šeštadienis. Tiek kartų pro mašinos langus šmėžavusi IKEA pagaliau tampa realybe. Supratau, kas daro ją tokią populiarią – kainos, kokybės ir dizaino (!) santykis. Prie pagalvyčių užvalkalų būčiau naršiusi dar visą amžinybę, jei ne tas vargšo turistų darbo grafikas.

Taigi pagal grafiką kelionės pabaigai liko didžiausias toks Europoje (?) Adršpacho-Teplicės pirštinių kalnų masyvas. Kažką panašaus esu mačiusi Vokietijoje, bet vis tiek labai išpūdinga. Pasak turistinio stendo, įkvėpimo iš gamtos grožio čia sėmėsi Goethe. Heine, atrodo, ne.

Nakvynės apsistojame Lenkijoje, už Vroclavo. Motelio šeimininkas ištraukia lietuvišką meniu. Gauname stebėtinai gero naminio žureko. Sakau, gal rytoj ir fliakų surizikuoti?

Balandžio 15 d., sekmadienis. „Pakeliui namo“! Namo pas vaikus. Pasiilgom visi tų savo šmikučių. Lauktuvių – čekiško kurmiuko įvairiausiaisiais pavidalais – pilna bagažinė. Mintis apie nebaigtą straipsnį ir rytdienos paskaitas veju šalin. Liko dar visa neišvengiama kelionės dalis per Lenkiją, kad ją kur. Bet šnekos, žinau, ir grįžtant nepritrūks. Be to, visada yra atsarginis variantas – Lenkijos kelių ir reklamų *Blachy Dachy Rury* ir *Skup palet* tema. AHOI! ☞

Seimo negalės

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Vokiečių sociologas Ralfas Dahrendorfas kadaise pastebėjo, kad per šešias savaites galima sukurti demokratiją, per šešis mėnesius – rinkos ūkį, o pilietinės visuomenės kūrimas trunka 60 metų. Kadaise pritardavau šiam teiginiui be jokių išlygų, tačiau, atsižvelgdamas į Lietuvos patirtį, suprantu, kad demokratijos kūrimas yra gerokai sudėtingesnis reikalas. Jei suprantaime demokratiją siaurąja prasme kaip santvarka, kurioje piliečiai išrenka savo vadovus ir atstovus, tai Lietuva išlaikė demokratijos egzaminą. Lietuvoje rinkimai vyksta sklandžiai, po jų beveik kaskart keičiasi valdžia, pralaimėtojai tvarkingai pasitraukia, rinkėjų pateptieji perima jų vietas.

Bet demokratija nėra vien rinkimai. Iš jos laukiama gerokai daugiau. Demokratinė valstybė turi gerbti savo gyventojų žmogaus ir civilines teises, rūpintis jų gerove, sukurti pakenčiamas gyvenimo sąlygas ir t. t. Net jei ypatinga reikšmė suteikiama rinkimams, negana užtikrinti, kad patys rinkimai būtų laisvi ir teisingi ir kad pergalę pasiekusieji perimtų valdžią. Minimaliai dar reikalaujama, 1) kad valdžios institucijos būtų taip sutvarkytos, jog išrinktieji galėtų atlikti savo pareigas, ir 2) kad išrinktieji suprastų, ką jie turi daryti, ko iš jų tikimasi.

Seniai skundžiamasi, kad kiekvienas naujai išrinktas Seimas yra mažiau veiksmingas negu jo pirmtakas, kad deputatais išrenkami vis mažiau kompetentingi ir sąžiningi žmonės. Nepriklausomybę atkūrusi Aukščiausioji Taryba esą buvo aukso amžius, po jos prasidėjo nepaliaujamas nuosmukis. Veikiausiai galima pateisinti šį ilgęsiną žvilgsnį į praeitį. Ypač kai atsižvelgiama į Seimo elgesį per konf-

rontaciją su VSD. Jau visą pusmetį besitęsiantis epizodas nepuošia Lietuvos demokratijos, o kovo 15 d. buvo viena gėdingiausių dienų Seimo istorijoje. Ne dėl to, kad VSD vadovas Arvydas Pocius švaistėsi nepagrįstais teiginiais apie tariamus išdavikus savo departamente, didžiavosi nustatęs, kas susprogdino tiltą per Bražuolę. Greitai paaiškėjo, kad jis neturi konkrečių įrodymų. Pocius nėra pirmasis nekompetentingas žmogus, kalbėjęs nesąmones iš Seimo tribūnos. Tuščios ir tulžingos kalbos seniai tapo Seimo tradicija.

Visai kitaip reikia vertinti jo precedento neturinčius kaltinimus Seimo Nacionalinio saugumo komiteto nariui Algimantui Matulevičiui, kuri apkaltino bendradarbiavus su KGB. Ir leido suprasti, kad šie ryšiai galbūt dar nenutraukti. „Iki šiol nesuprantu, kodėl vienas asmuo, tapęs NSGK pirmininku, tapo itin aršiu mano šmeižiku, nuolat reikalavo slaptos ir jautrios operatyvinės informacijos, pradėjo inicijuoti įstatymo pataisas, neapgalvotai galinčias galutinai sugriauti visų specialiųjų tarnybų veiklą ar jų sistemą.“ Pociaus kaltinimai buvo iššūkis ne tik visam Seimui, bet ir Lietuvai kaip parlamentinei demokratijai. Į šį iššūkį Seimo nariai visiškai netinkamai reagavo, rodydami, kad jie negerbia savęs, neturi jokio solidarumo savo kolegoms, nesupranta savo kaip deputatų pareigos ginti Seimo orumą.

Pociaus negalima kaltinti subtilumu. Jis viešai pripažino, kad Saugumo departamentas renka medžiagą apie parlamentarų, o savo kalba leido suprasti, kad jis pasiryžęs ja manipuluoti, siekdamas diskredituoti savo kritikus. Neįmanoma įsivaizduoti pa-

našaus scenarijaus JAV ar bet kurioje Vakarų demokratijoje. Jei FTB ar CŽV viršininkas Senate mestų panašų kaltinimą kuriam nors senatoriui, jis būtų atleistas iš pareigų tą pačią dieną, visiems pritariant. Saugumiečiai yra pavaldūs civilinei valdžiai, jų veikla griežtai prižiūrima, jiems nevalia politikuoti, juolab mėginti įbauginti ar nutildyti savo kritikus, ypač parlamentarų. Jei saugumas gauna ar surenka politiką kompromituojančią medžiagą, tai jis turi perduoti ją atitinkamiems teisėtvarkos ar valstybės organams, kurie sprendžia, ką su ja daryti. Jei aukštesnės instancijos nieko nedaro, o saugumietis mano, kad toks pasyvumas nepateisinamas ar kelia valstybei grėsmę, jis turi atsistatydinti ir tik po to gali mėginti viešumon iškelti medžiagą. Pocius to nedarė, veikiau elgėsi kaip bananų respublikos papulkininkis, pripratęs šokdinti parlamentarų. Deja, atrodo, kad jis puikiai suprato, su kuo turi reikalą.

Stebina Pociaus išūlumas. Bet gerokai daugiau stulbina Seimo ir prezidento reakcija į iššūkį. Užuot pasipiktinę ir atstatydinę Pocių, jie net palaikė VSD vadovą. Seimas nepritarė nutarimo projektui dėl Pociaus atleidimo iš pareigų, o prezidentas Valdas Adamkus suskubo nusiplauti rankas ir atšaukė Povilo Malakausko kandidatūrą į VSD vadovus. Būtų galima stengtis pateisinti Seimą, aiškinant, kad Pociaus pastabos buvo tokios netikėtos ir neįprastos, jog parlamentarai tučtuojau nesusigaudė ir

nežinojo ką daryti. Bet jau kitą rytą turėjo būti aišku, kad, grasindamas Matulevičiui, Pocius grasino visam Seimui ir pažemino Seimą kaip instituciją. Tokiu atveju nėra skirtumo, kuriam Seimo nariui grasinama slaptos, kompromituojančios medžiagos paskelbimu, nes grasinant vienam parlamentarui, grasinama visiems. Nesvarbu, kuri deputatą stengiamasi viešai sukompromituoti, svarbu tai, kad klerkas (Pocius toks ir yra) jautėsi galįs grasinimais ar kompromatais priversti Seimą nusileisti.

Tą dieną Matulevičius buvo patekęs į saugumo taikyklį, kitą kartą taikiniu gal taps kitas parlamentaras ar valstybės veikėjas. Seimas privalėjo apginti savo institucinę garbę, nedviprasmiškai parodyti, kad Seimo tribūna nėra ta vieta, iš kurios saugumietis gali mėginti įbauginti ar nutildyti jo veiklą tiriančius parlamentarų. Net ir Matulevičiaus oponentai turėjo suprasti, kad jo ir Pociaus konfrontacija nebuvo dviejų bopų ginčas turguje, bet iššūkis Seimui, kad savo veiksmais Pocius stengėsi niekais paversti Konstitucijos Seimui suteiktą pareigą prižiūrėti vykdomosios valdžios veiklą. Esą supraskite, kad su manimi, taigi su VSD, nežaidžiama. Ir Seimas visa tai suvirškino.

Seimo elgesys yra tiesiog nesuprantamas. Gal kai kurie Seimo nariai manė, kad tai buvo puiki proga pakludyti Pocių labiausiai kritikuojančius konservatorius. Kiti gal galvojo, kad Pocius ir Matulevičiaus ginčas yra paprastas sąskaitų suvedinėjimas, kuris jų neliečia. Nesvarbu, ar abejingumas, ar nežinojimas lėmė Seimo pasyvumą, bet akivaizdu, kad Seimo nariai tinkamai nesuprato, kaip jie turi elgtis, kai metamas grubus iššūkis.

Nemažiau stebina prezidento Valdo Adamkaus pozicija. Jis yra valstybės galva ir negali būti abejingas, kai žeminamas Seimas, kertinis parlamentinės demokratijos akmuo. Be abejo, Adamkui jau seniai įgriso nesiliaujančys Seimo vaidai, smulkios intrigos. Suprantama ir pagunda leisti Seimui pačiam išsikapstyti iš savo sukurto

mėšlyno. Bet Pociaus iššūkis Seimui buvo perdėm reikšmingas, kad būtų galima į jį numoti ranka. VSD vadovo kalba peržengė visas leistino elgesio ribas, parodė, kad jis yra nebekontroliuojamas.

Tyčiodamasis iš Seimo, Pocius tyčiojosi iš visos konstitucinės santvarkos. Vien todėl prezidentas turėjo reaguoti griežtai. Bet būta ir kitų priežasčių. Prezidentas kuruoja teisėsaugą, jis skiria ir atleidžia VSD vadovą. Be to, prezidentas nebuvo neutralus Seimo komisijos ir VSD nesutarime, bet labiau palaikė VSD, tad turėjo ypatingą atsakomybę pasmerkti Pociaus elgesį. Prezidentui nieko nedarant, galėtų susidaryti įspūdis, kad Adamkus pritarė Pociaus elgesiui. Dažnai politikoje regimybė yra tiek pat svarbi, jei ne svarbesnė, už tikrovę. Šis atvejis nebuvo išimtis.

Seimas atmetė prezidento dekretą dėl Pociaus atleidimo. Bet prezidentas neturėjo nuleisti rankų ir susitaikyti su likimu, net jei taip darė Seimas. Praeityje Adamkus stengdavosi paveikti įvykių raidą, ypač kai jautė, jog šalies reikalai krypsta į blogą pusę, nors ir buvo aišku, jog nelaimės Seimo pritarimo. Geriausias pavyzdys yra jo pastangos 1999 m. pašalinti Gediminą Vagnorių iš premjero pareigų. Po Pociaus kalbos Adamkus turėjo tartis su Seimo frakcijų vadovais, juos įtikinti, kad būtina kuo greičiau pašalinti Pocių, nurodant, kad jis atstatydinamas dėl savo kalbos Seime. Vargu ar Seimas būtų atmetęs prezidento prašymą ar spaudimą, nors bet kuriuo atveju reikėjo ką nors daryti. Tačiau eilinį kartą per šią kadenciją Adamkus tenkinosi ne pirmojo valstybės žmogaus, bet pirmojo stebėtojo vaidmeniu.

Pociaus likimas yra aiškus. Šiomis dienomis jis bus atleistas. Bet savo veikla jis spėjo parodyti, kad tokio neveiksmingo ir pasimetusio Seimo dar nebuvo. Tačiau reikia pasimokyti iš šios gėdingos istorijos. Daug deputatų turi menką deputato darbo ir Seimo tradicijų supratimą. Iš dalies todėl, kad deputatų sudėtis dažnai keičiasi. Lietuvos žmonės, veikia-

siai iš pykčio ir nevilties, dažnai balsuoja už politinius naujagimius, ar tai būtų Paulausko Naujoji Sąjunga, Pakso liberaldemokratai ar Tvarka ir teisingumas, Darbo partija. Be to, Seimas gyvuoja tik 17 metų, tad ir Seimo senbuviai yra naujokai su ribota patirtimi, neturėję iš ko išmokti apie parlamentų veikimą ir jos teisių gynimą. Net šiomis nepalankiomis sąlygomis Seimo elgsena kovo 15 d. lieka nepateisinama ir rodo, kad dar nepasiekta Vakarų parlamentų lygis. Ten irgi dažnai išliepsnoja smulkūs kontraproduktyvūs politiniai ginčai. Bet, kilus pavojui parlamento teisėms ar orumui, deputatai supranta, kad turi bendrą pareigą ginti parlamentą kaip instituciją, išsaugoti jo teises, neleisti jam būti žeminamam. Seimo vadovai turi užtikrinti, kad ateityje vieningai veiks ir Lietuvos Seimas.

VSD krizė parodė, kad reikia aiškiau apibrėžti Seimo ir jo komisijų teises bei kompetencijas, ypač vykdant parlamentinę kontrolę. Nesutarimai su vykdomąja valdžia dėl kontrolės apimtys yra neišvengiami ir nesibaigiantys, nes viena ar kita pusė nuolat stengiasi praplėsti savo teises. Bet Seimas turi turėti savo poziciją šiuo klausimu prieš pradėdamas grumtis su prezidentu ar vyriausybe. Savo metinėje kalboje Adamkus teisingai pastebėjo, kad nekoordinuojama saugumą užtikrinančių institucijų veikla. Bet jam tenka bene didžiausia atsakomybė už šią nepateisinamą spragą. Tad jis turi greitai susitarti su Seimu dėl taisyklių, kurios reguliuotų specialiųjų tarnybų veikimą bei pavaldumą. Būtina užtikrinti, kad niekada nepasikartotų kovo 15 d. įvykiai. Ir kad prezidentas arba premjeras, o ne saugumietis nutartų ir praneštų Seimui, kurie jo pageidaujami dokumentai bus pristatomi, kurie ne ir kodėl. Demokratijoje ginčiuose tarp valdžių specialiosios tarnybos turi itin kuklų vaidmenį. Jos nepriima sprendimų, o tik pareiškia nuomonę savo viršiniams. Kaip ir kariškiams, saugumiečiams nevalia sau prisiskirti politinio vaidmens. (2007-04-23) ❧

APIE ŠVENTŪJŲ RELIKVIJAS

Benas Ulevičius

Nuo ko derėtų pradėti kalbėti apie relikvijas bei jų gerbimą?

Pradėkime nuo pagrindinių terminų apžvalgos. Žodžio „relikvija“ prasmė paprasta. Tai lotynų kalbos žodis, reiškiantis „liekanas“ arba „palaikus“. Krikščionybė pripažįsta trijų rūšių relikvijas. Labiausiai gerbiamos vadinamosios „I laipsnio relikvijos“ – paties šventojo palaikai ar jų dalys. „II laipsnio relikvijomis“ laikomos šventojo drabužių dalys ar kiti jam artimi daiktai. Pagaliau „III laipsnio relikvijų“ garbingumas kyla dėl jų sąlyčio su „I laipsnio relikvijomis“. Tai įvairūs daiktai (pvz., audeklo gabalėliai), kuriais buvo tiesiogiai palies-ti šventojo palaikai.

Kalbėdami apie relikvijoms reiškiamą pagarbą, susiduriame su kalbos problemomis. Ar relikvijas „gerbiame“ ar „garbiname“? Nė vienas iš šių žodžių neišreiškia to, kas teigiama lotyniškuoju *veneratio*. Teologine prasme tai „gerbimas“, esantis kažkur tarp „garbinimo“ (*adoratio*) ir paprastos „pagarbos“ (*respectus*). Be to, pagal kilmę žodis susijęs ir su „astringu mylėjimu“. Tokia schema dirbtinoka, tačiau ji gerai atskleidžia, jog lietuvių kalboje „gerbimo“ terminas nėra tinkamiausias išreikšti relikvijoms rodomą pagarbą. Turėtume išradinčiai ieškoti tikslesnio žodžio. Toks žodis turėtų reikšti kupiną meilės šventą pagarbą, kuri pranoksta paprastą „gerbimą“, tačiau netampa absoliučiu, vien Dievui teikiamu „garbinimu“.

Kiek žinau, šis klausimas ne kartą karštai gvildentas Bažnyčios teologinėje tradicijoje?

Gvildentas ir puikiai išspręstas. Bažnyčia nuo pačių ankstyviausių laikų skiria skirtingus garbinimo laipsnius. Esama garbinimo, kuris teikiamas vien trivieniam Dievui. Jis vadinamas *latría*. Šventiesiems teikiamas kito laipsnio „garbinimas“ arba „gerbimas“ – *dulia*. Beje, Mergelė Marija tarp šventųjų „gerbiama“

BENAS ULEVIČIUS – teologijos daktaras, roko muzikantas, VDU Katalikų teologijos fakulteto e. p. dekanas. Smalsuolio pokalbis apie šventųjų gerbimą ir relikvijas užrašytas šventosios Kūdikėlio Jėzaus Teresės relikvijų lankymosi Lietuvoje (2007 m. gegužės 18 – liepos 1 d.) proga (<http://www.svteresele.lt/>).

aukščiausiu – *hyperdulia*. Na, o relikvijoms teikiama pagarba įvardijama kaip „santykinis“ *dulia* gerbimas. Taigi nei šventųjų relikvijos, nei patys šventieji nėra gerbiami vien dėl jų pačių, bet nukreipiant visą pagarbą į Dievą. Relikvijos gerbiamos tik dėl jų *santykio* su šventuoju; tuo tarpu šventasis gerbiamas dėl jo vienybės su Kristumi, kuris vienintelis pašventina žmogų. Taip šventa pagarba, teikiama šventiesiems ir jų relikvijoms, „neklaidžioja“, bet tarsi pakopomis (relikvijos – šventasis – Kristus – Tėvas) kryptingai teka į Dievą. Tai pabrėžė jau ankstyvieji krikščionys. Antai šv. Jeronimas teigia: „mes negarbiname relikvijų, bijodami, kad nesilenktume prieš kūrinį, tačiau gerbiame kankinių relikvijas, idant geriau garbintume Tą, kurio kankiniai jie yra – Kristų“.

Kokias nuotaikas sukelia pasirošimas šv. Teresėlės relikvijų apsilankymui Lietuvoje?

Nuotaikos prieštaringos. Be abejo, pirmiausia išgyvenu pakilų išskirtinio susitikimo laukimą. Šv. Teresėlė – ypatinga šventoji, be galo aktuali mūsų laikams. Gyvendama uždara kontempliatyvosios vienuolės gyvenimą, ji aistringai svajojo apie misionierės pašaukimą. Štai ir susitikime su Teresėle jos misijų metu. Regėsime neįprastą piligrimystės formą – *atvirkštinę piligrimystę*. Paprastai tikintieji plūsta prie šventųjų relikvijų. Šiuo atveju pati šventoji keliauja po pasaulį, lankydama tikinčiuosius. Mūsų tikrai laukia ypatingas susitikimas bei gausios Dievo malonės.

Kita vertus, liūdesį kelia didelis tikrosios relikvijų svarbos neišmanymas Lietuvoje. Teko girdėti, jog Teresėlės piligrimystės organizatoriai nuolat susiduria su dideliu ne tik tikinčiųjų, bet ir kunigų nesupratimu. Kyla pavojus, jog Teresėlės relikvijoms esant su mumis, taip ir liksime nepaliesiti Dievo malonės, teikiamos per šią didžią šventąją tokiu ypatingu būdu.

Jūsų nuomone, kas labiausiai trikdo Lietuvos tikinčiuosius, kai kalbame apie relikvijas?

Pirmiausia klausiami, kodėl apskritai relikvijoms turi būti teikiama tokia ypatinga pagarba. Antra, dažnai piktinamasi šventosios palaikų perkėlimu, ypač pa-

dalijimu į dalis ir išsklaidymu po pasaulį. Abi praktikos suvokiamos kaip stabmeldiškos ir barbariškos. Geriausia atveju jos laikomos pagonišku prietarų liekanomis, kurias Bažnyčia ligi šiol toleruoja, bet ne maldingumu, kylančiu iš tikros krikščioniškos pasaulėžiūros.

Kaip yra iš tikrųjų? Turime pripažinti, kad šiandienos tikintysis labai skiriasi nuo viduramžių krikščionio. Jis, regis, daug geriau išmano gamtos mokslus, yra laisvas nuo daugybės prietarų ir stereotipų. Ar tokiam žmogui pagarbumas šventųjų relikvijoms vis dar gali būti svarbus?

Čia ir susiduriame su vienu iš didžiausių nesusipratimų. Dažnai manome, jog nusiskundimai dėl relikvijų „barbariškumo“ rodo pasikeitusį šiandienos žmogaus mąstymą. Iš tikrųjų taip nėra. Šie nusiskundimai seni kaip pati krikščionybė. Nuo pat krikščionybės pradžios krikščionių požiūris į mirusiuosius tikėjimo didvyrius piktino nekrikščionis, atrodė jiems keistas ir neleistas.

Anuometiniame romėniškajame pasaulyje paliesti mirusįjį ir net jį pamatyti buvo laikoma bloga lemiančiu ženklų; tuo tarpu krikščionys siekė paliesti kankinių palaikus, nešiodavo juos procesijose gatvėmis, statė altorius kapinėse, tiesiai ant mirusių tikėjimo didvyrių kapų. Kapinės Romos imperijos gyventojui buvo savaip grėsminga vieta, griežtai atskirta nuo gyvųjų miesto; tačiau būtent kapinėse krikščionys statė savo šventoves ir altorius – kapinės virsdavo savotiškais krikščionių miestais ir liturginiais centrais. Žymaus ankstyvosios krikščionybės tyrinėtojo Peterio Brown'o žodžiais tariant, „kur tik sklido krikščionybė, su savimi ji nešėsi šventoves ir šventųjų palaikus“¹. Religinį pasibjaurėjimą, kurį tuometinei visuomenei kėlė krikščionių meilė kankinių palaikams, gerai išreiškia pagonio imperatoriaus Julijono žodžiai: „Krikščionys užtvindė visą pasaulį kaip ir kapavietėmis. Susirinkus daugybei žmonių, minioms spaudžiantis, jie nešioja numirėlių kūnus ir visi

savo akis susiteršia bloga lemiančiu mirusiojo reginiu. Argi diena, taip mirties paženklinta, gali būti laiminga? Kaip po tokių apeigų galima artintis prie dievų ir šventyklų?“ Julijonui net mirusiojo vaizdas atrodo pikta lemiantis ir suteršiantis. Akivaizdu, jog taip nemanė krikščionys, entuziastingai nešioję palaikus gatvėmis arba, kito pasibaisėjusio pagonio žodžiais tariant, „nuolat slampinėjantys aplink kapus“.

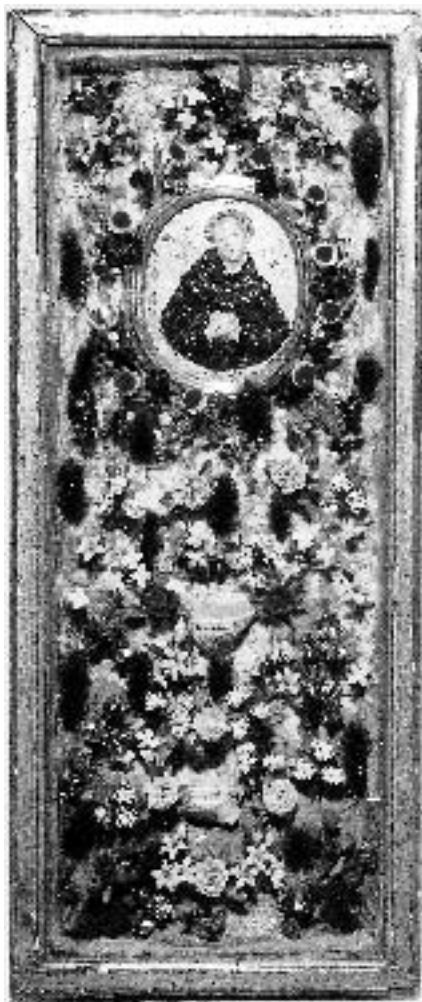
Taigi mes linkę piktintis relikvijų gerbimu ne todėl, kad esame „modernūs“. Atvirkščiai, esame panašūs į senovės pagonis. Kaip ir jie, šiuo požiūriu esame vis dar neatsivertę, dar netapome tikrais krikščionimis. Mums vis dar būtinas mąstymo pasikeitimas, žvilgsnio „sukrikščionėjimas“. Bažnyčios požiūris į šventųjų relikvijas pagrįstas pagrindiniais krikščioniškos pasaulėžiūros teiginiais. Tai, kad relikvijų nevertiname, rodo, jog ne ligi galo perpratome pagrindinę Evangelijos žinia.

Tai provokuojantis pastebėjimas. Ką konkrečiai turite omenyje?

Graikiškai romėniškame pasaulyje žmogaus kūnas nebuvo laikomas neabejotinai geru Dievo kūniniu. Buvo tikima, kad kūnas atsirado dėl kažkokios klaidos tvėrimo metu arba jį sutvėrė žemesniosios dievybės. Kūnas buvo laikomas sielos „kalėjimu“, atitraukiančiu sielą nuo dieviškojo dvasinio pasaulio. Tarp Dievo ir

kūno negalėjo būti nieko bendra. Jei kas galėjo tikrai vienytis su dievybe, tas turėjo palikti kūną nuošalyje. Mat pastarasis – mirtingas, o į mirusį kūną dievams, pasak Euripido, „net pažvelgti nevalia“. Kodėl nevalia net pažvelgti? Kad nesusiteptų mirtimi, kad ja „neužsikrėstų“.

Bet štai pasirodo krikščionybė. Pirmiausia, ji skelbia, jog ne kas kitas, o Dievas sutvėrė materiją ir žmogaus kūną – taigi jie geri. Maža to, Dievas pats *įsi-kūnijo*, tapo kūniškas, apčiuopiamas, materialus. Jis nepabijojė „užsikrėsti“ mirtimi, atvirkščiai – jis prisiėmė kūno mirtį, idant pats ją „užkrėstų“ savimi, savo dievyste ir gyvastimi! Tai labai svarbi naujiena. Ligi tol mirusiojo vaizdas tereikė, jog gyvenimas buvo „užkrėstas“ mirtimi; dabar tas pats vaizdas priminė, kad ant Golgotos

Šv. Pranciškaus atvaizdu puoštas relikvijorius. XVIII a. Iš Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios relikvijorių rinkinio (LDM). Aloyzo Petrašiūno nuotrauka

¹ Čia ir toliau pagal: Peter Brown, *Šventųjų kultas: Jo atsiradimas ir vaidmuo ankstyvojoje krikščionybėje*, iš anglų k. vertė Rasa Balčikonytė, Vilnius: Aidai, 1999.

mirtis buvo „užkręsta“ gyvenimu. Ligi tol mirusiojo palaikai liudijo, kad mirtis „prarijo“ gyvenimą; dabar jie galėjo liudyti, kad gyvenimas, laikinai pasidavęs mirčiai, pats ją „prarijo“. Miręs kūnas jau nėra bloga lemiantis, suteršiantis, jis nereiškia vien mirties pergales. Jis tampa prisikėlimo vilties šaukliu. Jei žmogus, gyvendamas žemėje susivienijo su Kristaus mirties ir prisikėlimo slėpiniu, tai jo paties mirtis tebus laiptelis į gyvenimą ir prisikėlimą. Juk toks žmogus tapo Kristaus likimo dalininku!

Toks krikščionybės požiūris į Dievą, žmogų, gyvenimą ir mirtį išskyrė ją iš aplinkinio pasaulio, darė ją provokuojančia, egzotiška ir nauja.

Būtent iš šio požiūrio į kūną ir kilo ankstyvųjų krikščionių pagarba relikvijoms?

Kaip minėjau, žvelgiant krikščionių akimis, Dievo nemirtingumas atiteko ne vien žmogaus sielai, bet ir kūnui. Dievas ne tik nebijo „pažvelgti“ į mirusįjį, jis pats buvo miręs Jėzuje Nazarietyje ir pavertė mirties patirtį kažkuo nuostabiu – gyvybės pergale! Jis prisikėlė su kūnu, kuris buvo įgavęs naujas dieviškas savybes. Prisikėlęs Kristus parodė, kas laukia mirusio kūno, kuris priklausė Dievo gyvastį turinčiam žmogui. Toji Dievo gyvastis, galime netgi sakyti „Dievo genai“, galingai prikels tokį kūną, jį atnaujins, sudievis.

Todėl mirę tikėjimo didvyrių kūnai ypatingi. Jie tartum „užprogramuoti“ prisikėlimui, neabejotinai pažymėti Kristaus gyvasties programa. Jie – Šv. Dvasios buveinė. Tiesa, visuose mumyse, kurie esame suvienyti su Kristumi, veikia dieviškoji gyvastis. Juk esame *christiano* – „krikščionys“, taigi „tokie kaip Kristus“ arba „antri Kristūs“. Tačiau kiek Dievo gyvybei leidžiame mumyse išsiskleisti? Kiek esame tikri, jog tas, kuris paliečia mūsų kūno „sienas“, paliečia mumyse galingai išsigalėjusią Kristaus prigimtį? Dažniausiai dėl mūsų vangumo „Kristaus genai“ mumyse lieka sukaustyti kažkur sielos gelmėse. Jie beveik „nepajudėjo“ nuo to laiko, kai buvo mums įdiegti krikšto metu. Kitaip yra su žmonėmis, kurie visą savo gyvenimą pašventė vienybei su Kristumi. Juose galingai gyvena ir skleidžiasi Dievo Sūnaus prigimtis, kuri ir prikėlė Jėzų iš mirusiųjų. Tokie žmonės „sukristėja“ tikraja žodžio prasme. Svarbu suprasti, kad jų kūnai nelieka šio proceso nuošalyje. Dažnai jau šioje žemėje juose pasireiškia prisikėlusio Kristaus savybės. Visi esame girdėję apie šventųjų kūnus, kurie švytėdavo, maldos metu pakildavo nuo žemės, gebėdavo pasirodyti skirtingose vietose tuo pačiu metu, nebuvo kaustomi erdvės ir laiko dėsniais. Taip pat žinome, jog kai kurių šventųjų kūnai dėl moksliskai nepaaiškinamų priežasčių po mirties išliko nesugedę, skleidžia malonų aromatai ir panašiai. Tokie reiškiniai tebėra galvosūkis mokslininkams, tačiau krikščionys juose atpažįsta prisikėlusio Kristaus

kūno požymius. Šventasis jau žemėje tapo kone „kitu Kristumi“. Kodėl tai negalėtų vienaip ar kitaip pasirodyti ir jo kūne?

Ar tai ir daro šventojo kūną ypatingai gerbtiną po mirties?

Tai jau beveik ne šventojo, paties Kristaus kūnas. Kaip tvirtina apaštalas Paulius, mes, krikščionys, esame Kristaus kūno nariai. Tik ne visi esame sveiki nariai, ne visi esame pilnoje vienybėje su Kristaus kūnu, ne visuose mumyse Kristaus prigimtis viešpatauja. Šventasis – tai Kristaus narys, kuriame Kristaus prigimtis ryški, netrikdoma, nepritemdyta. Ar liesdami tokį narį, neprisiliečiame prie paties kūno šeimnininko – Kristaus? Ar paliesdami šventojo kūną, nepaliečiame paties Kristaus, tokio, koks jis buvo atsimainymo ant Taboro kalno akimirka ir prisikėlimo metu?

Tą patį galime pasakyti ir kitaip. Ligi atpirkimo dramatos Dievas teturėjo savąją dievišką prigimtį, žmogus – žmogiškąją. Tai dvi skirtingos prigimtys, intymiai nesuartėjančios ir veikiančios kiekviena savaip, tarsi ugnis ir ledas. Tačiau įsi-kūnydamas Antrasis Trejybės asmuo prie savo dieviškosios prigimties prijungė žmogiškąją. Taip atsirado visiškai nauja, unikali, naujas galimybes turinti esybė. Tai dieviškas asmuo, turintis jau ne vieną, bet dvi prigimtis, ne Dievas, bet jau *Dieva-žmogis*. Būtent tokią dieva-žmogystę Kristus siūlo mums, kviesdamas susivienyti su juo, gimti iš naujo, tapti „naujais kūriniais“. Tik mūsų atveju viskas prasideda „iš apačios“ ir vyksta atvirkštine tvarka. Ligi tol teturėję savo žmogiškąją prigimtį, pakrikštytieji įgyja dar vieną – dieviškąją, tapdami *dviejų prigimčių turėtojais*. Juos turėtume pavadinti „žmoga-dieviais“, mat, net įgiję dieviškosios prigimties pradmenis, jie lieka žmonėmis. Panašiai Kristų vadiname „dieva-žmogiū“, nes jis, net įgijęs žmogiškąją prigimtį, išliko Dievu. Tačiau abiem atvejais susiduriame su neapsakoma naujiena. Čia ir glūdi Gerosios naujienos esmė: žmonės, ligi tol buvę tik Dievo kūriniai, dėka Kristaus dievažmogio gali tapti *Dievo vaikais* – Dievo prigimties paveldėtojais.

Tiesa, ši dieviškoji prigimtis mumyse pasėjama kaip grūdas. Tiek, kiek leidžiame jam mumyse išsiskleisti, tiek tampame panašūs į Dievo Sūnų Kristų. Šventieji – tai tie, kuriuose šis grūdas virto žydinčiu medžiu, duodančiu gausių vaisių. Jie viskuo panašūs į Kristų, nes virto Kristaus broliais ir seserimis tikriausia žodžio prasme. Tad negėda trokšti paliesti jų palaikus – juk liečiame vieną ir tą pačią Kristaus prigimtį. Jo „genus“, Jo gyvastį.

Apie visa tai nedažnai girdime sekmadienio pamokų metu...

Todėl ir vyrauja nuomonė, jog krikščionybė tėra draudimų ir įsakymų rinkinys, o krikščionis – tik „geresnis

žmogus“. Iš tikrųjų kiekvienas krikščionis – neapsakoma naujiena, „naujas kūrinys“. Tai Kristaus prigimtis, vaikščiojanti tarp mūsų! Vienybė su Kristumi perkeičia žmogų ne perkeltine, bet pačia tikriausia žodžio prasme. Būtent tai ir ne ką kita mums žada Viešpats, būtent apie tai kalba apaštalai savo laiškuose. Prisiminkime kad ir Petro laišką, kuriame tikintieji vadinami „dieviškosios prigimties dalininkais“, Jono tvirtinimus, jog mums atiteko Kristaus dieviškoji šlovė, daranti mus vis panašesnius į Jį, Pauliaus raginimus gyventi pagal mumyse veikiančią Kristaus prigimties programą. Tokią mintį patvirtina ir naujasis Katalikų Bažnyčios Katekizmas, pavyzdžiui, čia krikštu suteikiama Kristaus malonė vadinama ne vien pašvenčiamąja, bet ir „sudievinąją“.

Vis dėlto kodėl tiek nedaug žmonių tampa iš tikrųjų visapusiskai panašūs į Kristų?

Kaip jau minėjau, dieviškoji prigimtis mumyse pasėjama kaip grūdas, kaip pradmuo, turintis išsiskleisti. Vaizdingai tariant, tai tartum neišarchyvuota programa kompiuteryje: visa programa jau yra, tačiau ji lieka nematoma ir neveiksminga, nes tebėra „suspausta“, „neišpakuota“. Taip ir mes po krikšto *jau* esame Dievo vaikai, bet *vis dar* nesame ligi galo laisvi nuo savo senų įpročių. Kaip greitai dieviškoji programa mumyse išsiskleis, didelė dalimi priklauso nuo mūsų pačių. Vieni uoliai leidžiasi į šį ypatingą nuotyki, kiti įstringa savo ydose arba yra neryžtingi, mažiau sąmoningi ir juda lėtai.

Savaime peršasi klausimas, kodėl Dievas negalėtų suteikti savo prigimties iš karto, be ilgo ir varginančio proceso?

Paprastai įsivaizduojame, jog galėtume nesunkiai bendrauti su Dievu betarpiškai, tiesiogiai patirti jo begalinį gėrį ir meilę. Tačiau visi kada nors aprašyti galingi Dievo prisiartinimai prie žmogaus nusakomi kaip žmogui vargiai pakeliami, gniuždantys. Prisiminkime kad ir Jėzaus atsिमainymą ant Taboro kalno. Vos Kristaus dievystės šviesa kiek labiau prasiskverbė pro jo žmogystės šydą, apaštalai prarado sugebėjimą normaliai funkcionuoti šioje žemėje. Jie puolė žemėn, jų mintys tapo nerišlios. Čia tinka palyginimas: saulės šviesa gera, tačiau ji kelia skausmą pelėdos akims. Panašiai dieviška prigimtis negali būti staiga suteikta žmogui visiškai išsiskleidusi, niekaip nepritaikyta, „nesuararchyvuota“ pavidalu. Toks dieviškos šviesos ir gėrio perteklius neperkeistai žmogaus prigimčiai būtų nepakeičiamas, ją sugniuždytų ir veikiausiai visai sunaikintų.

Visa tai išties nuostabu. Grįžkime prie relikvijų klausimo. Jeigu teisingai supratau, krikščionys, gerbdami relikvijas, iš tikrųjų pagerbia Kristų?

Būtent taip! Šventasis tapo toks panašus į Kristų,

kad jo kūną galime laikyti tartum Kristaus kūno „skeveldra“. Mintis labai bibliška. Prisiminkime apaštalą Paulių, kuris tvirtina, jog „jau ne jis gyvena, bet Kristus gyvena jame“. Biblija pateikia aiškius įrodymus, jog šiuos žodžius turime suprasti tiesmukiausia pras-

Šv. Scholastikos altorių puošusio relikvijoriaus fragmentas. XVIII a. Iš Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios relikvijorių rinkinio (LDM). Aloyzo Petrašiūno nuotrauka

me. Pauliaus kūnas *pasižymi Kristaus kūno savybėmis*. Pavyzdžiui, jį palietusios skepetos prisipildo išganingos gydomosios galios (Apd 19, 12). Prisilietimas prie tokio žmogaus kūno – prisilietimas prie prisikėlimo jėgos, kuri plaukia iš Kristaus. Dėmesys šventųjų relikvijoms iš tikrųjų yra dėmesys Kristaus gyvasčiai, kuri daro mus šventais. Tai pagarba Šv. Dvasiai, kuri paverčia mus Dievo šventovėmis. Mes gerbiame šv. Teresėlės palaikus, džiūgaudami ne vien dėl pačios Teresėlės šventumo, bet garbindami Kristų, galingai veikusį ir tebeveikiantį joje.

Net jei Teresėlės kūnas neišsiskyrė tokiomis dovano mis kaip švytėjimas ar levitacija?

Teresėlė per savo labai trumpą gyvenimą neabejotina tapo tikra „Kristaus nešioja“ šioje žemėje. Ji visi-

kai pasišventė šiai misijai. To užtenka, kad pagarbintume joje Kristaus prigimtį bei pagerbtume jos neribotą meilę Dievui.

Ar turite omenyje, kad greta minėtų stulbinančių fenomenų esama ir kitų požymių, jog žmogus tikrai tapo „antruoju Kristumi“ ir dėl to yra vertas ypatingo tikinčiųjų dėmesio ir netgi gerbimo?

Būtent tai turiu omenyje. Paminėjau kūno negendamumą, švytėjimą ir panašius reiškinius, norėdamas paliustruoti žmogaus „sudievėjimo“ galimybės tikrumą. Tačiau tokie reiškiniai niekada nebuvo laikomi pagrindiniu tikro šventumo požymiu. Antai krikščionių persekiojimų laikais pagrindiniu tikro „kristiškumo“ požymiu buvo laikoma *kankinystė*. Beveik be išimčių visi pirmųjų krikščionių gerbiami šventieji – kankiniai.

Kuo kankinystė atrodė ypatinga ankstyvajai Bažnyčiai?

Kankinio mirtis aiškiai įrodo, jog kankinys priėmė visą Kristaus likimą. Dievo Sūnaus gyvenimo ir tarnystės kulminacija buvo mirtis nuo persekiotojų rankos. Tik po jos sekė prisikėlimas. Pats Viešpats tvirtino, jog tikrieji jo mokiniai bus persekiojami, panašiai kaip jis, tuomet žadėjo jiems panašų į savo prisikėlimą. Ankstyvieji kankinių teismo procesų bei mirties aprašymai nuolat pabrėžia kankinio panašumą į kenčiantį Kristų. Vienas iš garsiausių kankinių, Ignatas Antiochietis, atiduotas sudraskyti žvėrimis, prieš mirtį džiaugėsi, kad pagaliau „taps tikru Kristaus mokiniu“². Kankiniai, kaip ir Kristus, yra „išpirka už žmoniją“, siekia „išganyti ne tik save, bet ir brolius“. Jie išduodami kareiviams kaip Kristus, jų išdavėjai lyginami su Judu; jie išstatomi minios pajuokai, kenčia viešai, išrengti nuogai kaip Viešpats ant kryžiaus. Antai vyskupas Polikarpas surištomis rankomis arenoje buvo „tartum ypatingas avinėlis, atrinktas aukai iš didelės kaimenės, tartum Dievui paruošta miela atnaša“. Laužo liepsnose jis atrodė „ne kaip degantis kūnas, bet kaip kepama duona ar žaizdre žėrintis aukšas“. Nuo jo sklido gardus kvapas „tartum smilkalai ar brangūs kvapai“. Netgi po mirties Polikarpo kūno likimas panašus į Kristaus: žydai kreipėsi į romėnų valdytoją, kad neatiduotų kūno krikščionims, mat tie „imsią jį garbinti“. Siekdamas išvengti žydų ir krikščionių kivirčo, valdytojas kūną sudegino.

Tokia kankinystė yra kone tikslus Kristaus kančios ir mirties atkartojimas. Senovės krikščionių rašytojo žodžiais tariant, „visi geidžia tokia kankinyste pasekti, nes ji atitinka Kristaus Evangeliją“, t. y. daro kentė-

² Šios ir kitos citatos apie kankinius paimtos iš II a. kankinysčių aprašymų, žr. *Bažnyčios Tėvai: Antologija*, sudarė Darius Alekna, Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2003.

toją panašų į Kristų. II a. krikščionys tikėjo, jog kankinys „jau nebe žmogus“, bet tartum pats Kristus. Jis „gauna Kristaus dalią“ ir iš tikrųjų kenčia „ne jis, bet Kristus jame“. Štai kodėl su kankinių palaikais elgiamasi tarsi su paties Viešpaties kūnu. Krikščionys „sie-

Vaško liejinys su Dievo Avinėlio reljefu. XVIII a. Iš Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios relikvijorių rinkinio (LDM). Aloyzo Petrašiūno nuotrauka

kia prisiliesti prie jų šventų palaikų“, rūpestingai surenka nukankintų ar sudegintų kūnų liekanas. II a. krikščionis, vyskupo Polikarpo kankinystės liudytojas rašo: „Todėl vėliau mes, surinkę jo kaulus, brangesnius už puošniausius brangakmenius ar auksą, palaidojome kur derėjo. Ten susirinksime ir su džiaugsmu švęsime jo kankinystę – jo dangiškojo gimimo dieną“.

Tačiau netrukus persekiojimai baigėsi, o šventųjų ir relikvijų vis daugėjo...

Liovusis persekiojimams, buvo ieškoma naujų būdų „gyventi ir mirti Kristaus būdu“. Vienu iš tokių kelių tapo pasitraukimas į dykumą, atsiskyriškasis gyvenimas, vėliau – bendruomeninis vienuoliškasis gyvenimas. Santuoka taip pat buvo suprantama kaip savita mir-

tis sau ir pasauliui, taigi – „kankinystė“. Ligi šiol Rytų krikščionių apeigose sutuoktiniams ant galvų uždedamos karūnos. Jos reiškia ir krikščionio garbę, ir kankinio vainiką. Taigi krikščionio kelias, nepaisant luomo ir profesijos, visada yra mirimas ir prisikėlimas Kristaus būdu, visapusiško panašumo į Kristų įgijimas.

Ne kartą minėjote ankstyvųjų krikščionių troškimą „paliesti“ kankinių ir tikėjimo didvyrių palaikus. Kodėl svarbu relikvijas paliesti?

Fizinis relikvijų artumas krikščionybėje visada buvo labai vertinamas. Relikvijos privalėjo būti bažnyčiose ir altoriuose, buvo nešamos procesijose, jomis buvo laiminami tikintieji. Kaip liudija evangelijos, žemiškojo gyvenimo metu visi „stengėsi paliesti“ Jėzų, nes „iš joėjo galia“, triuškinanti piktašias dvasias ir gydanti ligonius (Lk 6, 18). Jėzaus fizinis kūnas buvo jo dieviškos galios įrankis, tarpininkas, laidas. Gydanti galia buvo persmelkusi netgi Jėzaus drabužius – žmonės „maldaudavo, kad jis leistų palytėti bent savo drabužio apvadą, ir kas tik jį paliesdavo, išgydavo“ (Mk 6, 56). Taip pat prisimename istoriją, kai moteris pasveiko, vien palietusi jo „drabužio apvadą“ (Lk 8, 44).

Jėzui pasitraukus pas Tėvą, jo kūnas toliau esti tarp mūsų bent dviem ypatingais būdais. Pirmasis – Eucharistija (prisiminkime Kristaus ištartą „tai mano kūnas“). Antrasis – visi, kurie krikštu priėmė Kristaus prigimtį ir tapo *Kristaus nariais*. Prisilietęs prie tokio Kristaus nario, savaime prisilieti prie Kristaus. Jau minėjau, kad ne visi *christiano* – „kristiečiai“ – yra tikrai „kristiški“. Apie tuos, kurie tokie yra, pasakoja Naujasis Testamentas. Skaitydami apie apaštalų veiklą tartum išgyvename *dejà vu*. Prieš mus atsiskleidžia kone tiksliai Jėzaus veiklos kopija. Čia gausu išgydymų bei piktųjų dvasių sutramdymų. Iš apaštalų kūnų akivaizdžiai „eina galia“, panaši į Kristaus: netgi šešėlis, kritęs nuo Petro kūno ant ligonių, juos išgydo, Pauliaus kūną lietusias skepetas bei prijuostas žmonės deda ant ligonių ir tie pasveiksta arba yra išvaduojami iš piktųjų dvasių priespaudos ir pan. (Apd 5, 15; 19, 12). Tad į jūsų klausimą atsakau klausimu: kodėl svarbu buvo *paliesti* Kristaus apaštalų ir mokinių kūnus? Atsakymas akivaizdus – tie kūnai skleidė išganingą Kristaus „galia“.

Minite pavyzdžius iš Šv. Rašto. Tuo tarpu broliai protestantai teigia, jog relikvijų gerbimas – nebibliška, Šv. Rašte pagrindimo neturinti, Bažnyčios „vėliau“ išgalvota praktika...

Kad ši praktika nėra „Bažnyčios vėliau išgalvota“, jau įsitikinome. Tuo tarpu Šv. Rašto liudijimai apie relikvijų galią negausūs, bet iškalbingi. Tik ką nurodžiau į labai aiškų „antrojo laipsnio“ relikvijų – Pauliaus kūną lietusią skepetų paminėjimą Apaštalų dar-

buose. Panašų „II laipsnio relikvijų“ galios paliudijimą randame Karalių antroje knygoje. Čia teigiama, jog Eliziejus daręs stebuklus pranašo Elijo skraiste (2 Kar 2, 13–15). Toliau randame ir kitą ryškia istoriją, susijusią su pranašo Eliziejaus relikvijomis. „Eliziejus mirė ir buvo palaidotas. Tais laikais metų pradžioje kraštą užpuldinėdavo moabitų gaujos. Kartą laidojant vieną vyrą, žmonės pastebėjo tokią gaują. Jie ėmė jo kūną į Eliziejaus kapą. Vos nukritęs ant Eliziejaus kaulų mirusysis atgijo ir atsistojo“ (2 Kar 13, 20). Įkvėptas šių Šv. Rašto liudijimų, šv. Ambraziejus IV a. sušunka: „Jei audeklai, skepetos, šventųjų šešėliai, dar jiems esant žemėje, išvijo ligas, kas drįstų neigti, jog Dievas stebuklingai veikia per šventųjų pelenus, kaulus ir kitas relikvijas!“

Galime pastebėti, jog minėtose Šv. Rašto istorijose visai neužsimenama apie tikėjimo vaidmenį. Ypač išsimintinas mirusio vyro atgijimas, nukritus ant Eliziejaus kaulų. Galime įsivaizduoti chaotišką situaciją: artėja netikėtai pasirodę priešai, deramas mirusiojo palaidojimas jau niekam nerūpi, tad kūnas tiesiog „įmetamas į Eliziejaus kapą“. Apie dalyvių, juo labiau paties mirusiojo tikėjimą Dievo ar Eliziejaus palaikų galia negali būti nė kalbos. Nepaisant to, įvyksta prikėlimo iš numirusiųjų stebuklas! Nenoriu sumenkinti tikėjimo vaidmens. Tačiau turime pripažinti, jog Dievas veikia daugybe būdų. Nei tikėjimas, nei relikvijos šių būdų neišsemia, tačiau yra kiekvienas savaip veiksmingi.

Kaip matome, Dievo veikimas per relikvijas patvirtintas Šv. Rašte. Jei kam nors šių įrodymų maža, priminsiu, jog relikvijų ypatingumas tiesiogiai plaukia iš Kristaus įsikūnijimo fakto. Dievui nepakako veikti vien dvasiniu būdu, kreipiantis į žmogų per šventus tekstus ar prabylant jam „tiesiai į širdį“. Jei to būtų užtekę, Dievas būtų pasilikęs raštuose, pranašų ištaro-se ir mūsų įkvėpimuose. Vis dėlto veiksmingiausias jo kontaktas su žmogumi buvo kitoks: per *kūnišką* Jėzaus prigimtį, per *fizinį* kontaktą. Įsikūnijęs Dievas išgydė neregį, patepdamas jo akis tikru purvu, o savo gyvastį tiesmukai pažadėjo teikti per tikros duonos valgymą ir tikro vyno gėrimą (Jn 6). Apaštalas Paulius tokią Jėzaus programą priėmė rimtai. Laiške korintiečiams jis tvirtina, jog nepagarbus eucharistijos priėmimas turi labai apčiuopiamas pasekmes: „Todėl tarp jūsų daug silpnų bei ligotų ir nemaža užmigusių“ (1 Kor 11). Visa tai ir vėl labai kūniška. Pagaliau atpirkimas įvyko per *tikro*, materialaus, šilto, spalvą, kvapą ir skonį turinčio kraujo praliejimą bei *tikro* kūno mirtį ir prisikėlimą. Viešpats pažadėjo, jog žmonės su jo *kūniška* mirtimi ir prisikėlimu bus sujungiami per *kūnišką* panardinimą į *tikrą* vandenį. Matome, jog po įsikūnijimo Dievas veikia nauju būdu – per apčiuopiamus dalykus. Tai vienintelis tikrai biblinis požiūris. Tad jei nenorime klas-toti Kristaus Evangelijos, turėtume rimčiau vertinti

šventųjų relikvijas. Žvelgdami į jas, atpažįstame naują – „kristišką“, t. y. paties Kristaus įsteigtą, Dievo veikimo būdą.

Mano manymu, liko nepaminėtas labai svarbus aspektas – relikvijų ryšys su Eucharistija...

Tai pernelyg svarbus aspektas, kad pasitenkintume jį tik paminėdami tarp kitų klausimų. Gerai žinome, jog nuo ankstyviausių laikų krikščionys siekė sujungti

Šv. Klemenso ir šv. Bonifaco relikvijos. XVIII a. Iš Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios relikvijorių rinkinio (LDM). Aloyzo Petrašiūno nuotrauka

duonos laužymo altorių su šventųjų palaikais. Iš pradžių altoriai buvo statomi tiesiog ant kapų, kapinėse, vėliau, altorių skaičiui išaugus, šventųjų palaikai ar jų dalys buvo perkelti į bažnyčias ir įdedami į patį altorių. Net ir šiandien relikvijos yra neatsiejama altoriaus dalis. Taigi kiekvieną kartą altorių bučiuojant, smilkant, jam nusilenkiant, pagerbiamos ir jame esančios šventųjų relikvijos. Rytų krikščionybės praktikoje relikvijos nededamos į altorių, bet įsiuvinamos į specialų altoriaus užtiesalą, be kurio Eucharistija negali būti švenčiama. Beje, paprastai šiame užtiesale pavaizduo-

ta Kristaus kūno laidojimo scena. Tai nuoroda į šventojo ir Kristaus kūnų esminį panašumą.

Vadinasi, Eucharistija ir šventųjų relikvijų – neatsiejami? Kokia šio ryšio prasmė?

Galime kalbėti apie kelias pagrindines prasmes. Pirmą, žemiškosios ir dangiškosios Bažnyčios ryšys. Relikvijos altoriuje simbolizuoja ir priartina prie mūsų šventąjį, kuris jau yra danguje su Viešpačiu. Taigi Eucharistiją švenčiame ne vieni, bet kartu su dangaus šventaisiais. Kita prasmė – Eucharistijos sudievinančios galios priminimas. Būtent vienybė su Eucharistiniu Jėzumi pavertė šventąjį dar vienu Dievo sūnumi (ar dukra), turinčiu Kristaus – „pirmagimio tarp brolių“ prigimtį, savybes ir širdį. Čia dera prisiminti, jog „valgymo“ veiksmas Šv. Rašte kone visada susijęs su vienijimusi bei gilia bendryste. Pagaliau esti ir trečioji prasmė – jau minėtas šventojo ir Kristaus esminis panašumas. Susidūrę su šventojo kūnu, susiduriame su paties Kristaus kūnu. Šventasis savo gyvenimu, mirtimi ir nuspėjamu išaukštinimu taip panašus į Kristų, jog yra „pavirtęs Kristumi“. Tikintieji, susirinkę prie šventojo kapo, prisiliečia prie tikslios Kristaus gyvenimo kopijos, regi nedrumsčiamą Viešpaties atspindį, patiria džiugią prisikėlimo nuojautą. Beje, mano nuomone, kankinio kūno ryšys su Eucharistija atveria mums vienintelę galimybę įtikinamai paaiškinti, kodėl šventųjų palaikai dažnai padalijami į daugybę dalių, išsiuntinėjama po visą pasaulį.

Ką turite omenyje? Tenka pripažinti, jog relikvijų padalijimo praktika dažnai susilaukia tikinčiųjų nepritarimo, o netikintiems sukelia tikrą pasibaisėjimą...

Tokia reakcija visiškai suprantama. Ji kyla dėl nepakankamo išsigilino į pagrindinę Evangelijos žinią. Dievas nusižemino, kad žmogus būtų išaukštintas; Dievas tapo žmogaus atžala, kad žmogus taptų Dievo atžala; Dievas priėmė žmogišką prigimtį ir „sužmogėję“, kad žmogus priimtų dievišką prigimtį ir „sudievetų“. Bažnyčios Tėvų kalba kalbant, Dievas tapo žmogumi, kad žmogus taptų dievu – „antruoju Kristumi“. Na, o Kristus tarp mūsų šiandien yra Eucharistijoje. Tokiu pavidalu esančio Kristaus siekis – būti sulaužytam ir išdalytam, pasiekti kiekvieną, trokštantį jo gyvasties. Pažvelkime į pirmuosius krikščionybės šventuosius – kankinius. Jie tvirtai tikėjo, jog yra panašūs į eucharistinį savo Viešpatį. Štai ką savo kankinystės išvakarėse tikėjimo broliams rašė šv. Ignatas Antiochietis: „Leiskite, kad būčiau paaukotas Dievui, kol paruoštas altorius. Aš esu Dievo kviečiai ir būsiu sumaltas žvėrių dantimis, idant tapčiau gryna Kristaus duona“. Galime prisiminti ir šv. Polikarpa, kuris liepsnose atrodė „ne kaip degantis kūnas, bet kaip kepama duona“.

Kankinio kūnas viskuo atitinka Eucharistiją: jis „malamas“, „kepamas“, tuomet aukojamas Dievui už Bažnyčią ir pasaulį. Kas vyksta po to? Eucharistija laužoma ir išdalijama, kad joje esanti Kristaus gyvastis pasiektų kiekvieną trokštantį. Lygiai taip pat kankinio kūnas padalijamas pagal Eucharistinės duonos pavyzdį ir siunčiamas į pasaulyje pasklidusią Bažnyčią. Jis pasiekia labiausiai nutolusias tikinčiųjų bendruomenes, atnešdamas jame glūdinčią Kristaus gyvastį. Šv. Grigalius Nysietis IV a. rašė apie kankinius, kurių kūnai po kankinimo buvo sudeginti: „Jų pelenai ir visa, ko ugnis nesunaikino, buvo išdalyta po pasaulį, taip kad beveik visi kraštai gavo savo palaiminimo dalį. Ir aš turiu šios dovanos dalį, ir savo tėvų palaikus paguldžiau greta šių karių relikvijų“. Prisiminkime mirusį vyrą prikėlusius Eliziejaus kaulus. Įsivaizduokime, jog įvykio liudytojai, sukrėsti regėto stebuklo, su didžiausia pagarba perkėlė Eliziejaus kaulus į aukso indus ir nešėsi juos su savimi, o vėliau ypatingą malonę skleidžiantys palaikai buvo padalyti į skirtingus indus ir keliavo po Izraelį, nešdami išlaisvinimą iš ligų ir mirties. Tokia atomazga logiška, tačiau sunkiai įsivaizduojama dėl Senojo Testamento griežtų draudimų liesti mirusiojo kūną: „kas paliečia bet kokio žmogaus lavoną, bus nešvarus septynias dienas... Kas paliečia numirėlio kūną ir neapsivalo, išniekina Viešpaties padangtę – toks žmogus bus pašalintas iš Izraelio“ (Sk 19, 11–13). Krikščionys tokių draudimų nepaisė. Juk Dievas, prisiėmęs kankinio mirtį, ją pašventino ir pavertė išganymo įrankiu! Juo labiau kankinių aukos panašumas į Eucharistinę auką

suteikė jų palaikų padalijimui gilų teologinį pagrindą.

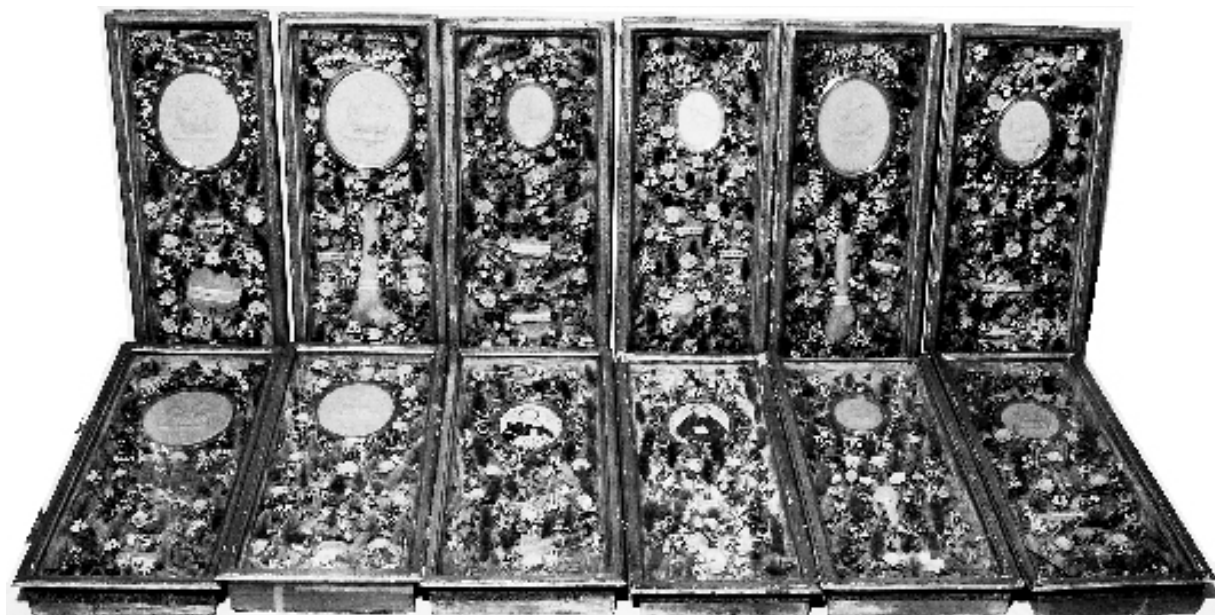
Vis dėlto toks relikvijų padalijimas atvėrė kelią daugybei abejotinos vertės relikvijų bei paskatino prekybą autentiškomis ir suklastotomis relikvijomis...

Visos geros Bažnyčios praktikos gali būti įtrauktos į piktnaudžiavimo ir pasipelnymo liūną. Priežastis paprasta: kol Bažnyčia tebėra žemėje, joje vyksta nuolatinė kova su nuodėme. Vienuose savo nariuose Kristus spindi tartum žerintis auksas, kituose jis temdomas neišmanymo, kietaširdiškumo ir godumo. Tai turėtų būti savaime suprantamas faktas. Žmogus, ieškantis Bažnyčioje visiško tobulumo, panašus į muzikos mylėtoją, kuris, išgirdęs prastą atlikėją, griežiantį nesuderintu smuiku, paniekinamai nusigręžia nuo Mozarto. Manau, tai geras palyginimas. Krikščionis, atmetantis relikvijų svarbą vien dėl su jomis susijusių piktnaudžiavimų, panašus į tą, kuris atmeta didingą muzikos kūrinį vien todėl, kad jam teko susidurti su prastais atlikėjais.

Tad jūs vis dėlto tvirtinate, jog relikvijų gerbimas šiandienos krikščioniui tebėra aktualus?

Be jokios abejonės. Evangelijos žinia nepakito. Nepakito ir tai, ką Dievas vykdo žmoguje per Kristų. Krikščionybės požiūris į Dievą, pasaulį, žmogų ir išganymą pagrįstas amžinomis Evangelijos tiesomis. Būtent šiomis nekintančiomis tiesomis ir remiasi šventųjų bei jų relikvijų gerbimas Bažnyčioje.

Dėkoju už pokalbį.

Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios relikvijorių rinkinys (LDM). XVIII a. Aloyzo Petrašiūno nuotrauka

PATRIOTIZMAS, PILIETIŠKUMAS, POLITINĖ KULTŪRA

Vladimiras Laučius

Dažnai sakoma: kokia visuomenė, tokie ir jos politikai. Jaučiantys politinę atsakomybę Lietuvos socialiniai kritikai gana darniai kartoja, kad visuomenė stokoja pilietiškumo; kartais sako – patriotizmo, dažnai pasigenda vadinamosios politinės kultūros kokybės. Visos šios sąvokos – pilietiškumo, politinės kultūros, patriotizmo – vartojamos tarsi būtų vienareikšmė, o jų reikšmė visiškai akivaizdi. Žinoma, viešojoje erdvėje nebūtų lengva susikalbėti, jei kaskart iš naujo būtų griebiamasi apibrėžimų, išaiškinimų ir išlygų. Tačiau kartais – ir vis dažniau – tikrai nebeaišku, ko konkrečiai tikimasi bėdojant, kad trūksta tai pilietiškumo, tai kitų minėtų dalykų.

Patriotizmas turi įvairių atspalvių ir prasmų, kartais sunkiai suderinamų ar net susikertančių. Kalbant vien apie nesąlygišką meilę tėvynei kaip savo kraštui ir tėvynainiams, akivaizdžiai supaprastinama, – tai leidžia matyti ir kai kurie prieštaringi patriotinio žmonių elgesio motyvai, ir tam tikri istoriniai pavyzdžiai.

Antai senovės graikams patriotizmas buvo atsidavimas tėvynei ir kūnu (treniruojamu karui), ir siela. Sielai jie savo ruožtu priskyrė ne tik jausmingąjį, bet ir protingąjį pradą. Patriotizmas, klasikiniu požiūriu, yra atsidavimas tėvynei ir širdimi, ir protu. Jį iš dalies išreiškia garsioji Periklio „Laidotuvių kalba“, įkūnijanti pasididžiavimo savo valstybe ir jos santvarka dvasią. Širdis ir protas čia neatskiriami, tačiau pastarasis remiasi idėjine motyvacija, skatinančia mylėti savo valstybę ir ja didžiulis ne tik todėl, kad ji sava, bet pirmiausia todėl, kad yra kuo didžiulis. Politiniu lygmeniu tai pirmiausia santvarkos, teisingumo, garbės dalykai.

Tarp moderniujų valstybių santvarkos principais grįstą patriotizmą pirmoji įkūnijo JAV. Šis patriotizmas matyti ir revoliucijos laikų Prancūzijoje. Abiem atvejais jis neatsiejamas nuo teisingumo sampratos, politinių įsitikinimų ir jų skatinamo pilietinio aktyvumo. Tad galime skirti dvi patriotizmo tendencijas: meilę tėvynei kaip tam, kas sava (senovėje tai – romėnų *pro aris et focis*, už aukurus ir židinius; šiais laikais – emocinis ryšys su savo tauta ir jos kultūra), ir atsidavimą tėvynei kaip tam, kas teisinga ir gera politiškai.

Per pilietinį karą JAV garsusis pietiečių generolas Robertas Lee gynė Konfederacijos reikalą, nes svarbiausia jam buvo meilė gimtajai valstijai – Virdžinijai. Savo ruožtu kitas garsus pietietis – George'as Thomasas – stoji šiauriečių pusėn, nes už savą valstiją jam buvo svarbiau teisingumas ir juo grįsta santvarka. Už teisingumo principus, o ne už Šiaurę kaip savą kraštą ir ne už meilę „savai“ Amerikai su vergove, kovojo ir prezidentas Abrahamas Lincolnas.

Pilietiniai karai ir didžiosios pilietinės priešpriešos liudija, kad meilė tėvynei, tautiečiams nėra vienintelis patriotinis akstinas. Teisinga santvarka patriotui – ne menkiausia svarbus dalykas. Tad sakantys, jog patriotizmas – savaime suprantama ir neprieštaringa būseną, pasireiškianti vien nesąlygiška meile tėvynei (kad ir kokia būtų jos santvarka) ir tėvynainiams, gerokai supaprastina reikalo esmę. Patriotizmas gali būti išmincingas ir gali būti aklas. Kaip sakė Lincolnas savo pagiriamajame žodyje Henry Clay'ui, šis buvo patriotas, kuris „mylėjo savo šalį iš dalies dėl to, kad tai jo šalis, bet pirmiausia dėl to, kad tai laisva šalis; ir jis viską darė dėl jos pažangos, klestėjimo ir šlovės žmogaus laisvės, teisės ir prigimties vardan“.

Referendumu patvirtinta LR Konstitucijos nuostata, skelbianti, kad Lietuva yra nepriklausoma demokratinė valstybė, išreiškia patriotizmo turiniui itin svarbų politinį principą. Patriotizmo suvokimo Lietuvoje problema šiandien ta, kad, pabrėždamas emocinį ryšį su žeme ir tauta, minėtam principui jis yra palyginti abejingas.

Nesu(si)pratimo esama ir dėl pilietiškumo sampratos. Kaip ir patriotizmas, pilietiškumas Antikos pasaulyje sudarė klasikinių respublikoniškų – „bendro reikalo“ – nuostatų šerdį. Toks pilietiškumas reikalauja neužsisklęsti privataus gyvenimo kiaučio ir dalyvauti politiškai ar visuomeniškai reikšmingoje veikloje, paisant politinės bendruomenės interesų ir vertybių. Trumpai tariant, klasikinis pilietiškumas – tai privačių reikalų aukojimas viešiesiems reikalams.

Tačiau vieši reikalai pagal klasikinę sampratą dažnai virsdavo karais ir nesąlygišku klusnumu sukarin-

tai valstybės organizacijai, kaip graikų poliuose. Dėl tokio pilietiškumo neretai nukentėdavo minties laisvė ir asmens privatumas, kurie antai Spartoje buvo neįtikėtinai suvaržyti ir užgniaužti. Intelektinio gyvenimo, privačios erdvės asmens brandai bei raiškai Spartoje iš esmės nebuvo. Jos „pilietinė visuomenė“ gyveno lyg kareivinėse. Šiandien Spartos pilietiškumas ir spartiečių patriotizmas mums kelia susižavėjimą dėl heroizmo, kurio pavyzdys – Termopilų mūšis, tačiau pilietinei šių dienų visuomenei Spartos pilietiškumo samprata nebūtų priimtina. Kareivinių tvarka ir vertybės negali ugdyti visaverčio piliečio kaip asmenybės, nes jos pamina asmens kaip mąstančios ir kuriančios, ne tik kariaujančios už tėvynę ir aukojančios jos dievams būtybės orumą. Šiuo atžvilgiu kur kas laisvesnė atrodo Atėnų politinė santvarka. Atėnuose klestėjo filosofija ir menai, pasirengimas karui ir priešų žudymas nebuvo vienintelis laisvo piliečio vertas užsiėmimas. Tačiau ir Atėnai pateikė pavyzdį, kaip pilietiškumas sukyla prieš žmogiškumo šerdį – laisvą protą ir mąstymą. Atėnų „pilietinė visuomenė“ nužudė Sokratą. Primityvus pilietinis angažuotumas pasmerkė myriop laisvos minties genijų.

Ne tik klasikinė, bet ir modernioji pilietiškumo samprata gali kelti susikertančių vertybių problemą. Modernus pilietiškumas iš dalies pagrįstas idėjomis, kurios viešą reikalą ir politinį aktyvumą suveda į privačių reikalų politinę raišką. Hannah Arendt ir Pierre'as Manent šį reiškinį apibūdino viešosios erdvės privatizavimo terminais. Privatūs ir grupiniai interesai, piliečių gerai suvokti ir artikuliuoti viešojoje erdvėje, tampa sveikintinu pilietiškumo veiksmu. Modernioji pilietinė visuomenė turi Hobbeso ir Locke'o konstruotos pilietinės visuomenės bruožų. Ją sudaro savisaugos ir medžiaginės gerovės siekinių valdomi savanaudžiai, kurių privatūs interesai ir jais grindžiama veikla, nereikalaujama klasikams rūpimų asmens ir piliečio dorybių, esą tarnauja bendram interesui. Ši pilietiškumo samprata yra klasikinės sampratos, menkinusios savanaudiškus privačius motyvus, priešybė. Aktyvus pilietis, pagal moderniąją sampratą, pirmiausia yra Arendt aprašytas *animal laborans* – darbštus žmogus, laisvalaikiu gebantis savo asmeninės gerovės reikalus per politinę ar kitokią grupinę veiklą iškelti iki valstybės uždavinių ir prioritetų lygmenų. Tokio piliečio politinis aktyvumas neieško politinės išminties orientyrų: vienintelis autoritetas jam yra jo paties suvokimas, ko reikia iš politikų ir valstybės, kad jo privataus gyvenimo, darbo poreikiai būtų geriau patenkinti.

Tačiau kai šiandien iš viešų tribūnų girdėti apmaudas, kad Lietuvos visuomenė niekaip netampa pilietiška, dažniausiai, regis, suponuojama ne ši, o kitokia pilietiškumo samprata. Problema šiuo atžvilgiu ta, kad dorai nepaaiškinama, kas turima galvoje. Kurio

pilietiško visuomenei trūksta? Moderniojo? Klasikinio? „Tarpinio“ varianto? Prezidentas Valdas Adamkus vienoje metinių kalbų yra užsiminęs apie poreikį grįžti prie klasikinės politikos sampratos. Tačiau kuri čia samprata – filosofinė ar politinė? Platono ir Aristotelio ar spartiečių ir, švelnesniu pavidalu, Periklio visuomenės?

Jei filosofinė, tai nereikėtų pamiršti, kad už pilietinės dorybės svarbesnės turėtų būti laikomos intelektualinės dorybės; už aktyvų politinį gyvenimą – politinis mąstymas. Perkėlus filosofinę sampratą į mūsų dienas, daug aktualesnė būtų ne pilietiškumo stoka, o intelektualinio nuosmukio problema. Kita vertus, jei prezidento kalbėta apie politinę klasikinę sampratą, tai jos reikalavimai Lietuvos visuomenėje sukeltų krizę. Turėdami galvoje, kokių mastų ją yra persmelkusi hobsiška baimė ir savisaugos motyvacija, galime numanyti, kas būtų, jei Spartos karalius Leonidas Termopiluose turėtų sutikti persų kariuomenę ne su 300 spartiečių, o su 300 lietuvių. Jis tiesiog liktų vienas. Ką ir kalbėti apie pilietinį vaikų ir jaunuomenės ugdymą pagal klasikinį – ypač Spartos – metodą (*agoge*).

Ir dar vienas dažnas bėdojimas – dėl politinės kultūros stoka. Suvokti, kas turima galvoje, tikrai nėra lengva. Paprastai – anaipol ne vien tai, ką „politinė kultūra“ apibūdina kaip politologijos terminas. Beje, ir politologijoje jis vartojamas įvairiai: dažniausiai arba perdėm funkciškai ir specifiškai, arba taip plačiai, kad visai išplaunama jo prasmė. Žodis „kultūra“ apskritai turi savybę daug kur pritapti, bet mažai ką paaiškinti.

Kultūros sąvoka ir taip aprėpia per daug įvairių dalykų – menus, kūrybą, papročius ir tradicijas, „aukštąją“ ir „liaudies“ kultūrą, tautinius ypatumus ir tapatumus, socialumą ir elgesį, – kad būtų prasminga ją brukti dar ir politikos sferai. Geriau jau kalbėkime apie politinį ugdymą, politinį išprusimą, politinę atsakomybę, politines dorybes, politinę išmintį: bus aiškiau, kad turime galvoje politiką, o ne vieną ar kelias iš daugybės „kultūrų“. Net jei apytikriai įsivaizduojame, kas numanoma, kai pasigendama „politinės kultūros“, neaišku, ar kalbama pirmiausia apie politikus, partijas, ar vadinauosius nuomonių formuotojus, ar visą viešąją erdvę, ar rinkėjų susivokimą, ar viską kartu sudėjus. Suplakti viską į krūvą vargu ar prasminga, nes skirtingi ir keliai reikalavimai, ir „kultūros“ termino taikymas.

Esama pagrindo teigti, kad Lietuvoje daug kalbama ir viešai kovojama už lyg ir svarbius, gerus, pageidautinus dalykus, bet apie juos kažin kodėl vengiama kalbėti išsamiau ir aiškiau. Kova už tai, kas sunkiai suvokiama, vidujai prieštaringa ir viešai veik nesvarstoma, bus veikiausiai bergėdžia. Geriau nesutarti, ginčytis, net ir nerandant bendros kalbos, nei gražiai, „politiškai kultūringai“ sutarti, kad visuomenei labai trūksta nežinia ko. ❧

PRANO ŠILEIKOS BYLA

Žmogžudystė Duonelaičio gatvėje

Bernardas Gailius

Tai istorija apie meilę, duoną ir šautuvą. Teisingiau – apie meilę, kalėjimo putrą ir daugelį šautuvų. Bet neabejotinai (ir tai visų svarbiausia) – apie meilę. Apie nelaimingą, net tragišką, jaunatvišką meilę, nuo kurios viskas prasidėjo, kuria tačiau niekas nesibaigė. Jaunas, inteligentiškas ir komunikabilus teisininkas Pranas Šileika XX a. ketvirtame dešimtmetyje Kaune tapo įžymybe visai ne todėl, kad turėjo ryšių su maištininkais ir teroristais, ir ne todėl, kad buvo įtariamasis pasikėsinimu nužudyti Respublikos Prezidentą ir Tautos Vadą Antaną Smetoną, o dėl to, kad kadaise mylėjo paprastą ir kuklią merginą. Meilė, kaip dažnai pasitaiko, davė vaisių. O tada, kaip pasitaiko dar dažniau, jaunajam Šileikai būsimo šeimos baimė nustelbė visus švelnius jausmus ir jis pabėgo. Mergina – juk tai klasika – buvo pasiryžusi sekti paskui praskydusį mylimąjį nors ir į pasaulio kraštą. Ir tada įvyko *tai*.

„BAISI OLŠAUSKIADA KAUNE“

Būtent taip savo skaitytojus 1932 m. balandį šiuurpino „Lietuvos žinios“. Nuo to ir prasmingiausia pradėti pasakoti Šileikos istoriją, nors ji tokia keista ir paini, kad pradėti galima nuo įvairių vietų. Taigi „Baisi olšauskiada Kaune“ kaip tik ir buvo „Lietuvos žinių“ pirmojo puslapio antraštė.

Įtarto neleistiniais ryšiais su moterimi ir jos nužudymu, 1929 m. nuteisto, 1931 m. amnestuoto, o 1933 m. taip pat nužudyto prelado Konstantino Olšausko atvejis vertas atskiro dėmesio ir čia nebus aptariamas, nors akivaizdu, kad jis turėtas galvoje apie „olšauskiadą“ prabilusių žurnalistų. 1932 m. pavasarį aikštėn iškilusi istorija buvo tikrai panaši. Dar prieš dešimtmetį vienas kitą pamilo Pranas Šileika ir Felicija Bilevičiūtė. Mylėjo karštai ir aistringai. Su glamonėmis ir kivirčiais.

BERNARDAS GAILIUS (g. 1981) – teisininkas, istorikas, VU Istorijos fakulteto doktorantas, LR Specialiųjų tyrimų tarnybos atstovas spaudai. Parašė knygą *Partizanai tada ir šiandien* (2006). Skelbiamas straipsnis yra iš autoriaus studijų ciklo apie didžiąsias kriminalines bylas prieškarinio Nepriklausomoje Lietuvoje: „Sacharino byla“, in: *NŽ-A*, 2003, Nr. 7–8; „Pašto ženklų byla“, in: *NŽ-A*, 2004, Nr. 4; „Pasų aferos byla“, in: *NŽ-A*, 2005, Nr. 3–4.

O po to jam „širdis atšalo“ (kaip minėta, tam įtakos galėjo turėti ir bendras kūdikis). Tačiau jai – ne. Ir Bilevičiūtė, jei tikėsime laikraščio versija, Šileiką „persekiavo“. Ir meilės prašė. Ir reikalavo. Ir dar nežinia kas tarp jų vyko. Aišku tik tiek, kad kai vėlyvą 1931 m. rudenį buvusi mylimoji savo esamą mylimąjį aplankė Kaune, ji buvo jį jau visiškai „užknisusi“. Ir Šileika nesibai-giančius konfliktus išsprendė itin radikaliai – ėmė ir pasmaugė Bilevičiūtę. O jos lavoną paslėpė savo namo kieme, srutų šulinyje. Vėliau tikėjosi, padedamas seno draugo Jono Kuodžio, jį perkelti į kitą vietą ar net visiškai sunaikinti, bet nespėjo. Mat apie kriminalą sužinojo policija, lavoną ištraukė, o Šileiką su Kuodžiu „susėmė“. Teisingumas triumfavo¹.

Tokia, regis, pamokoma istorija. Bet... banali. Neverta perdėm idealizuoti prieškarinio Lietuvos ir galvoti, kad nusikaltimų anuomet būdavę daug mažiau. Žmonės ir tada buvo įgudę vieni kitus žudyti, juolab kad ginklai, kiek galima suprasti, buvo palyginti lengvai prieinami. Žinoma, nužudymų skaičius, palyginti su kitais nusikaltimais, visuomet yra mažas, todėl beveik kiekvienas atvejis sudomina spaudą. O dar sostinėje... Ypač jei žudikas – ne koks valkata, o teisės studentas... Ir vis dėlto, kaip pirmajam puslapiui, istorija silpnoka. „Studentas teisininkas pasmaugė savo ilgametę meilužę“, – tokią antraštę net šiandien mūsų (dažnai pagrįstai) iš principo bulvarine laikomoje spaudoje labiau tikėtumės rasti apie laikraščio vidurį, pavyzdžiui, penktame puslapyje. O „Baisi olšauskiada Kaune“ pateko į pirmąjį.

Patys žurnalistai tai aiškino atsitiktinumu: „Atsitiktinai tuo metu Duonelaičio g-vė ėjęs „Lietuvos Žinių“ korespondentas, teismo ir krim. policijos atstovams leidus buvo stebėtoju šio nepaprasto įvykio tyrime“². Tačiau net jei taip ir buvo iš tikrųjų, visiškai aišku, kad prieš spausdinant straipsnį minėtas korespondentas – J. Kauneckis – rimtai padirbėjo su savo šaltiniais teisės saugoje ir išsiaiškino, kad istorija perspektyvi. Tai matyti vien iš to, kad laikraštis skyrė vietos ne vien lavono ištraukimui iš šulinio aprašyti, bet ir trumpai Šileikos biografijai bei jo širdies reikalams išdėstyti.

¹ *Lietuvos žinios*, 1932 04 12, Nr. 82 (3874), p. 1.

² *Ibid.*

O „užkabinti“ reikalas tikrai galėjo ir atsitiktinai praeivį, ypač jei pastarasis buvo kriminalinis žurnalistas – žmogus, gerai pažįstantis teisėsaugos pasaulį. Štai kas atvyko apžiūrėti įvykio vietas ir traukti iš šulinio a. a. Bilevičiūtės: Kriminalinės policijos direktorius Jonas Statkus, Kriminalinės policijos viršininkas Kazys Budrevičius, Kauno apygardos teismo valstybės gynėjo padėjėjas Matas Krygeris³... Rinktinė kompanija, kuri kažin ar būtų sulėkusi tirti eilinės žmogžudystės.

Kad ir kaip būtų buvę, uoslė Kauneckio neapvyelė (arba tiesiog pasitvirtino jo kruopščiai surinkta informacija). Jau kitą dieną Kriminalinės policijos direktorius Statkus „pašėrė“ spauda:

Ši byla yra nepaprastai įdomi kriminologijos ir psichologijos atžvilgiais, o be to, ji turi politinių momentų.

Kvotos daviniais pavyko nustatyti, kad Pranas Šileika su Jonu Kuodžiu (nereikia painioti jo su inžinieriumi Jonu Kodžiu, baig. Lietuvos universiteta) taręs įsteigti laboratoriją, kurioje būtų gaminama medžiaga politiniams atentatams. Derintis P. Šileikai su Kuodžiu, Kuodis pasakė: „Be pinigų nieko nebus!“. Tada Pr. Šileika atsakė: „Nesirūpink, pinigų bus“ ir vieną asmenį pasiuntė į Panevėžį laboratorijai steigti pinigų surasti. Kuodis tuo tarpu Kaune ieškojo laboratorijai tinkamo buto.

Kvočiamas Jonas Kuodis iš pradžių aiškiai neigė, kad jis su Pr. Šileika būtų kalbėjęs steigti laboratoriją sprogstamajai medžiagai gaminti. Tačiau P. Šileika prisipažino, kad jis su Kuodžiu dėl laboratorijos steigimo taręsis, tačiau tardomasis nieko rimto negalvojęs. Vėliau Kuodis buvo akis į akį pastatytas su Šileika ir akistatoje Kuodis prisipažino. Kiek šioje byloje politinis momentas yra rimtas tuo tarpu sunku dar pasakyti. Dabar I skyrius specialiai veda kvotą šioj byloj.⁴

Šitaip jau iš pat pradžių Šileikos istorija liovėsi būti žiauriai pasibaigusia muilo opera ir įgijo politinį atspalvį. Nuo to laiko visuomenės dėmesys Šileikos bylai tapo visiškai suprantamas. Tačiau skandalingiausios detalės nepasiekė nei žurnalistų, nei jų skaitytojų.

PASIKĖSINIMAS Į ANTANĄ SMETONĄ I

1932 m. balandžio mėn. 11 d. Kaunas. Kriminalinės Policijos Kvotų Sekcijos vedėjas Bortkevičius išžiūrėjęs gautą slaptą pranešimą, jog Kauno m. gyventojai Šileika Pranas ir Kuodis Jonas priklauso prie slaptos vilkų organizacijos ir rengiasi nužudyti p. Respublikos Prezidentą, rado, kad čia esama nusikaltimo, apie kurį kalbama Baudž. Stat. Papild. ir Pak. 6 str.

³ Ibid.

⁴ Lietuvos žinios, 1932 04 13, Nr. 83 (3875), p. 1.

⁵ LCVA, f. 378, ap. 3, b. 1067, l. 2.

ir todėl, pasirėmęs Baudž. Proc. Įst. 2495 ir 297 str., nutarė: pradėti kvotą.⁵

Štai tokiu skambiu nutarimu prasidėjo tyrimas prieš Šileiką ir Kuodį. Tai jau ne banali muilo opera, o tikras trileris. Tik pamanykite – pasikėsinimas į prezidentą. Be to, visos aplinkybės rodo, kad tokį pranešimą policija traktavo labai rimtai. Jau minėta, kad tyrimu pats asmeniškai domėjosi Kriminalinės policijos direktorius Statkus. Patį tyrimą atliko kita tuometinės teisėsaugos žvaigždė – Kriminalinės policijos Kvotų sekcijos vedėjas Felicijonas Bortkevičius, kuriam po poros metų buvo lemta tapti Valstybės saugumo departamento Politinės policijos viršininku.

Tuo tarpu apklausiamas įtariamasis Kuodis turėjo

S 5 120

Jonas Kuodis. Pr. Šileika.

— Apie Bilevičiūtės - Simonaitytės nužudymą

p. Statkus papildomai pridėjo SILEIKĄ IR BIRŽUOSE MĖGINĘS FĖLE NUŽUDYTI.

— Kai kuriuose laikraščiuose buvo klaidingų žinių dėl nužudymo paslapties išsklaidymo aiškinti. Turiu pabrėžti, kad, bendrai, kriminalinė policija apie Bilevičiūtės nužudymą iš niekur jokio pranešimo, negavo, bet negaliu dešifruoti tu metodu, kuriais kriminalinė policija išnarpliojo šį taip sunkų nusikaltimą. Tik galiu pasakyti, kad savaitė prieš areštą krimin. polic. virš. p. Budrevičius patikrino šulinį ir konstatavo esant jame lavoną.

Kaltininkų areštuoti krimin. polic. neskubėjo, nes norėjo patirti kokie daromi žyglai laboratorijai suorganizuoti.

Atidžiai sekant Pr. Šileiką su Kuodžiu, krimin. polic. pastebėjo, kad Kuodis rengiasi autobusu išvykti į Varėną. Buvo pavojus, kad Kuodis gali pabėgti į anapus administracijos linijos.

Mūsų Biržų korespondentas iš Biržų apie Šileiką praneša tokį dalyką:

Prieš keletą metų Šileika būdamas Biržų gimnazijos mokytoju, iš Biržų parašęs Fėlei į Šiaulius laišką, kviesdamas ją atvažiuoti į Biržus ir atsivežti keletą šimtų litų, girdi, tuoksis.

Fėlė atvažiavus, atsivežus pinigų, tai Šileika pinigus iš jos atėmęs ir ėmęs smaigti. Pro šalį eidamas žmogus išgirdęs moters klyksmą, iėjęs kambarin ir rado — Šileika rankovės atsismaukęs ir smaigias moterį.

Tą sykį Bilevičiūtė buvo išgelbėta.

Iš Telšių rašo, kad Šileika, norėdamas nusikratyti Sim., dėjęs pastangų ją išstremti iš Telšių.

Laikraščio „Lietuvos žinios“ (1932 04 12, Nr. 82 (3874), p. 1) fragmentas

smarkiai nuvilti tyrėjus, nes jokių sensacingų detalių nepripažino. Jo apklausos ištraukos aiškiai atspindi pretekstu tyrimui tapusio slapto pranešimo turinį:

Apie tai, kad reikia nužudyti p. Prezidentą Smetoną tai Šileika man nesakė, nei aš jam. Šileika nesiūlė man nužudyti p. Prezidentą ir nesiūlė už tai jokių pinigų. Kas tai yra ciano kali, aš žinau, bet šio junginio aš pagaminti negaliu. Kad aš kada nors kalbėčiau su Šileika nužudyti p. Respublikos Prezidentą ciano kali to neprisimenu ir negalėjo būti. [...]

Aš užeidavau pas inž. Steikūną, kuris gyveno Kaune Parodos g. Nr. nežinau. Aš noriu pas jį darbą gauti. Kito inž. Steikūno aš nepažįstu. Inž. Steikūnas turi 40 su virš metų.⁶

Jokių kitų nusikaltimų Kuodis taip pat teigė nedaręs. Šileiką jis pažįsta dar nuo Klaipėdos sukilimo laikų, bet ilgai su juo nebendravęs. Jie atsitiktinai susitikę 1932 m. pavasarį Kaune ir Kuodis paprašęs Šileikos kaip teisininko padėti bylinėtis su buvusia statybos darbų užsakove. Aptarinėdami reikalus jie porą kartų rimtai išgėrę ir tiek⁷. Tačiau „papildomai paklaustas“ Kuodis persigalvojo ir dar šį tą prisiminė:

Šių metų kovo mėn. 17 d. aš užėjau pas Šileiką Praną savo bylos reikalu ir tą pačią dieną aš su juo užėjome pas mane. Čia mes valgykloje išgėrėme ir kada gerokai nusigėrė, jis man pasisakė, kad 1931 m. rudenį nužudė savo meilužę, kurios aš vardo ir pavardės nežinau. Papasakojęs apie tai, jis paprašė mano patarimo, kaip galima paslėpti arba sunaikinti kūną, kuris dabar yra įmestas kiemo kampe šuliny. Aš atsakiau Šileikai, kad tai galima padaryti ir paprašiau jo už kūno paslėpimą 300 litų. Jis atsakė, kad pinigų neturįs, bet gausiąs už atentatą prieš valdžios atstovus iš krikščionių demokratų tuoj 5000 litų, o po atentato įvykdymo daugiau, nes viso tam reikalui yra paskirta 500.000 litų. Asmuo, kurį reikės nužudyti, bus nurodytas vėliau to, kas duos pinigų. Man Šileika nesakė, kad reikės nužudyti kokį nors asmenį ir nenurodė jo pavardės, bet buvo kalbama bendrai apie atentatą. Aš sutikau padaryti atentatą ir prašiau jo tam tikslui pinigų. Šileika savo keliu vis prašė iš pradžių paslėpti lavoną, o jau veikiau bus pinigai atentatui. Jeigu aš būčiau gavęs iš Šileikos pinigų, tai būčiau pinigų pasiėmęs sau, o jokie atentato nedaryčiau. [...] Aš manau, kad kalbos apie atentatą buvo tik Šileikos fantazija, kad aš paslėpčiau pirmiau lavoną.⁸

Pats Šileika jau pirmos apklausos metu prisipažino,

⁶ *Ibid.*, l. 16.

⁷ *Ibid.*, l. 15–16.

⁸ *Ibid.*, l. 16–17.

kad pasmaugė Bilevičiūtę ir kad prašė Kuodžio padėti paslėpti lavoną. Panašiai jis pasakojo ir apie atentatą, tik pirminę iniciatyvą priskyrė savo draugui:

Sekantį kartą, tas galėjo būti prieš pat Velykas, aš užėjau pas Kuodį į jo butą ir vėl gėrėme ir kalbėjome apie lavono paslėpimą. Jis vėl pradėjo kalbėti apie pinigus ir kaip juos gauti. Aš atsakiau, kad pinigų aš neturiu. Tada jis man pasakė, kad jeigu kas duotų pusę milijono litų, tai jis padarytų atentatą. Aš į tai jam atsakiau, kad tegu jis paslepia lavoną, tai aš pasirūpinsiu gauti pinigų atentatui. Apie kokį nors konkretų asmenį nebuvo kalbama. Buvo sakoma bendrai, kas duos pinigų ir nurodys asmenį, kurį reikia nužudyti, tai Kuodis nužudysias. [...] Atentatas čia buvo sugalvotas tam, kad jį [Kuodį, – B. G.] suvilioti ta stambia suma už atentato padarymą ir tuo būdu paskatinti jį greičiau paslėpti lavoną. Jokio atentato aš nemaniau daryti ir nebūčiau daręs. Man rūpėjo tik paslėpti lavoną. Kuodis, mano nuomone, irgi nebūtų daręs atentatą. Jeigu kas nors tokiam reikalui būtų davęs pinigų, tai jis būtų juos paėmęs ir nieko nedaręs.⁹

Šios apklausos vyko 1932 m. balandžio 11–12 d., tuo pat metu, kai Šileikos istorija susidomėjo laikraščiai. Jokių kitų veiksmų, bent jau atsispindinčių kvotos byloje, policija tuo metu nevykdė. Ir vis dėlto, kaip tik tuomet Statkus atvirai išėjo į spaudą ir pasakojo apie atentatus, laboratorijas ir sprogmenis. Ir nors pats pripažino, kad „kiek šioje byloje politinis momentas yra rimtas, tuo tarpu sunku dar pasakyti“, tačiau nepasirinko saugesnio kelio – apskritai tą „momentą“ nutylėti. Tai dar kartą patvirtina, kad policija rimtai vertino panašius įtarimus.

Ir vis dėlto jie nepasitvirtino. Po beveik trijų mėnesių tyrimo, 1932 m. liepos 6 d. Kriminalinės policijos I skyriaus viršininkas priėmė tokį sprendimą:

Kadangi iš kvotos paaiškėjo, kad atentatas buvo Šileikos sugalvotas tyčia, kad paraginti Kuodį paslėpti lavoną, kad kratos metu nei pas Kuodį nei pas Šileiką nieko įtariamo nerasta ir iš kvotos nesimato, kad toks atentatas jų būtų iš tikrųjų ruoštas, kad dėl Bilevičiūtės nužudymo kvotą darė VII rajonas, kad kvotoje nėra jokių davinių, iš kurių būtų galima nustatyti, jog Šileika Pranas, Kuodis Jonas ir Steikūnas Petras priklausytų slaptai „vilku“ organizacijai ir rengtų atentatą prieš Poną Lietuvos Respublikos Prezidentą, nutarė: šią kvotą, Baudž. Proc. Įst. 255 ir 277 str. str. pasiūsti Kauno Apyg. Teismo Valstybės Gynėjui.¹⁰

⁹ *Ibid.*, l. 20–21.

¹⁰ *Ibid.*, l. 31.

Situacija dviprasmiška. Viena vertus, viskas lyg ir aišku: iš pradžių buvo įtariama, kad Šileika ir Kuodis rengė atentatą, tyrimo metu tai buvo paneigta, tačiau paaiškėjo, kad Šileika nužudė meilužę, tad byla neteko politinio atspalvio ir toliau turėjo būti nagrinėjama kaip ir kiekvienas nužudymas. Tačiau kartu policijos tyrimo aplinkybės palieka daug abejonių.

Visų pirma, nors skaitant laikraščius gali susidaryti įspūdis, kad pirmiausia paaiškėjo Bilevičiūtės nužudy-

nimą į Smetoną. Tai rodo ir policijos vadovų asmeninis dėmesys bylai, ir jų drąsūs pareiškimai spaudoje. Nusikalstamo politinio veikimo versija buvo atmesta tik tuomet, kai tapo aišku, kad teisėsaugininkams niekaip nepavyks jos įrodyti.

Trečias paslaptinas momentas – patys Šileikos ir Kuodžio tarpusavio santykiai. Kiek galima spręsti iš parodymų, apie atentatus šie vaikinai – teisės studentas ir inžinierius – kalbėjosi taip, tarsi tai būtų pats nor-

Pranas Šileika. LCVA (f. 507, ap. 3, b. 1939, l. 96e)

mas, o tik po to atsirado politinis bylos atspalvis, dokumentai rodo ką kita. Beje, ir laikraščiai rašė ne vienodai. Valdžios proteguotas ir todėl geriau informuotas „Lietuvos aidas“ aiškiai pabrėžė:

Tačiau p. direktorius [Statkus] tariasi galįs pastebėti, kad [1932 m.] kovo mėn. 11 d. politinis skyrius buvo nustatęs Prano Šileikos ir Jono Kuodžio politiškuosius [išskirta „Lietuvos aidas“] pasikalbėjimus dėl steigimo „laboratorijos“ politiškiems atentatams medžiagą gaminti. O kriminalinis skyrius, aiškindamas paslaptinę Bilevičiūtės dingimą, dar savaitę prieš Pr. Šileikos ir Kuodžio suėmimą [1932 m. balandžio 11 d.] buvęs tikrai nustatęs, kad Bilevičiūtė tikrai buvo sakytų vyrų nužudyta ir įmesta į šulinį.¹¹

Antra, akivaizdu, kad policija ne šiaip tikrino kokius gandus, o buvo rimtai „išsikibusi“ versijos apie laboratoriją ir atentatus, konkrečiai – apie galimą pasikėsi-

maliausias būdas uždirbti pinigų. Jeigu buvusios meilužės nužudymą – aistros nusikaltimą, kuris paprastai įvykdomas pusiau afekto būsenoje – įmanoma įkomponuoti kone į bet kurio žmogaus portretą, tai kažkokie atentatai ir laboratorijos niekaip nedera su paveikslais Šileikos ir Kuodžio, kuriuos apibūdinti, iš pirmo žvilgsnio, puikiai tiktų terminas „eiliniai piliečiai“.

(Čia paminėtina viena svarbi aplinkybė – rengiant šį straipsnį nepavyko susipažinti su „tikraja“ Šileikos byla dėl Bilevičiūtės nužudymo. Ji neprieinama dėl jau ir kitų prieškarinio Lietuvos skambiujų bylų tyrimams trukdžiusio pelėsio¹². Visi minėti ir toliau minimi šio įvykio aplinkybes aiškinantys dokumentai buvo aptikti specialioje Kriminalinės policijos kvotos byloje „Dėl pasikėsimo į p. Respublikos Prezidentą“. Tačiau mažai tikėtina, kad byloje dėl Bilevičiūtės nužudymo būtų duomenų, paaiškinančių čia svarstomas paslaptis, nes, kaip bus matyti ir aptariant teismo procesą, kokio nors politinio smurto ar juo labiau pasikėsimo į prezidentą motyvas iš jos išnyko visiems laikams.)

Pagaliau įdomu ir tai, kad jau cituotame baigiamajame nutarime tarsi iš niekur atsiranda Petro Stei-

¹¹ *Lietuvos aidas*, 1932 04 16, Nr. 85 (1460), p. 9.

¹² Pvz., Bernardas Gailius, „Pasų aferos byla“, in: *Naujasis Židinys-Aidas*, 2005, Nr. 3–4, p. 89–101.

kūno pavardė. Tikrai keista, kad tyrimas pradeda-
mas gavus pranešimą, kad „Šileika Pranas ir Kuodis
Jonas priklauso prie slaptos vilkų organizacijos ir ren-
giasi nužudyti p. Respublikos Prezidentą“, o nutrau-
kiamas nepasitvirtinus informacijai, kad „Šileika Pra-
nas, Kuodis Jonas ir Steikūnas Petras priklausytų
slaptai „vilkų“ organizacijai ir rengtų atentatą prieš
Poną Lietuvos Respublikos Prezidentą“. Buvo, pasiro-
do, kvotoje atsiradęs ir dar vienas įtariamasis – Algirdas
Sliesoraitis, kuriam apklausoje pakako pasakyti tiek:

Apie kokį nors Kuodžio Jono ir Šileikos Prano ruo-
šiamą atentatą prieš valdančios partijos asmenis aš
nieko negirdėjau ir nežinau. Šileiką Praną aš pažįstu.
Šiais metais kovo mėn. antroje pusėje aš norėdamas
pasikalbėti su Šileika Antanu [Prano brolis, kuris tuo
metu gyveno kartu su juo] dėl mano bylos su Dakti-
la Jurgiu užėjau pas jį į butą Duonelaičio g. 53 Nr. ir
ten be Šileikos Antano, radau Šileiką Praną. Šileika
Antanas pasakė man šiai bylai reikalingo liudytojo
Poželos Petro adresą ir aš išėjau. Su Pranu Šileika
aš kalbėjau dienos klausimais, tai yra kaip gyvena,
kuo verčiasi ir panašiai. Politiniais klausimais nei su
Pranu nei su Antanu Šileikais nesikalbėjau. Po to Ši-
leikos Prano daugiau nemačiau.¹³

Ir įtarimų nebeliko. Teisingiau, taip ir liko neaišku,
kodėl apskritai Sliesoraitis palaikytas įtariamuoju. Ta-
čiau Steikūno ir Sliesoraičio pavardės yra ne tik mįslės,
bet ir raktai.

KAM STAUGĖ „GELEŽINIS VILKAS“?

Visai kitu laiku ir visai kitoje byloje, apie kurią bus
kalbama vėliau, buvo užsiminta apie „agentūros ži-
nias“, pagal kurias inžinierius Steikūnas priklausė
slaptos organizacijos „Geležinis vilkas“ Kauno štabui, o
Sliesoraitis buvo vienas jos „vadovaujančių asmenų“¹⁴.
Na, o šios organizacijos idėjinis ir iš dalies faktinis va-
das buvo prof. Augustinas Voldemaras.

Apie vadinamuosius „voldemarininkus“ palyginti ne-
mažai prirašyta nacizmo ir 1941–1944 m. nacių oku-
pacijos kontekste. Daugelis istorikų juos laiko radika-
liausia tautininkų atšaka, „pagimdžiusia“ daug nacių
kolaborantų ir holokausto vykdytojų. Iš tikrųjų, kiek
galima spręsti iš, pripažinkime, gana padrikų duo-
menų, rengiant 1941-ųjų Birželio sukilimą „Geležinio
vilko“ veikėjai atliko reikšmingą vaidmenį ir aktyviai

naudojosi jau egzistavusiomis savo organizacijos struk-
tūromis. Taip pat teigtina, kad po sukilimo daug šios
karingos grupuotės narių tapo policininkais ar kitų „jė-
gos struktūrų“ atstovais ir kad nemažai jų buvo ir tarp
žydų žudynių dalyvių. Išskirtinis „voldemarininkų“ an-
tisemitizmas – atskiras klausimas¹⁵. Įdomiau kas kita –
tiek dėmesio skiriama Antrojo pasaulinio karo metų
„Geležiniam vilkui“ ir iš jo gimusiai Lietuvių naciona-
listų partijai, bet labai menkai tiriama šios organiza-
cijos veikla Nepriklausomoje Lietuvoje. Paradoksalu,
tačiau bene plačiausią prieškario „voldemarininkų“ ir
jų „žygių“ istoriją yra parašęs sovietinis publicistas Os-
valdas Aleksa savo rinkinyje „Kortų nameliai“ (1983).
Šileikos byla suteikia puikią progą „Geležinį vilką“ tirti
nauju žvilgsniu – ne tik per įvykius ar ideologiją, bet ir
per žmones bei jų ryšius. Taip, tikėtina, pavyks išsklai-
dyti ne visai teisingą išpūdį, kad „voldemarininkai“ –
tai tokie Lietuvos naciai, kurie ryškiau pasireiškė tik
vokiečiams atėjus, ir parodyti, kad tai gerokai senesnė
ir, beje, savo metui labai būdinga grupuotė, Antrojo pa-
saulinio karo metais jau turėjusi rimtą politinio smurto
patirtį.

Aleksa nurodo, kad „Geležinis vilkas“ Sliesoraičio ir
kitų aktyvistų buvo įkurtas 1927 m. kaip sporto organi-
zacija, tačiau vėliau peraugo į kovinę politinę grupuotę,
kuriai, be kita ko, buvo būdingos ir „viduramžiais dvel-
kiančios SA [turimi galvoje nacių apsaugininkai-smo-
gikai SA (*Sturmabteilungen*), – B. G.] ceremonijos, pa-
vyzdžiui, priimamo „vilko“ priesaika bučiuojant durklą
arba mirusio „vilko“ laidojimas. („Prie kapo, dar draugo
neužpylus žemėmis, vado šaukiami vilkai pavardėmis
atsako už save „aš“. Pašaukus mirusį, atsiliepia visi
vienu galingu balsu „mes“. Čia pat nurodoma, kad, jei-
gu kuopoje mažiau kaip dešimt „vilkų“, vienu galingu
balsu atsiliepti nereikia.“)¹⁶

Organizacija palengva augo iki pat 1929 m. rudens –
konflikto tarp Smetonos ir Voldemaro, kuris baigėsi
pastarojo atstatydinimu iš Vyriausybės ir kai Slieso-
raitis buvo iš esmės priverstas perduoti vadovavimą
„Geležiniam vilkui“ Vidaus reikalų ministerijos gene-
raliniam sekretoriui pulk. Brunui Štenceliui¹⁷. Taip
prasidėjo organizacijos skilimas, pasibaigęs oficialiu
„Geležinio vilko“ uždarymu 1930 m. gegužės 24 d.¹⁸

Kitoje baudžiamojoje byloje galima rasti daugiau ži-
nių apie „voldemarininkų“ tolesnę veiklą:

Išformavus „Geležinio Vilko“ organizaciją, jos vei-
kimas nepranyko, tik iš jos išėjo kai kurie nariai, ne-

¹³ LCVA, f. 378, ap. 3, b. 1067, l. 26.

¹⁴ LCVA, f. 507, ap. 3, b. 137, l. 2–30.

¹⁵ Plg. Gedimino Rudžio pranešimą „Antisemitizmas – visuomenės
prietarų ir politinio populizmo išraiška“, skaitytą Tarptautinės komisijos
nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti
seminare-diskusijoje 2000 m. birželio 30 d. (<http://www.komisija.lt/Files/>

[www.komisija.lt/File/2000%20seminaras%20apie%20antisemitizma/
G.%20Rudzio%20pranesimas.doc](http://www.komisija.lt/File/2000%20seminaras%20apie%20antisemitizma/G.%20Rudzio%20pranesimas.doc).

¹⁶ Osvaldas Aleksa, *Kortų nameliai*, Vilnius: Mintis, 1983, p. 93–94.

¹⁷ *Ibid.*, p. 95–96.

¹⁸ LCVA, f. 507, ap. 3, b. 137, l. 2.

pritariantieji prof. Voldemarui. Pati organizacija, dėl didesnės konspiracijos, viduje persitvarkė: buvo su-tvertos taip vadinamos penkiukės, kurių pnyšaky sto-vejo instruktorius; tik šitas instruktorius turėjo ryšių su štabu, gi atskiri penkiukių nariai apie štabo veiki-mą tiesiog negalėjo žinoti, ir tik per instruktorių gau-davo įsakymus, ką jie turi veikti.¹⁹

Persitvarkęs ir tikra pagrindine organizacija virtęs „Geležinis vilkas“ iš karto ėmėsi ryžtingų veiksmų. Jau 1930 m. vasarą „vilka“ tris kartus buvo numatę organi-zuoti perversmą ir kėsinosi nužudyti Kriminalinės policijos direktorių Stepą Rusteiką – šie įvykiai bus aptariami kalbant apie kitą Šileikos bylos dalį²⁰. Planams nepavykus ir policijai sėkmingai neutralizavus aktyviausius perversmininkus, organizacijos veikla kiek aprimo, ta-čiau ji sustiprino savo pozicijas kariuomenėje ir jau 1934 m. įvykdė geriausiai žinomą sukilimą, kurį organizuo-jant dalyvavo net pats kariuomenės štabo viršininkas generolas Petras Kubiliūnas. Iš karto po šio vadinamojo „karininkų sukilimo“ kilo dar vienas – „puskarininkų“, o po pastarojo – trečias, pats keisčiausias ir paslaptin-giausias, kartu tapęs ir Šileikos bylos kulminacija.

Taigi ketvirtame dešimtmetyje „voldemarininkai“ tapo viena tų keistų organizacijų, kurių tiek daug būta prieškarinio pasaulyje. Viena vertus, juos galima tituluoti net ir teroristais. Jie veikė nusikalstamame pasaulyje, pagrindyje, slapta ginklavosi, organizavo sąmokslus ir kėsinosi į valdžios atstovų laisvę ir gyvybę. Net jų poza – paslaptinumumas, sumišęs su pasipūtumu – pri-minė teroristų laikyseną. Galima tik įsivaizduoti, kad oficialus, o vėliau slaptas „Geležinio vilko“ lyderis Slie-soraitis kalbėjo atsainiai, paniekinamai bei abejingai ir buvo panašus į koki „krikštątevi“ ar vieną iš „Raudono-sioms brigadoms“ priklausiusių profesorių, kai, kartą jau teistas ir vėl apklausiamas įtariamuoju Šileikos by-loje, dėstė policininkams:

Su prof. Voldemaru aš susirašinėju. Viename savo laiške prof. Voldemarui aš rašiau jam apie tai, kad dabar valdantieji asmenys per griežtai elgiasi su juo ir pareiškiau jam savo užuojautą. Be to, aš parašiau, kad aš tikiu ir tikėsiu, kad kitiems vėjams papūtus mes panašiai nesielgtume su savo priešais. Šiuos savo žodžius rašydamas aš turėjau galvoje, kad savo laiku prof. Voldemaras irgi per griežtai elgėsi su savo priešais. Sakydamas kitiems vėjams papūtus, aš tu-rėjau galvoje galimą natūralų valdžios pasikeitimą ir prof. Voldemaro grįžimą prie valdžios. Aš jokia-me slaptame veikime nedalyvauju ir nedalyvausiu ir apie kokius nors veiksmus pakeisti dabartinę val-

džią aš nieko nežinau. Man nežinoma, kad būtų ko-kia nors organizacija, kuri darytų ką nors dabartinei valdžiai nuversti.²¹

Tačiau taikant voldemarininkams „teroristų“ vardą, būtina daryti išlygą: šiam terminui suteiksime kiek kitą prasmę, negu yra paplitusi mūsų laikų pasaulyje. Tai svarbu, nes, priešingu atveju, sakant, kad prieš-kariu buvo daug teroristinių organizacijų, galima nepagrįstai apjuodinti to meto žmones. Jie nebuvo labiau už mus linke nusikalsti. Jie tik turėjo savitą ir mums

Petras Steikūnas. LCVA (f. 507, ap. 3, b. 1939, l. 96g)

sunkiai suvokiamą požiūrį į politiką. Politika Europoje po Pirmojo pasaulinio karo tik iš pirmo žvilgsnio ro-dosi panaši į šiandienę. Prievarta tuomet buvo daug labiau paplitusi. Nacizmas ir komunizmas – du tota-litariniai sąjūdžiai, galų gale sukėlę Antrąjį pasaulinį karą – buvo gal ir baisiausi, tačiau ne vieninteliai tos agresyvios epochos kūdikiai. Demokratija ir taiki konkurencija nebuvo taip labai vertinama. Nuosekliausiai ir ištikimiausiai jos laikėsi anglosaksiškasis pasaulis, nors ir jam teko susidurti su tuo, kas dabar būtų pa-vadinata politiniu ekstremizmu. Tuo tarpu didžioji dalis kontinentinės Europos eksperimentavo su įvairių for-mų ir švelnumo laipsnių diktatūromis. Tai buvo ypač būdinga naujosioms, tik po Pirmojo pasaulinio karo nuo imperijų atskilusioms tautinėms valstybėms. Jose paprastai būdavo keletas politinių grupuočių, besikau-nančių dėl galimybės valdyti demokratija nusivylusias

nuojama skelbti artimiausiam NŽ-A numeryje.

²¹ LCVA, f. 378, ap. 3, b. 1067, l. 26.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Straipsnį „Prano Šileikos byla: Sąmokslų teorija ir praktika“ pla-

tautas. Tokiame kontekste „Geležinis vilkas“ tebuvo grupuotė, kovojusi politinėje arenoje pagal agresyvias to meto taisykles.

Bet kuriuo atveju aišku, kad ketvirtame dešimtmetyje „voldemarininkai“ tapo rimta problema Smetonos režimui ir Juozo Tūbelio vyriausybei. Jau pirmaisiais savo veiksmais jie parodė, kad yra priešininkai, su kuriais dera skaitytis. Todėl Steikūno ir Sliesoraičio pavardės dokumentuose paaiškina policijos dėmesį Šileikos ir Kuodžio bylai. Laikotarpis buvo įtemptas ir bet koks pavojaus signalas, susijęs su „Geležinio vilko“ veiksmais, privalėjo būti rimtai tikrinamas. Aptikus „vilką“ pėdsakus, kitoje šviesoje atsiskleidžia ir atentato versija, ir paties Šileikos asmenybė.

PRANAS IR „VILKAI“

Reikia pasakyti, kad duomenys apie Šileikos biografiją yra gausūs, tačiau nevienodi. Dalis jų buvo užfiksuota tyrimų metu įvairiose baudžiamosiose bylose, dalis aptarta laikraščiuose, dar dalis paminėta kai kuriuose sovietiniuose dokumentuose. Vis dėlto visus juos apibendrinus, įmanoma susidaryti tegul ir ne visai tikslų, tačiau gana patikimą pagrindinio herojaus portretą.

Šileika gimė 1899 m. Šiaulių apskrities ir valsčiaus Vijuolių kaime, Kazio ir Agotos Šileikų šeimoje. Jis turėjo tris brolius ir dvi seseris: Barbora (vyriausia), Aleksą, Antaną, Kazį ir Julę. Jau pačioje jaunystėje Pranas pademonstravo ir patriotines nuostatas, ir avantiūrizmą, prisijungdamas prie Nepriklausomybės kovų savanorių. Esama duomenų, kad jis kartu su broliais Aleksu ir Antanu ir motina Agota Šileikiene priklausė Šiaulių apylinkėse veikusiam partizanų, kaip jie anuomet buvo vadinami, būriui ir net sovietų kariuomenės teismo buvo nuteistas mirties bausme, tačiau sėkmingai išvengė jos įvykdymo²².

1923 m. Šileika dalyvavo Klaipėdos sukilime, buvo I Klaipėdos krašto pėstininkų savanorių pulko išdininkas. Čia jis susipažino su Kuodžiu, kuris buvo to paties pulko maitinimo valdininkas²³. Be to, kaip vėliau paaiškėjo teismui nagrinėjant Bilevičiūtės nužudymo bylą, tais pačiais metais mergina susilaukė Šileikos sūnaus. Būsimieji kūdikio tėvai susipažino prieš du metus Kaune²⁴.

Dar tais pačiais 1923 m. po sukilimo Šileika pradėjo dirbti reikalų vedėju (šiandien tikriausiai sakytume „vadybininku“) Lietuvos ūkininkų sąjungoje. Čia jam pirmą kartą iškilo problemų su teisėsauga. Darbdaviai apskundė reikalų tvarkytoją, esą jis pasisavinęs dalį grūdams supirkti išduoto avanso. Prokuroras nu-

sprendė kaltinimą palaikyti, tačiau Kauno apygardos teismas Šileiką išteisino, pastarajam paaiškinus, kad „jisai jokio tikslo neturėjo pinigų pasisavinti, kad apsirgęs jisai su reikalais išvažiuo Rygon ir iš ten pargrįžęs patsai atėjęs į Sąjungą atsiskaityti“²⁵.

Po to Šileikos gyvenime prasidėjo pedagoginio darbo etapas. Paaiškėjus Bilevičiūtės nužudymui, apie

Petras Požela. LCVA (f. 507, ap. 3, b. 1939, l. 96h)

pagrindinį įtariamąjį „Lietuvos žinios“ rašė: „1925–1926 m. Raseinių lietuvių gimnazijoje buvo mokytoju, dėstė visuomenės mokslą, logiką ir lietuvių kalbą. Jau ir Raseiniuose būdamas mėgęs alkoholį ir palaidą gyvenimą. Už girtuokliavimą iš Raseinių buvo perkeltas mokytoju į Biržų gimnaziją, o vėliau visai atleistas“²⁶. Archyviniai dokumentai patvirtina, kad tais metais Šileika mokytojavo Raseiniuose, o vėliau buvo perkeltas į Biržus. Tačiau perkėlimo priežastys nėra nurodytos nei tiesiogiai, nei mandagiomis kanceliarinėmis užuominomis, todėl tikėtina, kad „alkogolio“ pomėgis buvo tiesiog žurnalistinis „papuošimas“, galėjęs būti tiek pačių žurnalistų, tiek ir Šileiką pažinusių žmonių fantazijos vaisius. Šiaip jau ir anksčiau minėti Kuodžio parodymai atskleidžia, kad pagrindinis šios istorijos herojus „nespjaudavo į taurelę“, tačiau vargu ar jis buvo alkoholikas. Beje, pats Šileika teismo proceso metu nurodė, kad į Biržus buvo išsiųstas dėl Bilevičiūtės keliamų skandalų²⁷.

²² LVA, f. K-1, ap. 58, b. P9237, l. 18a-18c, 21-26.

²³ LCVA, f. 378, ap. 3, b. 1067, l. 15.

²⁴ Lietuvos žinios, 1932 10 05, Nr. 227 (4019), p. 5.

²⁵ LCVA, f. 478, ap. 4, b. 2921, l. 5, 35.

²⁶ Lietuvos žinios, 1932 04 12, Nr. 82 (3874), p. 5.

²⁷ Lietuvos žinios, 1932 10 06, Nr. 228 (4020), p. 5.

Kiti keli Šileikos gyvenimo metai sunkiau aprašomi. Aišku tik, kad kažkuriuo metu jis buvo Kauno karo komendanto ištremtas iš sostinės, veikiausiai į Žiemelį. Matyt, tai įvyko 1929 m. pabaigoje, iš karto po Voldemaro konflikto su Smetona, nes pats Šileika teisme nurodė, kad 1930 m. (kitais duomenimis – 1931 m.²⁸) jau grįžo iš tremties ir įstojo mokytis į Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetą²⁹. Tuos porą studijų metų (iki suėmimo) jis užsidirbdavo pinigų versdamas knygas, kaip nurodyta ir pirmosios apklausos protokole³⁰.

Taip pastudijavus Šileikos biografiją, klostosi idomus portretas. Viena vertus, aišku, kad jis buvo gana įvairiapusiškas ir gabus mokslams žmogus. Tai rodo didžiulė išbandytų profesijų įvairovė: karys, finansininkas, pirklys, mokytojas, vertėjas. Kita vertus, biografijoje ryški ir patriotiško nuotykių ieškotojo linija, kurią brėžia Šileikos noras dalyvauti visose Lietuvos karinėse akcijose. Tai, kad jis buvo veikiau nuotykių ieškotojas negu „patriotas-asketas“, labai aiškiai atskleidžia santykiai su Bilevičiūte – tragikomiška istorija, kurios (tik nevienodai liūdnai pasibaigiančios) dažnai būdingos lengvo charakterio ir „plaukti“ per gyvenimą mėgstantiems žmonėms. Taigi Šileika buvo pakankamai išprusęs, kad turėtų aiškias politines pažiūras, pakankamai drąsus, kad gintų jas ginklu, pakankamai avantiūristiškas, kad ištrauktų į pagrindžio veiklą ir pakankamai neskrupulingas, kad pažeistų įstatymus, ypač priimtus valdžios, kurią laikė netinkama. Trumpai tariant – idealus „voldemarininkas“.

Kad Šileika toks buvo, rodo jau vien jo ištrėmimo faktas. Įdomiau kas kita. „Lietuvos žinios“ jį pavadino „vienu veikliausių voldemarininkų“³¹. Ir panašu, kad ši kartą laikraštis neperdėjo. Keistai aplink Šileiką sukėsis žmonių ratas patvirtina, kad jis priklausė „Geležinio vilko“ branduoliui. Ryškiausia šio rato figūra – jo brolis Antanas.

Antanas Šileika 1940 m. buvo už „voldemarizmą“ suimtas ir tardomas sovietų. Tiesa, vėliau karo metu jis dingo iš kalėjimo ir taip išvengė represijų. Tačiau per tardymą jam teko nemažai prisipažinti apie savo praeitį. Tiesa, iš pradžių Antanas Šileika buvo santūrokas:

Klausimas: Apie 1933 m. ar lankėsi pas Voldemarą, su kuo ir kokių tikslų?

Atsakymas: Taip, lankiausi, keletą kartų, lankiausi vienas, knygos „Lietuvos problemos“ [Voldemaro knygos, kurią jis esą vertė į lietuvių kalbą] vertimo ir išleidimo reikalu.

²⁸ Lietuvos žinios, 1932 10 05, Nr. 227 (4019), p. 5.

²⁹ Lietuvos žinios, 1932 10 06, Nr. 228 (4020), p. 5.

³⁰ LCVA, f. 378, ap. 3, b. 1067, l. 20.

³¹ Lietuvos žinios, 1932 04 12, Nr. 82 (3874), p. 5.

³² LYA, f. K-1, ap. 58, b. P9237, l. 11b-11c.

³³ Kalbama apie Povilą Pakarklį – istoriką, teisininką, kraštotyrinin-

Klausimas: Kokiais klausimais daugiau su Voldemaru tarėtės?

Atsakymas: Daugiau jokiais klausimais nebuvo tartasi, tik knygos reikalais.³²

Tačiau jau kitos apklausos metu tardomasis nebeslapukavo:

Klausimas: Ankstyvesniuose savo parodymuose pareiškė, kad per Pakarklį³³ išitraukei į aktyvų voldemarininkų judėjimą tik 1930 m. Meluoji, tardymui yra žinoma, kad turėjai ryšių su voldemarininkais ir anksčiau. Su kuo turėjai ryšių ir kokia tuo laiku buvo voldemarininkų veikla?

Atsakymas: 1929 m. susipažinau su voldemarininkais: Goštautu vardo nepamenu, tuo laiku jis buvo V. R. M.–jos Policijos Referentu, dabar, rodos, buvo provincijoj Apskritis V–ku. Steikūnu [Petras Steikūnas, policijos duomenimis, vadovavo „Geležinio vilko“ Kauno štabui], vardo nepamenu, buvusiu Trakų apskrities viršininku. Sliesoraičiu Algirdu, ką jis tuo laiku dirbo nežinau. Tuo laiku, atrodo, voldemarininkai dirbo daugiausia „Geležinio Vilko“ organizavime.

Klausimas: Kas buvo „Geležinio Vilko“ organizatoriai?

Atsakymas: „Geležinio Vilko“ organizatoriais buvo: 1. Sliesoraitis Algirdas. 2. Stencelis vardo nežinau [Brunas Štencelis po Voldemaro ir Smetonos konflikto oficialiai perėmė vadovavimą „Geležiniam vilkui“], buv. V. R. viceministras, 3. Goštautas ir 4. du broliai Steikūnai. Sliesoraitis ateidavo tartis dažnai pas V. R. M.–rį Musteikį. Iš eilinių narių tos organizacijos nepažįstu nei vieno. Aš pats tai organizacijai nepriklausiau ir apie jos veikimą nieko nežinau.

Klausimas: Kaip pats išitraukei į voldemarininkų veikimą?

Atsakymas: Sliesoraičio leidžiamą laikraštį „Tautos kelias“ uždarė 1929 m. pabaigoje ar 1930 m. pradžioje. Pakarklis pasiūlė man organizuoti naują laikraštį „Tautos balsas“. Aš buvau to laikraščio redaktoriumi. Beleidžiant mums to laikraščio ketvirtą numerį, „Tautos balsas“ buvo uždarytas, aš buvau areštuotas, o Pakarklis pabėgo į Vokietiją. Mane po arešto ištrėmė visam karo laiko stoviui į Šiaulių apskritį.³⁴

Net jeigu Antanas Šileika nemelavo ir iš tikrųjų niekada nebuvo tikruoju „Geležinio vilko“ nariu, akivaizdu, kad jis sukosi aukščiausiuose „voldemarininkų“ sluoksniuose. Šiame kontekste įdomu prisiminti ir jau cituotus Sliesoraičio parodymus, kaip jis užėjo pas An-

ka, kuris per savo pasaulėžiūriškai turtingą gyvenimą (ateitininkas, krikdemas, tautininkas, antinacis, ateistas, sovietų kolaborantas) 1929–1930 m. buvo „Geležinio vilko“ narys ar bent jau šiai organizacijai artimas žmogus, daugiausia užsiėmęs atsišaukimų platinimu.

³⁴ LYA, f. K-1, ap. 58, b. P9237, l. 15a.

tana Šileiką ir ten sutiko jo brolių Praną: „Šileika Antanas pasakė man šiai bylai reikalingo liudytojo Poželos Petro adresą ir aš išėjau“. Policijos duomenimis, Petras Požela buvo „Geležinio vilko“ vadovas Žemaitijoje³⁵. Ši nedidelė detalė suteikia iš pažiūros nereikšmingam Sliesoraičio sakiniui naują prasmę. Labiausiai tikėtina, kad „voldemarininkų“ vadovas tokiu būdu *aiškino*si, kodėl buvo susitikęs su Antanu Šileika ir kalbėjosi apie Poželą. Jis galėjo nujausti (galbūt ir iš protokole neužfiksuotų kvotėjo pasisakymų), kad policijai žinomas susitikimo faktas, ir pateikė logišką paaiškinimą, turėjusį užkirsti kelią įtarimams ar bent išmušti pareigūnams iš rankų formalų pagrindą „kabinėtis“. Prisimenant, kad kalbama apie pagrindinę organizaciją, tai vienodai galėjo būti ir iš anksto sutarta „legenda“, ir vietoje ekspromtu sugalvota versija. Beje, tai, kad Sliesoraitis sužinojo iš Antano Šileikos Poželos adresą (jei tik tai neišgalvota), taip pat yra labai įdomi detalė. Mat abu „Geležinio vilko“ vadovai menamu susitikimo metu (1932 m. kovo mėn.) turėjo būti neseniai grįžę iš įkalinimo (apie jį kiek vėliau), o Antanas – iš tremties. Tikėtina, kad pastarasis tapo savotišku ryšininku.

Laikantis tokios įvykių versijos, labiau atsiskleidžia ir Prano Šileikos reikšmė. Jis buvo minėto susitikimo dalyvis, nes priešingu atveju Sliesoraičiui būtų pakakę pareikšti, kad Prano Šileikos nepažįsta. O jei pastarasis tikrai susitikime dalyvavo, tai tarp „voldemarininkų“ turėjo ne menkesnę reikšmę nei brolis, nes kitaip jam nebūtų leista klausytis pagrindininkų paslapčių.

Dar įdomiau, kad ir kitas Prano Šileikos brolis Kazys turėjo problemų dėl „voldemarizmo“. Kartu su Sliesoraičiu, Steikūnu, Požela ir kitais jis 1931 m. rudenį buvo nuteistas už priklausymą slaptai organizacijai ir bandymą suorganizuoti ginkluotą sukilimą. Policijos duomenimis, jis buvo Poželai artimas žmogus ir savitas pastarojo reikalų patikėtinis³⁶.

Taigi, iš visko sprendžiant, Pranas Šileika priklausė pačiam „voldemarininkų“ branduoliui. Tiesiog iki 1932 m. jis dar nebuvo spėjęs rimtai įkliūti. Tačiau pažymėtina, kad iš tremties jis grįžo nepalankiausiu momentu. Kaip jau minėta, panašiu laiku iš kalėjimo buvo paleisti tokie „voldemarininkų“ vadai kaip Požela ir Sliesoraitis, kuriuos policija neabejotinai sekė. Tikriausiai sekė ir Šileikas, laukdama progos, kai galės juos už ką nors rimčiau „prigriebti“. Ir sulaukė.

Tokiame kontekste Bilevičiūtės nužudymas iš pagrindinės istorijos virsta šalutine. Būtent jis yra netikėtas ir neplanuotas atsitiktinumas, nukritęs policininkams „kaip aklai vištai grūdas“. Bet kas tuomet yra atentato versija?

³⁵ LCVA, f. 507, ap. 3, b. 137, l. 2.

³⁶ *Ibid.*, l. 55–63.

³⁷ Lietuvos žinios, 1932 04 13, Nr. 83 (3875), p. 1.

PASIKĖSINIMAS Į ANTANĄ SMETONĄ II

Faktas, kad Šileika buvo aktyvus „voldemarininkas“, priklausęs Sliesoraičio artimųjų ratui, gerokai keičia jo portretą. Akivaizdu, kad jis galėjo ne tik rimtai kalbėtis apie atentatus, bet ir juos iš tikrųjų organizuoti ir vykdyti. „Voldemarininkai“, kad ir kaip vertintume jų politinį svorį ar veikimo principus, buvo pavojingi žmonės – gerai ginkluoti ir ryžtingi ne tik kalbomis, bet ir veiksmais. Tačiau nepaisant šio potencialaus Šileikos gebėjimo, pakanka prielaidų atentato versijai atmesti ir aliarmą dėl jo laikyti melagingu. Neramina tik keistai tvirta Statkaus pozicija spaudoje.

Specialiųjų tarnybų vadovai paprastai neskleidžia gandų. Bendraudami su žurnalistais jie visada laikosi patarlės „devynis kartus pamatuok...“ Todėl ir šiuo atveju vargiai tikėtina, kad Statkus būtų puolęs pasakoti žurnalistams „pletkus“. Ir jis pats tai formulavo kitaip. Jis tvirtino, kad žinios apie laboratoriją ir ketinimus rengti pasikėsinimus į aukščiausius valdžios atstovus yra patikrintos slapto tyrimo metu. Tai veikiausiai reiškia, kad panašios žinios buvo gautos bent iš kelių informatorių, o sekant Šileiką ir Kuodį nustatyta, kad jie tikrai kažką kartu „organizuoja“. Ir vis dėlto nei pasikėsinimas į Smetoną, nei kitokie politinio smurto veiksmai nė vienam iš herojų nebuvo inkriminuoti.

Kad ir kas įvyko, tai įvyko pirmosiomis viešo tyrimo dienomis. Net ir gana užtikrintai tvirtindamas, jog Šileika su Kuodžiu ketina steigti laboratoriją ir gaminti medžiagas atentatams, Statkus kartu pasiliko „atsarginį išėjimą“, teigdamas: „Kiek šioje byloje politinis momentas yra rimtas, tuo tarpu sunku dar pasakyti“³⁷. Tai rodo, jog direktorius buvo vis dar pakankamai įsitikinęs savo žiniomis, kad pasigirtų žurnalistams, tačiau jau pradėjęs nujausti, kad kaltinimų atentatais ir ypač pasikėsinimu į Smetoną gali tekti atsisakyti.

Čia pasiekiamo viena iš istorijoje kartais pasitaikančių išsiskajimų. Visiškai įmanomos dvi lygiavertės įvykių versijos. Viena jų – kad viskas buvo taip, kaip ir užfiksuota policijos dokumentuose. Kalbos apie pasikėsinimą į Smetoną tebuvę kalbos. Šileika iš tikrųjų galėjo tikėtis apmulkinti Kuodį. Pastarasis, matyt, žinojo, kad jo draugas yra „voldemarininkas“, todėl politinės žmogžudystės idėja galėjo nuskambėti visai įtikimai. Policijos dėmesį tokios kalbos patraukė ir greitą reakciją sukėlė todėl, kad nuskambėjo iš žinomo „voldemarininko“ lūpų tokiu metu, kai ši organizacija pagrįstai buvo laikoma itin pavojinga ir jau buvo įvykdžiusi keletą smurto veiksmų. Pradėjęs viešą tyrimą paaiškėjo, kad menamas terorizmas šį kartą tėra burbulas ir kad vienintelis tikras nusikaltimas – Bilevičiūtės nužudymas.

Tačiau visiškai įmanoma ir kita, romantiškesnė, versija: kad Šileika su Kuodžiu (ir ne tik su juo) iš tiesų rengė pasikėsinimą į Smetoną. Labai keistai, tarsi iš niekur, tyrime atsiranda Sliesoraičio, Steikūno, Pože-

los pavardės. Susidaro išpūdis, kad slaptajame paveiksle jos turėjo savo aiškia vietą, tačiau tyrimui pasiekus viešą stadiją, paveikslas išsksydo. Visiškai įtikima, kad įžeisti ir represuoti „voldemarininkai“ (o aptariamu metu jie buvo būtent tokie) sumanė organizuoti pasikėsiniimą į prezidentą, kuris jau ir anksčiau jų pasikalbėjimuose buvo minimas kaip žmogus, kurį reikėtų nužudyti sėkmingo perversmo atveju. Policijai tokios kalbos buvo žinomos, ir tikėtina, kad ji ankstyvoje stadijoje išaiškino „voldemarininkų“ kėslus. Paaiškinimu, kodėl nepasisekė slapto tyrimo paversti dar viena triuškinama ir skandalinga byla, gali būti ši Statkaus paminėta detalė: „Stropiai sekdamas Pr. Šileiką ir J. Kuodį kr. polic. pastebėjo, kad Kuodis ruošėsi autobusu važiuoti į Varėną. Tik tada juos abu sulaukė, nes buvo manoma, kad Kuodis buvo linkęs pabėgti anapus administracijos linijos“³⁸. Visiškai įmanoma, kad kaž kuriuo metu policininkai „apsišvietė“, įtariamieji suprato, kad yra sekami ir susiruošė bėgti, todėl teko juos areštuoti neužbaigus slapto tyrimo. O kadangi apie pastarąjį nėra išlikę jokių duomenų, tai galima tik spėlioti, ką policijai pavyko išsiaiškinti, o ko – ne. Pavyzdžiui, galima įtarti, kad nepavyko rasti laboratorijos ir surinkti tvirtų įrodymų, kurie prie viso reikalo „pririštų“ Sliesoraitį ir kitus „Geležinio vilko“ vadovus. Todėl galų gale policijai teliko džiaugtis daline pergale nutraukus pasikėsiniimą, patraukti Šileiką atsakomybėn už Bilevičiūtės nužudymą, su apmaudu išklaustyti tokių Sliesoraičio išvedžiojimų kaip „Su prof. Voldemaru aš susirašinėju...“ ir tyliai „užgesinti“ tyrimą dėl pasikėsiniimo į Smetoną.

Abi šios versijos yra beveik vienodai įtikimos ir, neturint papildomų duomenų, sunku pasakyti, ar prezidento gyvybei buvo iškilęs rimtas pavojus. Tačiau visiškai aišku, kad ne tokia įžymi asmenybė – Felicija Bilevičiūtė – gyvybės neteko. Tai buvo tikras nusikaltimas, kurio byla pasiekė teismą.

³⁸ Lietuvos aidas, 1932 04 16, Nr. 85 (1460), p. 9.

³⁹ Lietuvos žinios, 1932 10 06, Nr. 228 (4020), p. 5–6.

⁴⁰ Ibid., p. 6.

PABAIGA – NEPABAIGA

Kaip minėta, tikslų duomenų apie tolesnę bylos eigą gauti sutrukdė pelėsis. Tačiau dėl istorikams palankaus prieškarinio žurnalistų ipročio rašyti garsesnių bylų teismo posėdžių kronikas, gana daug žinių galima rasti laikraščiuose.

Jos atskleidžia, kad Šileikos byla teisme buvo nagrinėjama taip pat, kaip ir daugelis panašių bylų – be jokios intrigos. Kaltinamasis, „vizitiniu kostiumu, išsifrantinęs“, verkdamas aiškino nežinąs už ką ir kaip nužudęs Bilevičiūtę, prokuroras dramatiškai tvirtino, kad „Jei žvėris žudo žvėrį, paukštis drasko paukštį, žuvis ryja žuvį, tai dėl to žmogus jaudinies, nori žudomą išgelbėti. Dar didesnis visuomenėje kykla pasipiktinimas dėl smurto. Kultūringas žmogus smurtu piktinas, reikalauja atstatyti paneigtą teisę. Valstybė medžiaginius nuostolius žmogui gali atlyginti, bet sunaikintos gyvybės ji negali atgaivinti“, o advokatas, kaip ir buvo galima tikėtis, „įrodinėjo, kad Šileika Bilevičiūtę pri-gavęs būdamas girtas, kad ji kaltinamąjį persekiojus, ėdus, kol išvedus iš lygsvaros. Šileika Bilevičiūtę nužudęs būdamas susijaudinęs“³⁹. Tuomet teisėjai apsvartė byla, išsprendė negausius klausimus ir nutarė: „Pr. Šileika nubaudžiamas trejais metais sunk. darbų kalėjimo. Iškalėti ligi teismo 5 mėnesiai į bausmę įskaitomi ir jam lieka kalėti 2 metai ir 7 mėn. Teismo išlaidas uždėti nuteistajam. Be to, iš Pr. Šileikos priteisti nužudytosios sūnui Pranui Bilevičiui kas mėnuo po 50 lt. pradedant 1931 m. gruodžio 30 d. iki Pr. Bilevičius sukaks 17 metų amžiaus“⁴⁰.

Paprastai teismu bylos baigiasi. Grožiniam ar dokumentiniam detektyvui formulė „ir nubaudė jį (ją) x metų kalėjimo“ reiškia maždaug tą patį, kas pasakai – „ilgai ir laimingai gyveno“. Teismo sprendimas nustato tiesą, kurios toliau bus laikomasi ir padeda tašką nusikaltimo istorijoje. Tačiau ne šį kartą. Nuosprendis Bilevičiūtės nužudymo byloje padėjo gal tik kabliataškį; tam tikras Šileikos istorijos etapas baigėsi, tačiau pagrindinio herojaus laukė nauji nuotyčiai. ❧

Naujasis ŽIDINYS

aidai

<http://www.aidai.lt/zidinyas>

Naujausio numerio turinys internete | rinktiniai tekstai | galimybė komentuoti straipsnius
išsamus leidyklos „Aidai“ knygų katalogas | „Knygų aidų“ turiniai | autorių katalogas

Laiškus siųskite naujuoju elektroninio pašto adresu: zidinyas@aidai.lt

Išsilaisvinti tinginystei

TOMAS DAUGIRDAS

Sunku įsivaizduoti tinginiaujantį „standartinį lietuvį“. Nemaža Lietuvos žmonių per perteklinius laisvadienius pasigeria, susimuša ar puola į depresiją. Aiškaus tikslo neturinti veikla mums yra bloga arba destruktvyvi. Nemokėjimą tinginiauti galima paaiškinti prieš 17 metų priimtu išsūkiu žengti į kitonišką visuomeninę, politinę ir ekonominę gyvenimo tvarką, o žvelgiant plačiau – sovietiniu palikimu ir modernaus pasaulio būkle. Visa tai susiklosto į dabartinio lietuvio paveikslą: ypač vertinančiam darbštumą, gyvenimas jam tampa vis didesne kančia.

Hannah Arendt knygoje „Žmogaus būklė“ kalba apie *animal laborans*, žmogų, kuris nėra savo darbo šeimininkas, kuriam darbas nereikia kelio į kokio nors dalyko pagaminimą. Jo darbą skatinanti gyvenimo būtinybė, kuriai jis esąs pavaldus: „dominuojama ne tikslingos žmogaus pastangos ir produktas, kurio jis gali trokšti, bet paties proceso judėjimas ir dirbantiesiems jo primetamas ritmas“. Arendt pabrėžia, kad tokia darbe žmogus nevaldo darbo rezultato, o siekia dirbti kuo ritmiškiau, susitelkdamas į patį darbo procesą. Plėtodami Arendt mintį teigtume, kad tokioje modernaus pasaulio būklėje nebelieka esminio skirtumo tarp darbo ir poilsio: darbas kaip ritmiškas veikimas neturi jį užbaigiančio tikslo, todėl jis niekada nesibaigia. Skirtumo čia tesama vien tarp didesnio ar mažesnio malonumo, kurį teikia skirtingi ritmai. Ritmiškai kilnojami svarmenys ar tam tikras kiekis aplankytų atmintinų vietovių – idealaus poilsio pavyzdžiai.

Mes gyvename šiame moderniaame pasaulyje, be to, mūsų darbo ir poilsio

ar tinginystės įpročiuose gilų pėdsaką yra palikęs sovietmetis, kai tinginystė buvo už įstatymo ribų. Neturėti darbo žmonės paprasčiausiai neturėjo teisės. Bedarbis ar benamis turėjo būti prievarta įdarbinamas, o su tuo nesutikęs – baudžiamas kaip nusikaltėlis ar gydomas kaip psichinis ligonis. Sovietinė pasaulėžiūra darbą traktavo kaip būtinybę ir malonumą. Poilsis nebuvo suprantamas kaip natūrali žmogaus siekiamybė, dėl kurios būtina dirbti. Sovietiniais laikais poilsis tebuvo priemonė žmogaus darbingumui kelti. Tinginystę („veltėdžiavimą“) atmetus kaip nusikaltimą, o poilsį pajungus darbo efektyvumui, pats darbas prarado prasmę. Jei ilsimės vien tam, kad geriau dirbtume, dėl ko tuomet dirbame? Sovietinė ideologija šią prasmės dilemą tarsi sprendė pateikdama šviesios ateities tikslą.

Šiandien nebetikime kolektyviniais ateities tikslais, nesame atsakę į klausimą, dėl ko verta dirbti, drauge darbštumą branginame kaip vieną didžiausių vertybių. Mūsų darbštumas remiasi labiau laime nei suvokimu, kad darbas turi prasmę. Bijai nedirbti, nes aplink visi yra pašėlę dirbantieji, kurie tuoj tave aplenks ir galiausiai paliks už socialinės gerovės borto. Net jei tų stropių dirbančiųjų nėra, negali nesibaiminti, kad jų neatsiras, kad neims alsuoti į pakaušį mindami ant kulnų. Mūsų baimės verčia mus dirbti kuo „ritmingiau“ ir efektyviau. Dalykai, kurių galėtume įgyti už sunkiai uždirbtus pinigus, ima nebeteikti malonumo, o sunkiu darbu susikurtos gyvenimo są-

lygos nebetenka prasmės.

Anapus darbo plyti beprasmybės vandenynas. Jei tavo karjera labai sėkminga, jei esi protingai investavęs pinigus, tai gali mesti visus darbus ir atsidėti tinginystei. Tačiau ar mažai esama tokių, kurie tinginystės gyvenimą galėtų susikurti, bet nesusikuria? Ilgi šventiniai savaitgaliai nemažai daliai visuomenės tampa našta ar net tragedija. Daugelis išgyvena košmarą, nes nebesugeba bendrauti su šeima. Kiti, turintys sąlygas užsidaryti, susikuria idealias sąlygas depresijai. Tretieji beprasmybę išsklaido gerdami ir aiškindamiesi santykius.

Lietuviai neturi jokių įpročių ar papročių, rodančių, kad jie galėtų normaliai išgyventi nedirbimą ir veltėdžiavimą. Mes neturime nieko panašaus į prancūziškąjį kamuolių žaidimą, kurį žaidžiant su kompanija galima linksmiai praleisti visą dieną, o gal ir mėnesį. Tiesa, esama margučių ridenimo. Tačiau tai leidžiama tik per šv. Velykas ir tuo užsiimti skatinami vaikai arba juos mokantys suaugusieji.

Turime ir nacionalinę pramogą – grybų rinkimą. Tačiau ji yra sezoninė, o ir labai nutolusi nuo tinginystės. Tai yra individualus darbas, kurio sėkmei reikalinga ypatingų įgūdžių. Reikia gebėti orientuotis miške, pastebėti grybus ir nuodinguosius atskirti

nuo valgomųjų. Šia prasme grybavimas priskirtinas ekstremaliajam sportui. Be to, šis užsiėmimas turi tikslą surinkti kuo daugiau ir kuo geresnių grybų, taip „nurungiant“ savo realius ar įsivaizduojamus varžovus. Tinginiaujantis grybų rinkė-

jas papiktintų grybų rinkimo meistrą, nes vaikštinėtų po mišką nežiūrėdamas sau po kojomis, o gal apskritai vaikštinėtų ten, kur grybų niekuomet nebūna. Gal net šitaip surastų dalykų, apie kuriuos patyręs grybų rinkėjas net negalėtų pagalvoti. Tinginys yra žmogus, kuris nekelia sau apčiuopiamų tikslų ir neieško geriausių priemonių jiems pasiekti.

Lietuviai nėra žmonės, kurie labai mėgtų skaityti knygas, turėtų joms „aistra“, nenorėdami iš to sau gauti jokios naudos: daugiau sužinoti apie pasaulį ar įgyti tam tikros praktinės patirties. Lietuvoje galbūt esama kavinių ir barų, kuriose būtų galima tinginiauti, bet jų kultūra nėra tinginystės kultūra. Į kavines neretai ateinama aptarti tam tikrų dalykų, linksmintis ar nusigerti. Barai nėra atsitiktinės socializacijos vietos, kur atėjęs sutiktum žmones, tinginiaujančius ir sąmoningai atsisakančius prasmingo laisvalaikio leidimo.

Mūsų gyvenimas vyksta tarp darbo ir atsipalaidavimo nuo darbo. Tuo tarpu tinginystė gali žmones išmokyti daug nuostabių dalykų – pavyzdžiui, svajoti ir per svajonių akinius žvelgti į pasaulį ir kitus žmones. Ji padeda pamatyti dalykus, apie kurių buvimą iki tol nebūtum galėjęs nė įtarti. Galiausiai tinginystė padeda pajusti, kas yra žmogaus laisvė.

Negalima sakyti, kad šiuo metu Lietuvoje niekas nesirūpinantį esama darbštumo ir persidirbimo situacija. Tik štai šitaip besirūpinant poilsį mėginama priešpriešinti beprasmiam tinginiavimui. Vladas Laučius neseniai rašė „Apie laisvalaikio žudymą“ (*alfa.lt*, 2007-04-11). Jam tinginystė – vien beprasmis poilsis, kompensuojantis šiuolaikinės darboholinės epochos persidirbimą. Tinginystė Laučiui – antroji sekinančio darbo pusė, o mūsų gyvenimas esąs išpraustas tarp šių dviejų kraštutinių. Beprasmi tinginiavimą Laučius siektų pakeisti prasmingu laisvalaikiu, kuris, kaip galima spėti, būtų skiriamas savišvietai, bendravimui ir apskritai domėjimuisi tuo, kas vyksta aplinkui. Savišvieta

čia būtų suprantama kaip domėjimasis partijų programomis ir dalyvavimas visuomeninėje veikloje.

Autoriaus idėjos yra prasmingos, tačiau akivaizdu, kad jis balansuoja ant labai pavojingos ribos. Kalbėti apie „prasmingą laisvalaikį“ ir jį priešpriešinti tinginystei mūsų mentaliniame kontekste reikėtų suvokti laisvalaikį kaip skirtą kitokiam „darbui“. Juk savišvieta ar bendravimas su mažai pažįstamais žmonėmis daugeliui yra darbas ar net traumuojanti patirtis. Laisvalaikis, skirtas domėjimuisi politika, žmogui, kuris ja įprastai nesidomi, būtų sunki našta.

Iš tikrųjų tinginystė kaip neprasminga veikla, o ne „prasmingas poilsis“ ar darbas yra žmogaus gyvenimo pagrindas. Problema veikiausiai yra ta, kad mes esame praradę gebėjimą tinginiauti ir tokio neveiklumo visomis priemonėmis stengiamės išvengti. Tai veikiausiai susiję su baimės atsiduoti tinginystei, nes dirbdami nematome prasmės ir savo darbiningumą palaikome vien ritmišku-inertišku triūsu. Akimirka ar ilgesniam laikui atsidavę tinginystei mes galime nebepajęgti įveikti ribos tarp tinginystės ir darbo. Be to, net pradėję vėl dirbti, mes jaustumėmės labai nelaimingi, nes iškeltume sau neatsakomą klausimą apie darbo tikslingumą.

Sunku pasiūlyti receptus, kaip būtų galima žmogų sugražinti tinginystei. Tiesa, Lietuvoje yra susikūrusi „Lietuvos poilsio partija“, kuri skelbiasi, kad jos nariai nesantys iš tų, kurie skuba, o skubėdami niekur nespėja: jie net neskubėdami suspėjantys visur. „Partija“ nėra oficialiai registruota, bet įvairiomis progomis viešina savo nerimtai rimtus manifestus. Ji skelbiasi ginanti piliečių teisę į poilsį, „siekdama amžiams užtikrinti visiems Lietuvos piliečiams palankias poilsio sąlygas ir amžinąjį poilsį jų poilsivietei – Lietuvos valstybei“. Mintimis galbūt nemažai Lietuvos piliečių pritartų programinėms šios „partijos“ nuostatoms, tačiau jas vertybiškai priimti gali būti daug sunkiau nei bet kurios kitos partijos šūkius.

Jei Lietuvoje turėtume pakankamai tinginystės pavyzdžių, tai galėtume klausti, ar tinginystę ir darbą reikia supriešinti, o gal galima aptikti tokių darbo formų, kurios kartu būtų ir tinginystė? Neabejotina, kad šis klausimas yra pernelyg ankstyvas, nes mes bet kurį pomėgį nesunkiai paverstume sunkiu darbu, ką ir kalbėti apie patį darbą. Pavyzdžiui, nusprendę išmokyti groti fortepijonu, iš anksto nusietaikytume labai sunkiam darbui. Mes iškeltume sau tikslą įvaldyti skambinimo techniką ir gebėti atlikti sudėtingiausius klasikinius mirusių kompozitorių kūrinius. Vis dėlto esama ir sukrečiančių pavyzdžių.

Štai vienas iš gyvūnijos pasaulio. Katinus mažiausiai iš visų galėtume įtarti dideliu polinkiu į darbą. Jų tinginystė ir galutinis gyvenimo tikslas – susirasti juos prižiūrinčius, su jais bendraujančius, juos aptarnaujančius ir maitinančius šeiminkus – yra tapęs priežodžiu. Katinų jokia šeiminko išmonė negali priversti daryti to, ko jie nenorėtų. Todėl niekaip kitaip kaip „sukrečiančiu“ negalima pavadinti elektroninėje erdvėje šiuo metu Lietuvoje platinamo filmuko apie katę, grojančią fortepijonu. Ji akivaizdžiai patiria didelį malonumą dėl jos sukeltų garsų skambėjimo. Nėra jokios abejonės, kad katė tai daro savanoriškai ir niekieno neverčiama. Ji spaudžia klavišus ne tam, kad taisyklingai atliktų kokį muzikos kūrinių. Išgauti garsus iš fortepijono katei patinka daug labiau nei gulėti kur nors šiltoje vietoje ir nieko „neveikti“.

Būdami nuoseklūs, turime padaryti išvadą, kad XXI a. pradžioje esame daug kvailesni gyvūnai už tuos, kuriems Dievas pagailėjo proto ir kūrimo galių. Visur siekdami progreso, norėdami veikti kuo efektyviau, mes esame nuėję taip toli, kad tapome savo projektų įkaitais ir vergais. Įvykdę technines, internetines ir kitas revoliucijas bei siekdami kitų, galutinai pamiršome savo šaknis, gyvenimą Rojuje. Didžiuodamiesi dideliais žmonių ir šalies pasiekimais, pasmerkiame save gyventi pragaro prieigose. ❧

APIE MOKYKLĄ, MOKYTOJUS, BIČIULIUS IR DAR KAI KĄ

Sigitas Jegelevičius

Jubiliejus. 2007-ieji metai man ir jaunystės bičiulių būreliui – jubiliejiniai. Prieš 50 metų baigėme vidurinę mokyklą. Tapau Alytaus 1-osios vidurinės mokyklos 31-osios laidos abiturientu (šiais metais mokykla išleisdžia 81-ąją laidą). Auksiniam jubiliejui paminėti birželį šaukiamas visuotinis bendraklasių suvažiavimas ir ta proga rengiu jiems gausiai iliustruotą fotografijomis suvenyrinę knygelę – lyg ir klasės enciklopediją su priedais. Vienas tų priedų – bendraklasių apmąstymų, išpūdžių ar atsiminimų rinkinėlis. Rengdamas šią knygelę įsitikinau, kad lietuviai labai sunkiai prikalbinami parašyti bent pluoštelį atsiminimų. Vengia rašyti apie save ir kitus. Toliau iš tos jubiliejinės knygelės skelbiama kiek papildyti mano atsiminimai bei išpūdžiai.

Visi bendraklasiai iki vieno kas kur mokėsi toliau. Absoliuti dauguma studijavo aukštosiose mokyklose, nors 1957 m. abiturientams patekti į jas buvo sudėtinga. Tais metais demobilizuotiems kareiviams ar bent dvejus metus kur nors dirbusiems jaunuoliams pirmą kartą taikyta lengvata – į studijas jie turėjo būti priimami be konkurso. Pakako tik kaip nors išlaikyti stojamuosius egzaminus. Vėliau vadinamųjų stažininkų priėmimas buvo reguliuojamas. Tai, kad dauguma mūsų siškių tuomet tapo aukštųjų mokyklų studentais, rodytų mūsų mokykloje anais laikais buvus pakankamai aukštą mokymo lygį, kai apyvartoje ir pagarboje buvo visa vertinimo skalė, kai vyravo visuotinis Mokytojo gerbimas, kai mokytojai į visus savo mokinius žiūrėjo kaip į asmenybes.

Iš kur mes atėjome. 1957 m. birželio 25 d. nejaukioje Žaliosios mokyklos¹ salėje gavome bene 25 mokytojų pasirašytus taip lauktus vidurinio mokslo baigimo atestatus, vadintus brandos atestatais. Tą dieną kažkaip išsivertėme be kupetos gėlių. Panelėms neprireikė baltų sukne-

¹ Žalioji mokykla – S. Dariaus ir S. Girėno g. 27. Tai 1926–1927 m. iš vadinamųjų Saratovo kareivinių I Alytuje perkeltas į II Alytų ir žaliai nudažytas didelis vienaukštis medinis pastatas, surastas tuo metu miesto pakraštyje, miškelyje, naujos gatvės gale. Jame buvo įkurinta Alytaus gimnazija. Dar tais laikais ji gimnazistų buvo pavadinta Arklide (šis pavadinimas buvo populiarus ir sovietmečiu). Po sovietinės

lių, kurios panašiomis progomis į madą atėjo tik po metų kitų. Atestatus jos atsiėmė paskutinį kartą gyvenime apsirengusios įprastomis dailiomis mokyklinėmis uniformomis. Ir kokios jos buvo gražios išleistuvių vakarą, pasipuošusios įvairiaspalvėmis ir netgi margomis neįmantraus ir tikriausiai nebrangaus audinio suknelėmis.

Alytaus 1-oji vidurinė mokykla, kurią baigėme – 1919 m. įkurtos Alytaus gimnazijos tąsa. Buvusi mūsų mokykla dabar – Lietuvoje gerai žinoma Alytaus Džukijos vidurinė mokykla. Mūsų mokymosi Alytuje laikais mieste buvo gyvai prisimenama ikisovietinė gimnazija. Neretas vidurinę mokyklą vis pavadindavęs gimnazija, o moksleivius – gimnazistais. Dar buvo vienas kitas iš anų laikų užsilikęs mokytojas. Kai kurie mokytojai senu įpratimu apie vėl vakarą pastebėtą mieste dažnai besišlaistantį moksleivį informuodavę direktorių ar jo pavaduotoją – mokymo dalies vedėją. Tasai mėgėję vakarais bastytis mieste gal profilaktiškai pabardavo. Apytuštėse miesto gatvėse lengvai būdavo pastebimi pavieniai moksleiviai, juolab jų grupelės. Vėliau mokytojų entuziazmas blėso. Absoliuti moksleivių dauguma nepiktnaudžiavo vakariniiais pasivaikščiėjimais. Buvo ir nepataisomų vakarinių vaikštynių mėgėjų, kurie su niekur nesimokančiais ir nedarbiniais jaunuoliais (Alytuje iki 1957–1959 m. būta didelio nedarbo) vakarais šlifudavo dar nuo karo metų žaizdotus ir netaisomus šaligatvius. Tokius neretai vadindavo GPU (*guliajuščyj po ulicam* – besišlaistantis gatvėmis). Ko vertas buvo vien Mikė (Vytautas Mikalauskas), kurio prie GPU gal ir nepriskirtum: gerokai praplatinti ir taip tuomet buvusių plačių kelnių galai, iš po plačiai prasegto treninginio švarko švyti dryžuoti jūreiviški marškinėliai, gunktelėjęs, kiek palinkęs į priekį, mažus ar abejingas žvilgsnius išmeigtas į beribes tolimas, išsižergęs, krypuojančia eiseną lėtai stumiasi į priekį ir

reokupacijos 1944 m. liepą, Alytaus gimnazija buvo pertvarkyta į 1-ąją (berniukų) ir 2-ąją (mergaičių) gimnazijas. Minimas pastatas atiteko mergaičių gimnazijai, vėliau pavadintai 2-ąja vidurine mokykla. Šiai 1956 m. išsikėlus kitur, pastatas atiteko 1-ajai vidurinei mokyklai. Dabar ten įsikūrusi Alytaus dailiųjų amatų [profesinė] mokykla.

taip stengiasi imituoti jūreivio eigastį, jog tenka gana imantriai vinguriuoti užpakaliu. Iš paskos velkasi keletas priartintų prie asmenybės paauglių, lyg pajutusiu jūros šauksmą. Ta jūros nostalgija užkrėtė Alytuje keletą metų nuo pavasario iki rudens dislokavęsis būrys karo jūrininkų su narais, gyvenusių savo baržoje ir šalinusių karo palikimą iš Nemuno farvaterio. Išsikėlė iš Alytaus jūrininkai – išnyko ir jų pamėgdžiotojai. Mikė, pergalėjęs nenugalimą jūros šauksmą, tapo aistringiu aviamodeliuotoju (tuomet tai buvo madingas užsiėmimas), o vėliau ir žinomu sklandytoju. Vaikinas rado ko ieškojo – aštrių pojūčių.

Kadaise gimnazistams bene po 20 val. buvo draudžiama vaikščioti mieste be vyresniųjų palydos. Miestelėnai, pritariamai prisimindami buvusią gimnazijos tvarką, pasakodavę, kad kadaise gimnazijos kapelionas kun. Krasnickas (pusmetį gyvenau jo erdviame name Maironio g. 1, kur naujieji įnamiai ant puikaus parketo skaldydavę prakuras krosnims) itin uoliai gaudydavę vakarais mieste vaikštinėjančius gimnazistus. Šie sužinoję, pas kurį batsiuvį kapelionas užsisakė batus šaltam metų laikui. Susimetę batsiuviiui kažkiek pamokėjo ir tasai į batų vidpadį nepagailėjo įdėti kelis sluoksnius beržo tošies. Miesto gatvėse, kur rudens ir žiemos vakarais nebūdavę didesnio šurmilio, gimnazistai už gero kvartalo išgirsdavę vaikštinėjančią kapelioną. Esą kapeliono batai girgždėdavę garsiau nei rogių pavažos per įšalusį sniegą.

Vakarais moksleiviams būdavę nemažai pagundų. Bene didžiausia pagunda abiejų lyčių moksleiviams – noras pasivaikščioti po centrinių parką, vadintą miesto sodu, kuri matėme dar ne visai nualintą, panašų į prieškarinį, su senais baltai dažytais dideliais suolais, trykštančiu vieninteliu Alytuje fontanu. Prie estrados buvo nedengta šokių aikštelė su medinėmis grindimis. Kelis vakarus per savaitę vykdavo šokiai, prasidėdavę paprastai jau temstant. Per garsiakalbį sukdamo vis tas pačias plokšteles arba grieždavo kariškių, o vėliau ir miestelėnų dūdų orkestras. Mokslo metų laikotarpiu ten kartais pasisukiodavę mokytojai. O kur dar didžiulis, jau ganėtinai civiliztuotas miško parkas tarp Dariaus ir Girėno, Birutės, Maironio bei Basanavičiaus gatvių. Jo neapšviestose alėjose buvo gana saugu, ypač rūkaliams.

² Baltoji mokykla – dviejų aukštų erdvus mūrinis pastatas Birutės g. 26, pastatytas 1937 m. pradžios mokyklai ir buvęs moderniausiu

Ypatinga klasė. Mūsų klasė mokykloje buvo ypatinga keliais aspektais. Į aštuntąją klasę susirinkome apie 90 paauglių. Buvo sukomplektuotos trys paralelinės klasės. Dauguma ne iš Alytaus, bet iš artimesnių jo apylinkių, baigę kaimo septynmetes. Daugelis neištvėrė ir metė mokyklą dar mokslo metų eigoje ar liko antramečianti. Iš tų trijų aštuntų klasių liko dvi devintosios. Prieš naujų mokslo metų pradžią dalis bernelių buvo perkelta į 2-ąją vidurinę mokyklą pas nekantriai jų laukusias paneles. Mums nuostoliai buvo kompensuoti pulkelio jau ūgtelėjusių panelių, atvartų iš 2-osios vidurinės mokyklos. Mūsų merginoms, atėjusioms iš tamsokos niūrios Žaliosios mokyklos, gana greitai patiko mokytis šviesiose aukštesiose Baltosios mokyklos klasėse². Taip buvo įgyvendintas nutarimas dėl mišraus abiejų lyčių mokymo. Iš dviejų devintų klasių, kuriose mokslo metų pradžioje buvo 68–70 mokinių, per metus 26 nubyrėjo (18 buvo palikti kartoti kursą, o kiti paliko mokyklą metų eigoje arba pasitraukė užbaigę tos klasės kursą). Beliko viena dešimta klasė (net 43 mokiniai). Vienuolikta klasę pasiekė 37 mokiniai (4 paliko antramečianti, o 2 metė mokslus). Nemažai antramečių ar metusiųjų mokyklą nuėjo lengviausiu atestatu įsigijimo keliu – perėjo į vakarinę mokyklą, tuomet vadintą darbo jaunimo mokyklą. Ten gana lengvai gauda-

Žalioji mokykla. Alytus. 2006. Iš Edmundo Tarasevičiaus archyvo

vę atestata, bet jis neretai nelabai atitiko įgytas žinias, pasirengimo lygį. Nemažai šios mokyklos abiturientų, buvusių mūsų bendraklasių, vėliau baigė aukštąsias partines mokyklas. Likusieji savoje mokykloje – vieni lengviau, kiti girgždėdami, atkakliai yrėmės pirmyn ir

mokyklų pastatu to meto Alytuje. Nuo 1944 m. jame įsikūrusi 1-oji (berniukų) gimnazija, vėliau tapusi 1-ąja vidurine mokykla. Dabar ten Alytaus Senamiesčio pradžios mokykla.

34 pasiekėme atestato finišą. Taigi, verždamiesi atestato link, netekome beveik 2/3 „gyvosios jėgos“.

Mes buvome mokykloje paskutinė laida, patyrusi tokį ženklų nubyrėjimą. Tai rodytų, kad dar nebuvo išukti į visuotinio privalomo vidurinio mokslo siekiamybę, kai mokykla paleisdavo moksleivį bet kuriuo mokslo metų laiku pagal jo pageidavimą ar be skrupulų palikdavo antramečiui. Mūsų dar neslėgė daugybė vélesnių nepavykusių eksperimentų: proftechninis mokymas ir jo profanavimas, „Lipecko metodo“ taikymas, soclenktynės tarp klasių, mokyklų ar dar nežinia tarp ko, administracinis proorientavimas, mėginimai ištisonomis klasėmis abiturientus pasiųsti į kolchozą ar gamyklą. Pagaliau mūsų nepalietė plačiai nuskambėjusios ir negatyvių pasekmių turėjusios liūdnei pagarsėjusio švietimo ministro Antano Rimkaus pastangos per metus kitus staigiai pakelti pažangumo lygį Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose, lygiuojantis į kitų „broliškų respublikų“ pasiekimus. Nepalietė ir itin politizuoti vadinamieji Taškento pasitarimo dokumentai, taip pat nemaža kitų dalykų, vėliau atsiliepusių vidurinei mokyklai.

Jau buvo pažengusi, bet dar neišibėgėjusi mokyklos darbo ideologizacija. Dar nebuvo nuoseklesnio, rimtesnio vadinamojo ateistinio auklėjimo. Bent jau primygtinai diegiama kiekvienoje klasėje. Visa tai buvo netoliemoje ateityje, bet jau *po mūsų*. Gal paskutiniais buvimo mokykloje metais ir mėginta klasėje surengti kokį nors pokalbį. Kartais salėje būdavusi paskaita, bet abiturientų į tokį renginį jau nevarydavę. Ir apskritai į bendrus mokyklos renginius neversdavę vaikščioti. Mokiniai rinkdavęsi patys savu noru – po paskaitos būdavęs koks nors mini koncertėlis ar parodydavę filmą. Kaip prisimena viena bendraklasė, gyvenusi pas savo dėdę II Alytaus kleboną, kasmet mokslo metų pabaigoje klebonas mokytojams surengdavęs vaišes. Į jas kviečiami susirinkdavę visi mūsų klasėje (gal apskritai vyresnėse klasėse dėstę?) mokytojai. Į tas vaišes niekada neateidavęs tik mokyklos direktorius dėl savaime suvokiamų priežasčių ir dar vienas mokytojas.

Vieną 1956 m. vasario rytą pastebėjome, jog naktį iš klasių dingo Stalino portretai ir virš rašomosios lentos liko kyboti vienišas Lenino portretas. Kai kuriose klasėse iki tol kabojo tik Stalino portretas, tad po tos nakties savaitę kitą tos klasės liko „našlaitės“, kol ūkvedys paruošė Lenino portretus.

Mes paskutiniai devintoje klasėje dar mokėjome mokėti už mokslą. Po 150 rub. (1947 m. pavyzdžio valiuta) per pusmetį. Tai nemaži pinigai nedarbo kaustomame mieste ir kolchozų į juodą nuosmukio duobę įvartame kaime. Nuo mokesčio už mokslą buvo atleidžiami tik mokytojų bei pensininkų vaikai. Nemokamas mokslas buvo tik iki septintos klasės, nes jau buvęs įvestas visuotinis privalomas septynmetis mokymas.

Mus dar gaudė slapta skaitant *geltonąją literatūrą* – James'o Fenimore'o Cooperio, Thomo Mayne Reido ir kitų užsienio autorių nuotykių apysakas ir romanus, išleistus prieškario laikais, Justino Pilyponio kūrinus, t. y. viską, kas po 1948 m. ideologiniais sumetimais buvo išimta iš bibliotekų. Knygelėms su Vinetū nuotykiams gauti būdavusi eilutė – reikėjo užsisakyti ir kasdien pasitikslinti, o tai netruks praeiti eilė. Tarp draudžiamų skaityti knygų buvo ir tikrų to meto *šedevrų*, pavyzdžiui, „Arsenijus Lupenas – vagis džentelmenas“, „Kaukolė žalsvame čemodane“ ir pan. Kita vertus, tie *geltonosios* leidybos *šedevrai* tai tik primityvūs vaikiški leidiniai, lyginant su šiuolaikiniais serialais. Toje iš aukščiau inspiruotoje kovoje buvo ir kuriozų: ankštame „Dainavos“ kinoteatre Vilniaus gatvėje moksleiviams skirtuose seansuose galėjai žiūrėti trofėjinį Tarzono nuotykių serialą, bet buvo draudžiama skaityti 6 ar 8 dalių Tarzono nuotykių apysaką... Mokytojai turėjo kovoti su *geltonosios literatūros* skaitymu mokykloje. Pastebėję skaitant tokias knygeles, mokytojai jas atimdavę, bet dėl to nesiimdavę jokių kitų represijų. Per mokytojų vaikus, kurių tuomet nestigo kiekvienoje klasėje, konfiskuotos knygelės vėl grįždavę į *apyvartą*. Bene 1956 m. pasirodė nauji Cooperio, vėliau ir kitų autorių nuotykių romanų leidimai. Iki tol imituota intensyvi kova su *geltonąja literatūra* lyg ir neteko prasmės. Kita vertus, kai kurie mokytojai visokeriopa skatino skaityti bibliotekose esančias knygas, apskritai pratindami mus prie šio apsišvietusio žmogaus natūralaus poreikio.

Mes buvome paskutinė laida, kurioje buvo gana ryški moksleivių amžiaus sklaida, labai būdinga pokario dešimtmečiui. Ir priešpaskutinė laida, kurioje buvo nemažai iš kaimų kilusių bernelių bei mergelių, baigusių 1949 m. daug kur kaimuose ir miesteliuose įkurtas septynmetes. Daugelis tų mokyklų 1955 ir 1956 m. buvo forsuotai išugdytos į vidurines (dabar daug kur vietoje jų likusios tik pradžios mokyklos). Užtat iš tų vietovių moksleiviai jau nebeemigruodavę į Alytaus mokyklas.

Mūsų klasė buvo paskutinė, kurios mokiniai kasmet, pradėdant ketvirtą klase, birželį laikė keliamuosius egzaminus (kai kuriais metais būdavo po 10–11 egzaminų). Kiek patirta jaudulio egzamino rytą ir kiek džiaugsmo popiečiu, kai egzaminas jau išlaikytas! Aštuonis pavasarius kantriai laikyti egzaminai nepakenkė mūsų psichikai, bet užgrūdino valią ir buvo labai reikšmingi mūsų ugdymui. Tik valingi paaugliai ir jaunuoliai administraciškai neverčiami galėjo baigti vidurines mokyklas, nes tam turėjo motyvaciją.

Mokykla – sudėtingas organizmas. Tai mokytojai, kurių per vieno moksleivio mokymosi ciklą keičiasi tik vienas kitas. Tai ir įvairių amžiaus tarpsnių mokinių būrys, kuris mūsų laikais buvo gana mobilus. Tai ir pastatai su aplinka ir tuos pastatus prižiūrėję mums mažiau pa-

žįstami pagyvenę žmonės. Tai jų tylus triūsas užtikrindavo mums palyginti normalias mokymosi sąlygas. Ir visi – mokytojai, mokiniai, aptarnaujantys žmonės – asmenybės! Visi mūsų mokytojai buvo įdomūs, bet tarp tų būrelio įdomių pasitaikydavę ir dar įdomesniū...

Tėvelis. Fizika mokykloje nebuvo mano mėgiamas dalykas, juolab negalėjau pasigirti šio dalyko pasiekimais. Taip ir norisi pakartoti seną prieškario gimnazistų dejonę: „Fizika! Fizika! Mokslas nedoras – fizikos mokytis neima noras...“ Ilgiausiai fiziką mums dėstė visų mūsų mokyklos mokinių Tėveliu viešai vadintas gerokai pagyvenęs, plikas, apkūnus mokytojas, visuomet vaikščiodavęs pasiramsčiuodamas storoka lazda riestu galu. Lazdos neišleisdavęs iš rankų netgi klasėje. Kai lazda trukdydavo atlikti kokį nors veiksmą, pasikabindavo ją ant kairės rankos alkūnės. Tai Liucijonas Vitkauskas (1880–1958), tik su žmona gyvenęs Pulko gatvės gale. Jo vaikai, regis, 1944 m. vasarą pasitraukė į Vakarų ir gyveno JAV. Nežinojome jo gimimo metų, bet mes manėme, kad jam 75-eri ar net ir daugiau. Jis mums

Alytaus 1-osios vidurinės mokyklos mokytojai prie Baltosios mokyklos. Pirmas iš dešinės stovi Liucijonas Vitkauskas (Tėvelis). Apie 1955. Iš Rimgaudo Blauzdžiūno archyvo

atrodė labai senas. Retkarčiais, kokia nors proga, prisimindavo studijavęs Peterburgo imperatoriškajame universitete, Fizikos ir matematikos fakultete.

Tėvelis fiziką dėstė taip, kad jo aiškinimai, mano išmanymu, niekaip nesutapdavo su fizikos vadovėliais. Tai būdavę visiškai skirtingi tekstai. Tik temos įvardijimas sutapdavo. Reikėjo gerų fizikos žinių, kad susie-

³ Bronius Blauzdžiūnas (1905–1985) – g. Geisteriškėse (Vilkaviškio apskr.), 1927–1940 m. studijavo VDU, baigė Gamtos ir matematikos fakulteto fizikos skyriaus studijas. Lietuvos kariuomenės karininkas (sovietams 1940 m. likviduojant Lietuvos kariuomenę, paleistas į atsargą). Mokytojavo Marijampolėje, buvo gimnazijos direktorius. 1953 m. persikėlė į Alytų, kur daugelį metų dėstė fiziką ir astronomiją 1-oje vidurinėje mokykloje, paskutinius trejus darbo metus dėstė Alytaus mecha-

tum temos aiškinimą su vadovėliu. Neabejotinai dėstė gerai, nes visi norintieji ir geriau suvokiantieji fiziką, pašauktieji fizikiniais ir gamtos mokslams, paprastai sugebėdavę įveikti fizikos stojamąjį egzaminą į aukštąsias mokyklas. Man dažniausiai kažkaip pavykdavę trimestro pabaigoje turėti fizikos teigiamą įvertinimą. Tėvelis mėgo, kur tik įmanoma, pavyzdžiais iliustruoti dėstomą dalyką. Pavyzdžiui, aiškindamas temą, kurioje glūdėjo praktinė galvanizavimo problema, Tėvelis demonstruodavęs galvanizavimo būdu „nukopijuotą“ varinį daiktą: atnešdavęs ir per klasę perleisdavęs Vytauto Didžiojo ordino 3-iojo laipsnio medalį – ir bronzinį originalą su jau nusitrynusiu gliansu, ir galvanizavimo būdu pagamintą varinę kopiją. Aiškindavęs, kaip nesusidėtinga tai padaryti namų sąlygomis: reikia tik elektros srovės, tinkamų emaliuotų indų, gabalo vario, paprasčiausios įrangos ir... gerų fizikos žinių.

Mano išmanymu, ne tik Tėvelis, bet ir fiziką epizodiškai dėstęs Konstantinas Kazimieras Raičinskis, o po jo paskutinius mokslo metus ją dėstęs Bronius Blauzdžiūnas³, turėjo savą fizikos dėstymo metodą. Kiek prisimenu, tai, ką jie dėstė, nelabai siejosi ar buvo panašu į vadovėlio tekstus. Neabejotinai tai buvo gerai, bet mažiau įnikusiems į fizikos mokymąsi šitai sukeldavę nemažai problemų, mėginant susieti viena ir kita. Beje, šiais metais Raičinskis sulaukė 100 metų ir vasario pirmomis dienomis Alytuje, Angelų Sargų bažnyčioje, buvo iškilmingai paminėtas jo jubiliejus. Čia jis pirmiausia buvo įvardytas kaip pedagogas ir filosofas, o ne kaip fizikas ar matematikas, nors pelnytai laikomas vienu iš matematinės logikos pradininkų Lietuvoje.

Tėvelis 1956 m. vasarį pasitraukė į pensiją. Atsisveikinome. Įteikėme albumą su kažkokiu tekstu ir visos (?) klasės portretinėmis fotografijomis (6x9). Klasės panelės Tėvelį iš mokyklos nulydėjo iki namų. Tėvelis, kaip paprastai, klibikščiaavo lėtai. Tais metais buvo labai šalta žiema ir kai kurios panelės tos nelinksmos eisenos metu ganėtinai sušalo. Mažai tikėtina, kad tas albumas kur nors išliko. Ar šitaip pasielgė ir kitos klasės, kuriose Tėvelis dėstė – nežinau. Tų metų pradžioje į pensiją išėjo nemažai senų mokytojų: J. Barzdaitis, K. Klimavičius⁴, S. Totorius, L. Vitkauskas ir dar kažkas. Tokio grupinio išėjimo į pensiją priežastis paprastai nuo 1956 m. vasario buvo pakeista pensijų skaičiavimo tvarka, pensijos tapo apčiuopiamai didesnės (iki tol senatvės pensijos buvo ypatingai mažos). Tėveliui pasitraukus iš mokyklos, mūsų fizikos mokytoju iki mokslo

nikos teknikume. Nuo 1965 m. pensininkas. Jo hobi – lietuvių kalba ir Lietuvos istorija. Būdamas pensijoje, parašė didoką studiją „Lietuvių kalbos archeologija ir karaliaus Dievo karalystė..“

⁴ Kazys Klimavičius (1886–1972) – vienas iš Alytaus gimnazijos kūrėjų ir pirmasis jos užuomazgos – Alytaus vidurinės mokyklos – vedėjas (1919–1923).

metų pabaigos buvo Raičinskis. Jis tą pavasarį taip pat dėstė elektrotechnikos pagrindų fakultatyvą ir prižiūrėjo mūsų praktikos darbus. Vienam elektros instaliacijos mini stendui pagaminti buvome suskirstyti trejukėmis. Aš buvau vienoje komandoje su Eugenijum Gūzu ir Vitu Urbonu. Užduoties „produkta“ projektavome, medžiagas kombinavome ir padarėme nuoširdžiai visi

Baltoji mokykla. Alytus. 2006. Iš Edmundo Tarasevičiaus archyvo

kartu, bet susilaukėme skirtingo įvertinimo. Eugenijui, kaip vienam geriausių klasės mokinių, parašė penketa, o man su Vitu – po ketvertą... Buvo dar vienas fakultatyvas – mašinžinystė. Tą kursą labai mėgo panelės. Dėstyti buvo pasitelktas jaunas dailus inžinierius Klimavičius. Panelės susidėdavo rankas ant užrašų sąsiuvinų ir išsipitrindavo akimis į tą drovų jauną vyrą. Taisai rausdavo iki ausų kaip žvilgsniu glostoma panelė. Jis klasės lentoje meistriškai piešdavo krumpliaračius bei smagračius ir taip bent kiek atsiplėsdavo nuo panelių žvilgsnių.

Vienuoliktoje klasėje fiziką visus metus dėstė Blauzdžiūnas. Jis taip pat dėstė ir astronomijos kursą.

Tinginio ašara. Tėvelis turėjo savų ritualų. Kiekvienais mokslo metais, pradėdamas fizikos kursą aštuntose klasėse, per pirmąją pamoką demonstruodavo tinginio ašarą ir jos vertę. Po ilgoko įžanginio pamokslėlio apie tai, kaip svarbu mokytis fizikos, jos žinių reikšmingumą dabartiniame moksleivio gyvenime ir ypač ateityje, jau baigus mokyklą, pereidavo prie moralo bū-

simiesiems tinginiams. Atvirai parodydavo savo nepakantumą tokiems padarams, kurie, anot Tėvelio, nesą verti pasitikėjimo. Esą, tinginiai trimestro gale paprastai verkia. O ko verta tinginio ašara? Taip retoriškai Tėvelis užbaigdavo savo moralą. Ir pažadėdavo: aš jums tuoj parodysiu, ko verta tinginio ašara. Klasėje – tyla. Suvirpėdavo visų sielos gelmės: kas bent kartais

nebuvo patinginiavęs... Toje tyloje Tėvelis iš švarko kišenėlės išsiimdavo rūpestingai suvyniotą popierėlį. Lėtai išvyniodavo (paprastai jo judesiai, kaip ir kiek svyruojanti eiseną, buvo lėti – jis niekuomet niekur nesukubėjo). Tame popierėlyje būdavusi suvyniota tinginio ašara. Tėvelis ją įstatydavo tarp kairės rankos nykščio ir smiliaus. Iškėlęs ranką, ašarą parodydavo visai klasei iš tolo, o pakui lėtai, pirmyn ir atgal, pereidavo tarp suolų per klasę. Visi iš arti galėjo pamatyti tą niekingą tinginio ašarą: nedidelį, skaidrų, lašo pavidalo kietą daiktėlį. Po to, prie mokytojo stalelio sustodavo priešais klasę, išsiimdavo kišeninį peiliuką, šiek tiek jį atlenkdavo – ašarą įstatydavo tarp peiliuko kriaunų ir ašmenų. Pakėlęs peiliuką aukštyn, kad visi matytų, paspaus-

davo peiliuko geležtę. Gūdžioje tyloje pasigirsdavęs trakstelėjimas – tai sprogdavusi toji ašara. Tiek ir verta tinginio ašara, – užbaigdavo Tėvelis edukologijos valandėlę aštuntokams. Pamokos pabaigoje smalsuoliams paaiškindavęs, kad tinginio ašaras jis gaminasi pats: išlydytą stiklą lašinas į šaltą vandenį...

Profesinis orientavimas. Mūsų mokymosi Alytuje laikais tokio termino dar nebuvo. Tik po dvejų dešimtmečių viena po kitos pasirodė prof. Leono Jovaišos knygos moksleivių profesinio orientavimo klausimais, kurias studijuoti turėjo visi mokytojai. Ir apskritai ar kas nors mokykloje mus „profesiškai orientavo“? Vienuoliktoje klasėje vieną žiemos dieną buvo tik toks renginys: iš pamokos ar dvejų visi, pavardžių abėcėlės tvarka ėjome į gretimais buvusį direktoriaus kabinetą. Užstalėje sėdėjo, kaip paprastai, mandagiai besišypsantis direktorius Vytautas Daraškevičius⁵. Ant jo stalo – atverstas didoko formato storas žurnalas. Pokalbis neilgas. Paprastai direktorius, užrašęs asmens duomenis, įskaitant ir tais laikais privalomą informaciją apie socialinę kilmę (man

⁵ Vytautas Daraškevičius (1918–1992) – g. Viazmoje (Rusija), vaikystė prabėgo Birštone. Mokėsi ir 1937 m. baigė Prienų „Žiburio“ gimnaziją. VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos skyriuje studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Su fakultetu 1940 m. pradžioje persikėlė į Vilniaus universitetą. 1941 m. gegužę, išklauses visą kursą, bet nelaukęs egzaminų, sugrįžo į Birštoną. Nuo 1943 m. rudens dirbo Prienų

gimnazijos mokytoju – dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, 1947–1948 m. buvo šios mokyklos direktoriumi. 1948 m. persikėlė į Alytų. Keletą mėnesių 1950 m. buvo 2-osios vidurinės mokyklos direktoriumi, o 1951 m. sausį paskirtas 1-osios vidurinės mokyklos direktoriumi ir vadovavo šiai mokyklai iki 1978 m., kai išėjo į pensiją.

tai visuomet asocijuodavosi su Rusijoje iki 1917 m. asmens duomenyse figūravusia informacija apie luomą), pasiteiraudavo: kokią specialybę pašnekovas manęs išsiųgti ir į kokią mokyklą stosiąs. Visai tai užrašydavęs tame storame žurnale. Nežinau, kaip buvo kitiems, bet manęs nei įkalbinėjo, nei atkalbinėjo. Tai nebuvo profesinis orientavimas, o tik abiturientų profesinės saviorientacijos apklausa. Po daugelio metų sužinojau, kad pagal tokią apklausą direktorius turėdavęs parašyti pažymą partijos ir komjaunimo rajkomams apie abiturientų profesinį nusiteikimą.

Vaikinų profesiniu orientavimu savo iniciatyva užsiimdavęs Tėvelis. Tam jis turėjo savo selektyvinį metodą.

Baltojoje mokykloje žiemą ar darganotomis dienomis kitu metų laiku per pertraukas po du ar net ir po vieną tvarkingai vaikščiodavome ilgu koridoriumi pirmyn ir atgal (tą dieną budintieji klasės tvarkdariai per pertrauką privalėdavo išvėdinti klasę ir tiesiog išvaryti iš jos tūnančius mokinius). Koridoriuje dėl visa ko būdavo pertraukų metu budintis mokytojas. Dėl visa ko. Svarbiausia, kad į vyresniųjų gretas įsimaišę atbėgėliai iš pirmo aukšto – žemesniųjų klasių mokiniai – nedarytų netvarkos. Ypač išpūdingai atrodydavo koridoriuje budintis mokytojas Antanas Strazdas. Darganotu oru, ypač žiemą, paprastai apsimovęs storos pilkšvos medžiagos galifė kelnes, apsiavęs aulinius batus. Aukšto- kas, stovėdavo ar vaikštinėdavo ištempęs kaklą ir lyg erelio akimi toli matydavo. Bematant užpelengudavo neklaūzadas. Beje, panašias galifė kelnes ir aulinius batus žiemą dėvėdavo dar bent trys mokytojai. Mokytojas Antanas Strazdas neseniai paminėjo savo 85-ąjį gimtadienį. Tai bene vienintelis dar tarp mūsų esantis mokytojas, ketvertą metų nuoširdžiai stengęsis išplėsti mūsų smegeninės imlumą, griežtinti mūsų mąstymą, bet neturėdamas vilčių mus visus paversti matematikais.

Paprastai dar tik baigiantis žiemai Tėvelis imdavosi profesinio orientavimo. Nužiūrėdavo romiai koridoriumi vaikštinejantį vienuoliktoką, kuris turėdavęs problemų su fizikos kurso įsisavinimu. Prisigretindavo prie jo. Po vieno kito bendro pobūdžio klausimo, tikriausiai skirto sužadinti atvirumui, Tėvelis meiliai pasiteiraudavo: ką manęs veikti ateityje, kokią specialybę pasirinksiąs, ką studijuosiąs. Nelaimėlis pradėdavęs atvirauti, nuoširdžiai pasakoti apie savo sumanymus. Kartą, dar besimokydami aštuntoje klasėje, su Vitu Urbonu pastebėjome, kad Tėvelis per pertraukas

vis kalbina vienuoliktokus ir nusivedęs juos į vestibulio kampa, kažką rodo. Ir po pokalbio tie vienuoliktokai sprunka šalin, išraudę kaip virti vėžiai. Kartą kitą prisigretinome prie tokios porėlės ir pasekėme. Pasiklausėme. Scenarijus būdavęs vienodas.

Antro aukšto abiejų koridorių ir laiptinės sankirtoje buvo erdvus vestibulius, kurio kampe kerojo didžiulis fikusas ar koks kitas tropikų augalas. Po juo ir vykdavusi Tėvelio nuoširdaus pokalbio su vienuoliktoku atomazga. Tėvelis iš vidinės švarko kišenės išsitraukdavęs užrašų knygelę. Atskleidavęs ją toje vietoje, kur tūnojo nedidelė laikraščio iškarpa. Iškarpoje – Vilniaus kulinarijos mokyklos skelbimas apie moksleivių priėmimą. Rodydamas skelbimą, Tėvelis pretendentui į aukštosios mokyklos studentus maždaug taip aiškindavęs: vaikel, tu nemoki fizikos, tai tau vienintelis kelias – stoti į kulinarijos mokyklą, kur priima be stojamųjų egzaminų; nenusimink, Peterburge visų restoranų ir traktierių geriausi virėjai būdavę tik vyrai...

Laikrodis. Tėvelis turėjo auksinį kišeninį laikrodį su masyvia aukso grandinėle. Su dviem dangteliais: tvirtas korpuso dangtelis, o po juo dar plonas dekoratyvinis auksinis dangtelis. Baltojoje mokykloje pertraukoms visuomet būdavo tvarkingai skambinama tokiu elektriniu čirškalu. Į pamokos pabaigą Tėvelis pradėdavęs žvilgčioti į savo laikrodį. Tikriausiai pavargdavęs. Kartais Tėvelis leisdavo nugnybti pamokos galą, kai mokiniai išprovokuodavo kokį nors pokalbį. Taip kažkas išsigelbėdavęs nuo pakvietimo prie lentos, kai po naujos pamokos išdėstymo dar likdavę laiko. Pašnekėsius meistriškai išprovokuodavęs arti priešakinio suolo sėdėjęs Algirdas Pumprickas. Tokiomis valandėlėmis Tėvelis prisigretinusiems prie staliuko leisdavęs pačiupinėti savo auksinį. Atverdavęs abu dangtelius, demonstruodavo gražų ciferblatą, aiškindavo mechanizmo gerąsias savybes. Sakydavo: šitą laikrodį pirkau už 60 rublių, kai dar buvau Peterburgo imperatoriškojo universiteto studentu, laikrodis iki šiol tiksliai rodo laiką, nė karto netaisytas.

Mikulis. Taip mokiniai kartais švelniai vadindavę inspektorių, kitaip – mokymo dalies vedėją Joną Mikulevičių⁶. Beje, tai net ne pravardė, o labai graži asmenvardinės kilmės lietuviška jo protėvių pavardė. Kažkas iš mokinių taip intuityviai teisingai jį pavadino. Kažkelin-

⁶ Jonas Mikulevičius (1908–1992) – g. Jurgežeriuose (Marijampolės apskr., Kalvarijos vlsč.). Baigęs Kalvarijos progimnaziją, įstojo į Marijampolės mokytojų seminariją, kurią 1928 m. užbaigė. Seminarijoje įsijungė į ateitininkų sąjungą. Po seminarijos trejus metus mokytojavo Gelgaudiškio pradžios mokykloje (Šakių apskr.). 1931 m. pradėjo studijuoti VDU Teologijos ir filosofijos fakulteto Filologijos skyriuje. Dirbo „Žaibo“ spaustuviėje korektoriumi, kad užsidirbtų pinigų pragyvenimui ir studijoms. Rašė žurnalui „Ateitis“, kur paskelbtos jo kelios analitinės apybraižos apie Maironį ir jo kūrybą, Antano Strazdo, Antano Vienuo-

lio kūrybą, vėliau tapo „Ateiteis“ redaktoriumi. Kartu dar redagavo an-gelaičiams skirtą žurnaliuką „Žvaigždutė“, kuriame taip pat nemažai rašė mažiesiems. Baigęs studijas, 1937–1939 m. mokytojavo Būdos pradžios mokykloje (Alytaus apskr.). 1939 m. rudenio pabaigoje persikėlė į Kauną, mokytojavo privačioje Marijos Pečkauskaitės pradžios mokykloje, kurią sovietai 1940 m. uždarė, ir jis su žmona liko be darbo. Tik spalį gavo paskyrimą į pradžios mokyklą Merkinės valsčiuje. 1941 m. persikėlė į Alytų, kur iki išėjimo į pensiją 1968 m. dirbo įvairiose miesto mokyklose, ilgiausiai – 1-ojoje (berniukų) gimnazijoje – vidurinėje mo-

toje kartoje raštininkas ar vargonininkas, užrašinėdamas Mikulio sūnų, pabrėžė jį esant būtent Mikulio sūnumi ir pagal rytų slavų (rusų) tradiciją užrašė pavardę su slaviška priesaga *-evič*, suprantama, be galūnės. Taip vietoje Mikulių atsiradę Mikulevičiai. Vėliau lenkiškai rašę raštininkai tik perėmė tokias gudiškas pavardžių formas ir transkribavo jas lenkiškomis raidėmis. Gyveno jis netoli Baltosios mokyklos, toje pačioje Birutės gatvėje, gražiame pušyne stovėjusiame mediniame name.

Aštuntų *a* ir *b* klasių auklėtojai (tais laikais mes gal net nežinojome termino *klasės vadovas*) buvo Jonas ir Stanislava Kvasai (kas buvo *c* klasės auklėtojas – neatsimenu). Kvasai buvo ir abiejų devintų klasių auklėtojai. Dešimta klasė buvo tik viena. Jonas Kvasas⁷ pasitraukė iš auklėtojo pareigų, palikęs šią laidą išleisti Stanislavai Kvasienei (1921–2001). Tai buvo labai nuširdi, švelni ir rūpestinga auklėtoja, žiūrėjusi, kad mes kur nors neišsipainiotume, nepadarytume žalos sau ir mokyklai. Pergyveno dėl mūsų nesėkmių. Iš esmės tuo ir baigėsi jos kaip auklėtojos darbas. Nemačiau, kad ji mums padarė didesnės įtakos.

Nedaug perdėsiu sakydamas, kad tikrasis mūsų auklėtojas, bent jau nuo devintos klasės, buvo toje klasėje mums pradėjęs dėstyti lietuvių kalbą ir literatūrą Jonas Mikulevičius (aštuntose klasėse šį dalyką dėstė jauna simpatiška mokytoja Ona Būtėnienė). Jo lietuvių kalbos pamokos neretai baigdavosi pokalbiais (paprastai lyg pratešiančiais, išplečiančiais literatūros pamokos tema), rašinių temų ir pačių rašinių aptarimu. Tai ir buvo tos mums taip reikalingos auklėjimo valandėlės, davusios daug naudos, plėtusios akiratį. Iš laiko perspektyvos galima tarti, jog Jonas Mikulevičius tuomet intuityviai jautė ar tiesiog žinojo, kad iš auklėtojos mes daug ko negauname.

Inspektorius Mikulevičius turėjo neabejotiną labai subtilaus humoro jausmą. Neretai pamokose tiesiog trykšte trykšdavo lengvo, švelnaus humoro srovelės. Ypač aptariant rašinius ar komentuojant kurio nors moksleivio atsakymą. Ir apskritai beveik visuomet su šypsena iš po ketvirtą dešimtmetį buvusių madingo fasono ūsiukų. Kartais mokinį reikėdavo ir pabarti. Tokia jau mokytojo, ypač mokymo dalies vedėjo dalia. Mikulevičius nutaisydavęs tokiam momentui prideramą rūstų veidą, bet netrukus jo ūsiukai pradėdavo virpėti nuo besitvenkiančios šypsienelės, tad pabarimą neretai

kykloje. Apie 1939 m. buvo pradėjęs rašyti romaną, bet jau beveik paruošto spaudai rankraščio dalis žuvo 1944 m. vasarą, frontui ritantis per Užnemunę. Po to ilgai nieko nerašė, nes gyvenimas po sovietinės reokupacijos „žlugdė jame kūrėją“, – anot biografės. Septintą dešimtmetį ir vėliau daug rašė kalbos kultūros klausimais. Su džiaugsmu sutiko prasidėjusį Atgimimą, dalyvavo Ateitininkų sąjungos atkuriamojoje konferencijoje. Paskutinius kelerius gyvenimo metus praleido Vilniuje.

⁷ Jonas Kvasas (1920–1996) – g. Šiaučiukuose (Skuodo raj.). Mokėsi Plungės gimnazijoje. 1940 m. lapkritį įsijungė į gimnazistų sukurtą Geležinio Vilko antisovietinę pagrindžio organizaciją. 1941 02 16, kai

užbaigdavęs lengvu humoru. Žinia, žiūrint koks prasižengimas. Tai buvo tikrai labai inteligentiškas, kruopštus ir tvarkingas, netgi elegantiškas mokytojas. Jis bene vienintelis Alytuje pavasarį ir vasarą dar dėdavęs *bridž* kelnes (kelnių galai sukišti į ilgokas puskojines ir aukštokai apsmukdyti ant blauzdu). Tokia dėvėseną tarp jaunų žmonių buvusi populiari ketvirtajame dešimtmetyje ir dar net penkto dešimtmečio pradžioje. Prie jo aprangos nelabai derėjo uzbekiška tiubeteika, kurią jis mėgo nešioti. Mokytojas buvo neabejingas grožiui. O mūsų klasės panelės buvo netgi labai dailios.

Prieškario laikų lietuvių literatūra. To meto specifika sudarė sąlygas pasireikšti humanitarinį dalyką gerai išmanančiam mokytojui. Žinia, šiek tiek balansuojant ties draudimų ir leistinumo riba. Viena vertus, nuo 1954 m. rudens buvo panaikintas rusų literatūros paralelinis kursas lietuvių kalba (toks kursas liko tik rusų kalba). Dėl to truputį padaugėjo lietuvių literatūros pamokų. Kita vertus, vis dar nebuvo lietuvių literatūros vadovėlių aukštesniosioms klasėms. Šitie du momentai jau prasidėjusio tegul ir nedidelio atlydžio atmosferoje geram literatūros mokytojui davė šiek tiek erdvės, suteikė tegul ir nedidelio manevro laisvę. Žinoma, tuo pasinaudoti reikėjo ir drąsos. Mes, tuometiniai devintokai – vienuoliktokai, nebuvome mažiukai. Su mumis jau buvo galima rimčiau kalbėtis. Jonas Mikulevičius kibo į darbą, labai delikačiai apdorodamas mūsų mąstymą ir jausmus. Tai jis 1954 m. pabaigoje mums pasakė, kad JAV mirė Vincas Krėvė ir kitais metais jo kūryba tikriausiai būsianti įrašyta į lietuvių literatūros kurso programą. Taip ir atsitiko. Ir su koku įkvėpimu Mikulevičius mus įvedė į Krėvės kūrybos burtus!

Mikulevičius savo bibliotekoje turėjo daugybę Nepriklausomybės laikų lietuvių rašytojų kūrybos leidinių. Ypač poezijos. Ar tik nebus surinkęs visus trečio dešimtmečio pabaigos – ketvirto dešimtmečio lietuvių literatūrų kūrybos pirmuosius nedidelio tiražo leidinius, dėl to ypač vertinamus? Gal net Petro Cvirkos „Pirmasis mišias“ turėjo. Nemažai jų buvo su autorių autografais ir dedikacijomis Mikulevičiui. Tai vis studijų laikais bei vėlesnio lankymosi ir mokytojavimo Kaune metu sukauptas turtas. Mokytojas tuos leidinius atsi-nešdavo į pamokas, rodydavo ne tik viršelį, bet ir įrašus, pasklaidydavo tekstą. Taip lyg priartindavo mus

gimnazistai naktį mieste išplatino atsišaukimus, buvo suimtas, tardomas, bet nieko neįrodžius po savaitės paleistas. 1941–1943 m. VDU studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Naciams uždarius universitetą – mokytojavo. 1945 m. kovą suimtas ir be jokių kaltinimų bei teismo išvežtas į Kareliją priverstiniais darbams, kur iki 1947 m. pabaigos atstatinėjo karo metu iš dalies sugriautą Baltijos–Baltosios jūrų (*Belomor*) kanalą. Grįžęs mokytojavo, baigė rusų kalbos ir literatūros studijas Vilniaus pedagoginiame institute. 1948 m. su žmona atsikėlė į Alytų ir iki pensijos dirbo 1-ojoje gimnazijoje – vidurinėje mokykloje. Rusų kalbos vadovėlių ir mokymo priemonių autorius.

prie praėjusios, bet dar nesenos epochos. Paskaitydavo ar padeklamuodavo Salomėjos Nėries, Balio Sruogos, Juozo Tysliavos, Antano Venclovos, Antano Miškinio, Teofilio Tilvyčio ir kitų tuo metu dar tik pradedančių poetų eilių iš pirmųjų leidimų. Neabejotinai paskaitydavo ir tokių autorių bei jų kūrinių, kurie nebuvo nurodyti programoje. Pamokose jis rašytojų kūrybą stengėsi pateikti bendros to meto kultūrinės situacijos fone. Tai buvo mums itin vertinga ir naudinga, nes iš niekur kitur apie panašius dalykus sužinoti negalėjome. Mokytoja Kvasienė istorijos pamokose kartais įpindavo kokį Lietuvos istorijos siužetą, bet tik ne iš XIX a. pabaigos – 1940 m. laikotarpio. Mikulevičius neblogai užpildė tą spragą, kiek tai tuomet buvo įmanoma padaryti per lietuvių literatūros pamokas.

„*Žemė maitintoja*“. Mikulevičius literatūros pamokose kartais nevengdavęs ir aštrių palyginimų, kuriuos buvo galima suprasti kaip priešpriešinimą. Atmintyje liko įstrigęs Petro Cvirkos romano „*Žemė maitintoja*“ nagrinėjimo pamokoje epizodas. Sovietmečiu šio romano analizėje turėjo būti itin aštrinami socialiniai motyvai, ieškoma ryškesnių klasių kovos Lietuvos kaime apraiškų. Apskritai „*Žemės maitintojos*“, kaip ir visos Cvirkos kūrybos, analizė būvusi perdėm sociologizuota. Užtat itin buvo pabrėžiamas baigiamasis romano epizodas. Baigiant šio veikalą aptarimą, mokytojas raiškiai perskaitė baigiamąjį romano epizodą iš neseniai išleistos knygelės. Ten buvo rašoma apie prasidėjusį ūkininkų streiką, nepatenkintųjų priešinimąsi valdžiai. Ir ypač pabrėžiamas paskutinis romano sakinys: „Savanoris [Juras Tarutis] buvo pirmas toje naujoje kovoje už žemę ir duoną“, kuris prikišamai rodė, jog be reikalo savanoriai kovojo už Lietuvos Nepriklausomybę. Po to perskaitė romano pirmojo leidimo pabaigą. Ten baigiamojo epizodo vaizdas maždaug toks: Juras Tarutis žmoną jau palaidojęs; anks tyvas vasaros rytas; Juras pievoje varo pradalgį; mato netoliese per rasą brendančią sijoną pasikaišiusią, nuogomis blauzdomis apyjaunę našlelę. Ir po tokio ryškaus vaizdelio – paskutinis romano sakinys: „Nieko sau bobikė, – pagalvojo Juras Tarutis“. Taigi gyvenimas nestovi vietoje.

Tąsyk iš mokytojo sužinojome: bene 1936 m., kai „*Žemė maitintoja*“ išvertė į rusų kalbą ir leidykla „Družba narodov“ leido šį romaną Maskvoje, Cvirka kažkieko patartas ar savo iniciatyva parašė naują, socialiai

užąstrintą romano pabaigą. Juolab tokia romano pabaiga tiko sovietmečiu.

„*Kalvio Ignoto teisybė*“. Mikulevičius žaismingai aiškino, kaip reikėtų ieškoti sovietmečiu kultinio Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus romano „*Kalvio Ignoto teisybė*“ meninių ypatybių, iš pradžių išpėjęs, jog tame romane sunku rasti ką nors meniška. Iš storoko romano jis pademonstravo tik dvi ar tris „menines ypatybes“.

Jonas Mikulevičius su gimnazistėmis Vizgirio pašlaitėse. 1956 m. gegužės mėn.
Iš autoriaus archyvo

Suplukes ieškojo tų ypatybių todėl, kad toks klausimas buvo bilietuose. Laimingas sutapimas: tokį klausimą gavau Vilniaus universitete stojamojo egzamino metu. Karštligiškai pasirašęs atmintyje, prisiminiau tik dvi iš trijų mokytojo minėtų „ypatybių“. Atsakinėdamas vieną taip plačiai eksponavau, kad egzaminatorės buvo laimingos ir nutraukė atsakinėjimą.

Daug ką sužinojome Mikulevičiaus pamokose, ko vėliau nebuvo nė viename sovietiniame lietuvių literatūros mokykliniame vadovėlyje. Vargu bau ar jis pats vėliau taip pat laisvai dėstė lietuvių literatūros kursą, kai mums jau baigus mokyklą buvo išleisti aprobuti vadovėliai.

Rašto darbai. Mikulevičius stengėsi mus išmokyti rašyti ilgesnius tekstus. Tam jis padėjo nemažai pastangų. Mūsų vadintos literatūrinės, t. y. su lietuvių literatūros kursu siejamos temos mokykliniams rašiniams tikriausiai buvo mokymo programų reglamentuotos. Taigi jos buvo tokios, kokios tais laikais ir turėjo būti. Kas kita – vadinamosios rašinių laisvos temos. Rašinius literatūrinėmis temomis duodavo rašyti tiek klasėje, tiek ir na-

muose. Dažniau – klasėje. Rašinius laisvomis temomis paprastai užduodavęs parašyti namuose. Ir kokių tik temų mokytojas neprigalvodavo! Su koku pasimėgavimu jis mums apreikšdavo temą! Temas paskelbdavęs su šypsenele pro ūsą. Net pačepsėdamas lūpomis. Kai ką varydavo į nevilgtį, pavyzdžiui, tokios bene paskutiniųjų mokslo metų temos: „Kalk geležį, kol karšta“, „Kol jaunas, o broli...“, „Sėk pasėlio grūdą ir dirvos neapleisk“. Bent aš neturėdavau problemų uždavus parašyti rašinių panašiomis temomis. Netgi įdomu. Tai vis būdavę eseistinės temos. Nepanašu, kad sovietmečiu buvo propaguojamas ar bent palaikomas esė žanras. Bent jau mūsų gyventu laiku. Mokytojas aiškiai mėgo šį žanrą. Beje, neprisimenu, kad jis būtų minėjęs esė, kaip galima grožinės literatūros ar publicistikos žanrą. Laikotarpis vis dėlto diktavo savo. Gražindamas sąsiuvinius, Mikulevičius kai kurias rašinių vietas perskaitydavo, žaismingai pakomentuodavo. Ačiū mokytojui, mes nemažai parašėme tokių esė ir šitos pratybos davė naudos ateityje. Paskutiniaus mokslo metais, dar gerokai prieš pavasario atostogas, atnešė keliolika literatūrinių temų ir pats jas kiekvienam padalijo. Viena tema kliuvo 2–3 autoriams. Tuos rašinius turėjome mokytojui atiduoti iki balandžio pabaigos. Paaiškino: panašių temų gali pasitaikyti abitūros ar stojamuosiuose egzaminuose. Man kliuvo tema apie kažkurias Juliaus Janonio poezijos ypatybes. Panaši tema buvo abitūros egzaminuose! Gražinęs mūsų sąsiuvinius, visus autorius pagyrė už kruopštumą ir nuoširdumą. Patarė keistis sąsiuviniais, kad galėtume susipažinti su daugeliu galinčių pasitaikyti egzaminuose temų. Paskui išvardijo kelias pavardes ir pasiūlė į šių autorių rašinius atkreipti ypatingą dėmesį. Mano rašinys taip pat pateko į tą neilgą sąrašėlį. Bene paskutinį, savotišką atsisveikinimo rašinių rašėme balandį laisva tema „Svajonės ir tikrovė“. Užduodamas ši namų rašinių pareikalavo, kad visi prirašytų visą 12 lapų sąsiuvinį. Iki šiol prisimenu, apie ką rašiau, ir maždaug – ką ten rašiau. Atsitiko taip, kad mokytojas visą tą mano rašinių perskaitė klasėje. Per pertrauką ar po kurio laiko mane sutikęs mokytojas globėjiškai beveik taip pasakė: svajonės – tai gražu, bet apie tikrovę – atsargiau. kažkas iš klasės paprašė tą rašinių dar paskaityti namuose, paskui perdavė dar kažkam... Panašu, kad pastarasis sąsiuvinis ėjo per panelių rankas. Abu tie sąsiuviniai man negrižo: pasimetė ar kažkas pasiliko atminčiai. Iki šiol apgailestauju, kad dingo rašinys „Svajonės ir tikrovė“. Mano išmanymu, tai buvo visai neblogas esė. Truputį pagedavęs, dabar paskelbčiau.

Rusų kalba. Ankstyvoje vaikystėje, nacių metais, lyg ir neblogai buvau pramokęs rusiškai. Išmokau bendraudamas su mūsų ūkyje beveik dvejus metus gyvenusiu ir dirbusiu karo belaisviu (jis išmoko lietuviškai). Vėliau

kalba užsimiršo. Nemunaičio septynmetėje mokykloje prastokai ar nepakankamai gerai mokė rusų kalbos (jaunas miestietis mokytojas, matyt, gerai mokėjo šnekamąją kalbą, bet nežinau, kiek jis išmanė raštą). Besimokant gal dar šeštoje klasėje, kartą su juo susikirtau per pamoką. Iki šiol atsimenu konflikto objektą. Klasėje skaitėme ištrauką iš Ivano Gončiarovo „Oblomovo“ apie pastarojo vaikystę. Aiškinomės tekstą, jo vaizdinius, žodžius. Tame tekste buvo žodis *liudi*, pavartotas maždaug tokia kontekste: dvaro sodyboje, sename ponų name buvo mansarda su balkonu – *liudiam tuda zachoditj zapreščalos*’ ar panašiai. Kažkam klasėje kilo mintis: kokiems gi žmonėms buvo draudžiama ten už-eiti? Į tokį klausimą mokytojas nedvejodamas atsakė: taigi vaikams, tokiems kaip mažasis ištraukos veikėjas... Man dar atmintyje iš šnekamosios kalbos, pramoktos karo metais, buvo užsilikusi ir kitokia žodžio *liudi* prasmė: ūkio šeimyna, samdiniai, šiaip pašaliniai ir pan. Pakėliau ranką ir gavęs leidimą išpoškinau žodžio *liudi* šiame kontekste savo sampratą (ir aš buvau teisus). Mokytojas supyko. Kažką tokio pasakė, kas klasėje sukėlė daug skanaus juoko. Jis kreivai į mane žiūrėjo visus likusius pusantrų metų toje mokykloje. Manyje nuoskauda likusi iki šiol.

Minėtu epizodu dar nesibaigė rusų kalbos mokymosi nuotykių mokykloje. Aštuntoje klasėje rusų kalbos mokyti pradėjo mokytoja A. Tkačiova. Ji 8a klasėje mokė ne daugiau kaip savaitę (nežinau, ar ji buvo kitose aštuntose klasėse). Pirmąją rusų kalbos pamoką ji davė diktantą: norėjo patikrinti iš įvairių mokyklų susirinkusių moksleivių raštingumo lygį. Nežinau, ar ji buvo rusų kalbos mokytoja pagal profesiją. Ir apskritai ar buvo mokytoja. Bent tuomet ji kalbėjo *čaksėdama* – kažkoku gudišku akcentu, t. y. tardavo: *čaciec’, čaciel, vidzec’, vidzel* ir pan. Aš, naiviai manydamas, kad tikrai šiais atvejais reikia taip sakyti ir rašyti, parašiau visą diktantą šitaip *čaksėdamas* pagal mokytojos tarimą. Gal po poros dienų mokytoja gražino sąsiuvinius. Man sąsiuvinį tiesiog numetė. Sąsiuvinyje buvo ištaisytos visos klaidos, po to visas diktantas perbrauktas ir apačioje puikavosi didžiulis kuolas. Matėsi, kad mokytoja tiesiog įsiutusi. Tikriausiai pagalvojo, kad aš iš jos tyčiojuosi.

Po kelių dienų rusų kalbos mus mokyti pradėjo klasės auklėtojas Jonas Kvasas (gal pirmomis mokslo metų dienomis dar nebuvo subalansuoti mokytojų krūviai). Jis po kurio laiko paprašė, kad aš atneščiau sąsiuvinį su tuo nelemtu diktantu. Po pamokos pasižiūrėjo, paklausė, ar aš visuomet taip rašau. Paaiškinau. Mokytojas mane suprato. Dienyne kuolą išskuto peiliuku. Vis dėlto mane įsidėmėjo. Besimokant dešimtoje klasėje, mokytojas kartą pasakė, kad aš negaliu tinkamai parašyti rašinėlių įvairiomis temomis, nes mano rusų kalbos žodynas skurdokas. Pasiūlė skaityti rusiš-

kas knygas. Patarė pradėti nuo knygų didokomis raidėmis, skirtų jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams. Tai užgavo mano savimeilę: aš turiu skaityti vaikiškas knygeles?! Pradėjau nuo Michailo Prišvino knygų apie Rusijos gamtą. Skaičiau ne apie senį Mazajų ir zuikučius, bet rimtesnius jo veikalus. Po to ėmiausi Antono Čechovo raštų nuo pirmojo tomo (žinia, pjesių neskaičiau). Čechovo kalba kitokia, kai kuriais atvejais sudėtingesnė, nei Prišvino tekstai. Bet pašėlusiai įdomu buvo narpliotis jo žodyne. Paskui skaičiau kažką Ivano Turgenevo, kažkokių kitų rusų autorių veikalų. Būdamas 11 klasėje ėmiausi Michailo Šolochovo „Tykiojo Dono“. Buvau jį perskaitęs lietuviškai. Šolochovas gerokai skyrėsi nuo kitų rusų autorių. Jo žodynas dar kitoks, nei minėtų autorių. Ne tik sodrus, bet ypač sudėtingas dėl gausybės Dono regiono žodžių, tarmybių. Mokytojas Kvasas kartą pastebėjo mano rankose Šolochovo romano tomelį rusų kalba. Puolėsi geranoriškai aiškinti: Šolochovą man būsią labai sunku suprasti, daugybė tokių žodžių, kurių nerasiu netgi rusų–lietuvių kalbų žodynuose, kurių dar labai stigo. Daugumą tų nekasdienių žodžių buvo susiję su vežimų dalimis, pakinktais ir jų detalėmis. Mano gimtojoje apylinkėje XIX a. pabaigoje jau buvo gudėjimo apraiškų. Būtent vežimo dalys, pakinktų detalės, kai kurie statybos terminai buvo labai panašūs į gudiškus. Aš tai lengvai supratau. Nemažai žodžių išsiaiškinau pagal kontekstą. O po dvejų trejų metų man gyvenime labai pravertė tos pratybos su minėtų autorių veikalais. Mokytojui dėkingas už primygtinį siūlymą skaityti knygas rusiškai. Atestate rusų kalbos buvo trejetas, bet stojamąjį egzaminą išlaikiau ketvertui (tai pats žemiausias mano pažymys stojamųjų egzaminų rezultatuose). Po keliolikos metų mačiau išleistus mokytojo parašytus rusų kalbos vadovėlius bei mokymo priemones.

Beje, 1956 m. rudenį, kai šiek tiek atšilo politinis klimatas ir Sovietų Sąjungoje buvo „reabilituota“ esperanto kalba, Jonas Kvasas subūrė nemažą vyresniųjų klasių moksleivių grupę ir mokė esperanto. Tos grupės dauguma – mūsų klasės vaikinai.

Direktorius. Mūsų laikais mokyklos direktorius buvo

Vytautas Daraškevičius. Lituanistas. Mums jis dėstė gal tik epizodiškai. Tai buvo ramaus, malonaus būdo, inteligentiškas žmogus. Neįsivaizduoju, kaip jis galėjęs išbarti neklaužadą mokinį. Koku gracingu mostu jis nukeldavęs skrybėlę, atsakydamas kiekvienam pasisveikinusiam! O kai po pietų grįždavęs iš namų, miškelyje, ant keliuko į Kurortą, kur jis gyveno, sutikdavęs nemažai priešpriešiais einančių pirmosios pamainos mokinukų. Tik spėk kilnoti skrybėlę. Ir direktorius prieš kiekvieną ją nukeldavęs. Nevengdavęs santūrios šypsenėlės, blykstelėdamas auksine danties karūnėle. Gal dėl būdo savybių, pabrėžtino mandagumo, ypač pokalbiuose, jo direktoriavimo pradžioje mokiniai jam klijavo Manilovo pravardę (Nikolajaus Gogolio „Mirusių sielų“ personažas), bet ji plačiau nepaplito. Turėjo humoro jausmą, bet santykiuose su mokiniais demonstruoti jį vengė. Sakoma, kad jis labai užtęsdavęs pedagogų tarybos posėdžius, bet jie nebūdavę nuobodūs. Kolegos jį vadindavę Auksaburniu (dėl iškalbos meno ar dantų auksinių karūnelių?). Jo ilgokos kalbos mokyklos salėje mums, mokiniams, atrodydavę nuobodžios, nors iš tiesų gal taip ir nebuvo. Mėgo rašyti. Baltojoje mokykloje antro aukšto vestibulyje ant lentelės su užrašu „Dienos aktualijos“ kas savaitę (kartais gal ir rečiau) kabindavęs iš sąsiuvinio langeliais išsegtą dvigubą lapą su rašinėliu kokia nors tam kartui tinkama tema, prirašytą neretai sunkokai skaitomu braižu – ištęstu *lenciūgėliu*. Savo mintis ar svarbesnius mokyklos gyvenimo įvykius užrašinėjo didoko formato knygoje.

Alytaus 1-osios vidurinės mokyklos mokytojai. Iš kairės į dešinę – pirmoje eilėje: antras – Bronius Blauzdžiūnas, penktas – Vytautas Daraškevičius, septintas – inspektorius Jonas Mikulevičius, dešimtas Jonas Kvasas. Antroje eilėje: trylikta – Larisa Kunčienė; trečioje eilėje: septintas – Antanas Strazdas. Apie 1960. Iš Rimgaudo Blauzdžiūno archyvo

Ir mokytojus ragino rašyti joje, bet šie kažkodėl vengė. Net inspektorius Jonas Mikulevičius gal tik kartą įrašė toje knygoje ne daugiau kaip puslapį. Vėliau, jau mums baigus mokyklą, direktorius rašė ir spausdino laikraščiuose humoreskas, nedidelius vaizdelius, straipsnelius apie kolegas, taip pat nedidelius tekstus pedagogikos bei kalbos kultūros temomis.

Matutis. Daugeliui mūsų klasės panelių Anzelmas Matutis-Matulaitis-Matulevičius nuo seno buvo pažįstamas kaip lietuvių kalbos mokytojas, 2-osios vidurinės mokyklos 5 ar 6–7 klasėje jas mokęs ir neprastai išmokęs lietuvių kalbos rašybos (į Alytų jis atsikėlė iš Simno mokyklos). Šiaip vėlesnėms kartoms jis žinomas kaip nuostabus vaikų poetas. Aš žinojau jį esant poetą, bet šešto dešimtmečio pirmoje pusėje skaitymo interesų prasme jau buvau išaukęs iš vaikų poezijos kelnių.

Žinojau jį esant didelį gamtos mylėtoją ir aistringą keliautoją po savo kraštą, kiek tais laikais buvo įmanoma klajoti laukais ir miškais, paežerėmis ar pamiškėmis. Jo vyresnysis brolis dirbo šalia mano gimtinės Dušnionių girininkijoje bene eiguliu. Su Matučiu susidūriau gal 1955 m. pradžioje, patekęs į jo vadovaujamą moksleivių turistų (žygeivių) būrelį. Aš jį tuomet priėmiau ne kaip mokytoją, o kaip žygeivių vadovą, kuris žiemomis mokė analizuoti kitų parengtus turistinių žygių maršrutus, paskui pačiam parinkti žygiams tinkamas apylinkes ir naudojantis topografiniu žemėlapiu rengti maršrutus su kelio aprašymais, užduotimis jaunesniojo amžiaus moksleiviams. Jis išmokė pažinti topografijos ženklus ir skaityti topografinį žemėlapi.

Mane visuomet domino žemėlapiai. Mėgau užpildyti turiniu – tekstu ir spalvomis – kontūrinius žemėlapius ir dariau tai sėkmingai. Susidūręs su kariškių tikslams išleistais topografiniais žemėlapiais, susižavėjau jų paslaptinumumu ir galimybėmis gana vaizdžiai susipažinti su iki tol nematytomis apylinkėmis, o ir savas pamatyti didelės erdvės plokštumoje. Anzelmas Matutis turėjo lietuviškų topografinių žemėlapių. Buvo smalsu: kur tokių galima gauti? Tuomet jis paaiškino, kad tokių žemėlapių niekur nepardavinėja, nes jie laikomi paslapyje, o su jais vaikščioti po kaimus neatsargu ir netgi pavojinga. Trumpai papasakojo, kaip bene 1945 m., kažkur jam vienam keliaujant, buvęs suimtas ir turėjęs daug nemalonumų, nes pas jį radę topografinį žemėlapi – niekaip nenorėję patikėti, kad jis be tiems (suėmusiems) suvokiamo tikslo vaikšto po kaimus... Tik po daugelio metų kiek aiškiau sužinojau, kad jaunas mokytojas Anzelmas Matutis Prienų šile su lietuvišku topografiniu žemėlapiu buvo pakliuvęs į rankas enkavėdistams, patyrė tardymų provincijos daboklėse siaubą ir vos išvengė lagerio.

1956 m. vasarą dalyvavau jo vadovautuose trijuose daugiadieniuose žygiuose po Lietuvą pėsčiomis ir valti-

mis. Tie žygiai Alytaus moksleivių turizmui buvo labai įsimintini aukšto lygmens prizais. Šave jis laikė dzūku ir entuziastingai rengdavo moksleivių žygius po Dainavą. Pagal jo kalbėseną sunku buvę suvokti ar jis paribių dzūkas, ar paribių kapsas. Galėjo tikti ir vieniems, ir kitiems.

Pažintis su poetu žygeiviu nenutrūko, nors kuo toliau, tuo rečiau susitikdavome. Žygiuose daug fotografuodavęs. Kelionių metu jis buvo neįsivaizduojamas be trijų atributų: smilkstančios „Auroros“ cigaretės lūpose, tiems laikams gero fotoaparato per petį ir iš šiurų liepos karnelių pintos plačiabrylės skrybėlės (tokias meistriškai pynė tik pagyvenęs Alytaus Naujamiesčio miestelėnų karvių piemuo, rusas, savo bandą ganęs miške netoli poligono).

Įsiminė atsitiktinis susitikimas ir ilgokai trukęs nuširdus pokalbis su Matučiu Vilniaus gatvėje vaiskų birželio rytą. Tai buvo gal 1980–1981 m. Jis buvo atvažiavęs į iškilmes Pedagoginiame institute, kur tą dieną jo sūnus turėjo gauti diplomą. Senokai buvome matęsi. Kaip mat išklausinėjo ką veikiu, kur dirbu. Įdėmiai pasišiūrėjo į akis ir maždaug taip paklausė: sakyk tiesiai, kas tave ten įtaisė, girdėjau, kad be geros protekcijos neįmanoma įsidarbinti universitete. Išgirdęs atsakymą, kad niekas neprotegavo, tiesiog pakvietė, nes taip susiklostė aplinkybės, pagalvojo ir užbaigė temą: pasirodo, kad visaip būna... Dar kiek pasikalbėjus susizgrįbo, pašoko nuo suoliuko – pavėluosias į diplomų teikimo iškilmę – ir išsoko pro privažiavusio trečiuko duris.

Tai buvo įdomus pašnekovas. Ir pasakoti, ir išklausinėti mokėjęs. Kartą sutiktas Vilniuje ilgai ir vaizdingai pasakojo apie savo kelionę į Kolos pusiasalį. Ne apie gamtovaizdį, o apie įdomius susitikimus su kilminiais vietos gyventojais, jų nuostabias sakmes ir pagal kelionės išpūdzius parašytą eiliuotą knygą vaikams, kuri įstrigusi leidykloje. Įstrigusi todėl, kad redaktoriai įtarinėja kažką nuplagijavus. Pasiguodė: ir man dabar taip, kaip kadaise Antanui Vienuoliui-Žukauskui su „Užkeiktas vienuoliais“... Tačiau jis skubėjo į „Vagos“ leidyklą, kurios redaktoriams neturėjo įrodymų, jog nenusirašinėjās... Žinau, kad toji knyga išėjo. Reikėtų patikrinti, ar be didelių kupiūrų.

Vėliau kartą kitą lankiausi pas jį Pauosupio kaimo galulaukėse Rudnios apylinkėse. Ant sraunaus Uosupio, plukdančio kiek rusvą durpėtą ar rūdingą vandenį į Ūlą, kranto jis buvo susirentęs išpūdingą *Drevinuko drevę*, kurios sienos išorėje buvo aptaisytos labai išraiškingomis įvairių medžių liekanomis. Bendras tos drevės vaizdas kiek priminė Dionizo Poškos didįjį Baublį. Viduje – erdviu, du aukštai. Pirmame aukšte svetainė su kelmų baldais. Čia jis visuomet turėdavo Pauosupyje išvartotos naminukės, užpiltos ant beržo juodojo grybo. Tikėjo didžia tokio antpilo galia, sulaikančia ar net išgydančia nuo klastingosios mūsų laikų ligos. Pats gydėsi ir ki-

tiems siūlė bent tos ligos profilaktikai. Deja, beržo juodojo grybo antpiliukas jam nebepagelbėjo... Antrame aukšte – seklyčia, kurios sienos buvo dekoruotos tose apylinkėse kitados austomis ir poeto surinktomis siauromis lietuviškomis juostomis. Jų ten buvo gal per pusantro šimto. Šeimnininko teigimu, ne viena jų dešimtis verta pakliūti į solidžius muziejus. Sakydavo: kaip ramu ir gera čia miegoti, akomponuojant vandens čiurlenimui srauniame Uosupyje. Peršokavus akmenimis į kairįjį upe-lio krantą ir užsiropštus ant pušynų apaugusios kalvos, patenki į Gudų girios kampilį. Ant retų miško keliukų Matutis rodydavo šio miško šeimnininkų vilkų paliktus pėdsakus, pietinėse senų retų pušynų pašlaitėse – stumbražolės sąžalynus, kitas miško įdomybes. Ir pasakodavo, pasakodavo, vis nepaleisdamas iš lūpų cigaretės. Tuokart jau „Primos“...

Larisa Kunčinienė. Tai viena iš originalesnių mūsų mokytojų. Gana artistiška asmenybė. Mus ir kitus ji mokė geografijos. Naujos pamokos medžiagą aiškino uždegančiai, vaizdžiai, kartais nukrypdama į atsiminimus. Jeigu ką bardavo – tai atsakančiai, iš širdies, bet neižeidindama. Tiesa, šitokius auklėjimo seansus ji darydavo retai. Klasėje kalbėjo garsiai. Jos pasakojimo galėjai klausytis ir būdamas koridoriuje už durų. Per vasaros atostogas su organizuotomis grupėmis keliaudavo po Sovietų Sąjungą. Rudenį per geografijos pamokas mėgdavusi pasakoti kelionių išpūdžius, susiedama juos, kur tik bent kiek įmanoma, su pamokų temomis. Rengdavo vyresniųjų klasių moksleivių neakivaizdinius žygius po SSRS. Paralelinėse klasėse suformuodavo po kelias „keliautojų“ komandas (komandoje 2–3 mokiniai). Visiems nurodydavo tą patį maršrutą. Ir visus paleisdavo keliauti vienu metu: kuri komanda greičiau pasieks galutinį kelionės punktą ir išsamiau, informatyviau pristatys maršrutą bei svarbiausius jo punktus. Koridoriuje būdavusi įtaisoma didoka skelbimų lenta, kurioje komandos kas dvi trys dienos skelbdavo informaciją apie kelionę, kiekviena pagal savo išmonę ir išgales. Prie tos lentos per pertraukas būriuodavęsi smalsesni mokiniai. Pagal lento-

je skelbiamą medžiagą mokytoja sprendavusi apie keliauninkų išprusimą geografijoje, regioninių ypatybių žinojimą ir įvertindavusi kelionę. Lentoje skelbiamos medžiagos necenzūruodavo. „Keliauninkai“ tai darydavę savo nuožiūra – jų kūryba nebuvo varžoma. Pagal tą viešai skelbiamą medžiagą mokytoja įvertindavusi komandų pastangas. Vienais mokslo metais, bene besimokant jau dešimtoje klasėje, komandoje buvau kartu su Eugenijum Gūzu. Gal dvi savaites trukusį mūsų neakivaizdinį žygį mokytoja įvertino penketais.

Šiaip atviro ir primityvaus politikavimo pamokose kaip ir nepasitaikydavę. Gal kartais kokios nors šventės ar sukakties proga. Kunčinienė turėjusi savų įpročių. Per naujų mokslo metų pirmąją geografijos pamoką klasėje pasakydavusi trumpą ugningą bendro pobūdžio išangą. Per tą laiką suspėdavusi apžvelgti visą klasę. Pastebėjusi klasėje antrametį, jo link artistišškai ištiesdavusi ranką ir su tragizmo gaidle balse išanginę kalbą užbaigdavusi maždaug šitai: kai aš pamatau klasėje antrametį, tai pagalvoju – štai jis dar vieneriems metams sulaukė mūsų žengimą į komunizmą! Tai mėgdavusi pasakyti aštuntose klasėse, kur antramečių būdavę daugiausia. Tokią kalbą ir pats girdėjau, ir kitų aštuntų klasių moksleiviai pasakojo.

Kiti mokytojai. Tų kitų, neminėtų, ne taip jau daug ir liko. Ganėtinai spalvinga, energija trykštanti asmenybė buvo gamtos mokslo mokytoja Vladislava Nekrašienė (1919–1960)⁸, kitados garsėjusio mokyklos jaunųjų gamtininkų, vadintų mičiurinkais, būrelio įkvėpėja, siela ir vadovė. Ir mūsų klasėje buvo nemažai to būrelio narių, ypač merginų. Klasėje buvo ir dvi to būrelio garsenybės. Nekrašų namas Vytauto (?) gatvėje su sklypeliu gilumoje ribojosi su didoku mokyklos bandymų sklypu, mokyklai skirtu ugdyti gamtos ir ūkio pažinimą dar nuo prieškarinio laikų. Per du vasaros atostogų mėnesius kartais ilgiau nesulaukdavusi savo jaunųjų gamtos mylėtojų ir neapsikentusi pati pavakariais kuisdavosi tame mokyklos darže ravėdama, kaupdama, o kur reikia ir palaistydama. Per pamokas mokytoja kartais leisdavosi į atsiminimus, bet saikingai. Ir

Sigitas Jegelevičius. 1957. Iš autoriaus archyvo

⁸ Vladislava Nekrašienė (1919–1960) – g. Maskvoje. 1922 m. šeima grįžo į tėvo gimtinę Krivasalį (Švenčionių apskr.). Mokėsi lietuviškoje Daugėlišio pradžios mokykloje, po to Švenčionių lietuvių gimnazijoje, o šią lenkų valdžiai uždarius – Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje, kurią baigė 1940 m. Studijavo Vilniaus pedagoginio instituto

Gamtos ir geografijos skyriuje, kurį baigusi tais pačiais metais įstojo į VU Gamtos mokslų fakulteto Biologijos skyrių. Mokytojauti pradėjo 1944 m. – dirbo Linkmenų gimnazijoje. Nuo 1946 m. dirbo Dainavos krašte – mokytojavo Simno, Butrimonių mokyklose, o nuo 1950 m. ru- dens iki pabaigos – Alytaus 1-ojoje vidurinėje mokykloje.

tai būdavę įdomu. Tai buvo labai inteligentiška ir itin komunikabili, nuoširdi mokytoja. Atrodė tiesiog gimusi būti mokytoja.

O prancūzų kalbos mokytojos Veronika Žieviene (1914–1993) ir Matilda Raičinskienė? Abi studijų metais ar jau po jų su valstybės stipendija stažavosi Prancūzijoje. Turėjo ką, progai pasitaikius, bent fragmentiškai papasakoti pamokose.

Vitas Urbonas ir kiti. Nesipykau nė su vienu klasės vaikinui. Ir pyktis nebuvo dėl ko. Bendravau su visais, kurie manęs nesišalino. O tokių kaip ir nebuvo. Suprantama, kad kiekvienas turėjo savų interesų. Buvau uždarokas. Tikriausiai kiek kompleksuotas. Į artimas bičiulystes niekam nesipiršau (šitas įprotis išlikęs iki šiol). Tiesą pasakius, ir nelabai kam buvau reikalingas. Daugelis tų, su kuriais daugiau bendravau, pasiilko pakelyje link atestato arba išsikėlė iš Alytaus (pvz., dailininkas Algis Grubevičius, su kuriuo ypač artimai bendravau; neblogas bičiulis buvo labai įdomus vaikinai, juodaplaukis garbanius jotvingis Juozas Vaitonis iš Kumečių kaimo). Ketverius metus klasės ribose daugiau pabendraudavau su Antanu Donatu Juškausku, Petru Rėklaičiu. Visi buvome iš kaimo. Gal ir tai kiek suartino. Su Donatu 10-oje klasėje sėdėjau viename suole. Paskutiniaisiais mokslo metais jis sėdėjo priešais mane, kartu su Petru. Ne visuomet tinkamai atlikdavau algebros, kartais ir trigonometrijos namų darbus. Donatas paprastai uždavinius išspręsdavo. Geranoriškai leisdavo nusirašyti. Tai buvo vertybė, nors mokytojai tokius papročius vertino kitaip.

Mokytojas Antanas Strazdas beveik kiekvieną pamoką liepdavęs padėti ant suolo atverstus namų darbų sąsiuvinius. Lėtai eidamas tarp suolų erelio žvilgsniu kaip mat pastebėdavo, kieno namų darbas neužbaigtas ir neklysdamas pasakydavo, kas namų darbą išigudrino nusirašyti per pertrauką. Nusirašydavau neretai, bet vizualiai mokytojas nė karto šito nusikaltimo neatskleidė. Suvokiau, kaip jis atskiria, kas nusirašė per pertrauką ar prieš pirmą pamoką, kai tai būdavusi algebra. Tuomet daugelis rašėme violetiniu rašalu, neretai paprastu plunksnakočiu. Žinojau vieną neatskiesto ar saikingai skiesto (rašalą skiesdavome) violetinio rašalo ypatybę. Kai teksto nenusausini sugeriamuoju popieriumi ir leidi jam nudžiūti – tekstas akivaizdžiai blizga, kol dar neapsitrynęs (ypač tai ryšku, žiūrint šiek tiek iš šono). Baigęs Donato išspręsto uždavinio kopijavimą, niekuomet neužmiršdavau puslapį nusausinti. Neretas nelaimėlis per pertrauką ar jos pabaigą skubotai nukopijavęs geradėjo išspręstą uždavinį, palikdavo sąsiuvinį atverstą, kad nudžiūtų. Ir įkliūdavo. Dažniausiai tai būdavusi viena kita labai tvarkinga, bet nelabai matematiška panelė... Beje, mokytojui Antanui Strazdui iki šiol dėkingas, kad bebaigiant 10

klasę (1956 m. pavasariop) jis sulaukė mane nuo neapgalvoto žingsnio – pereiti į vakarinę mokyklą (Alytuje žadėjo nesudėtingą darbėlį).

Su Donatu 1957–1959 m. neretai susitikdavau Vilniuje: geležinkeliečių technikumai stovėjo priešais universitetinį Tauro bendrabutį. Vėliau dar laiškais susisiekdavome. 1962 m. aš jį išleidau iš akiračio, nes tuomet abudu ne kartą keitėme gyvenamąją vietą. Po 1956 m. vasaros, kai su neilgomis pertraukomis dalyvavome trijuose daugiadieniuose Anzelmo Matučio kuruojamuose turistiniuose žygiuose, daugiau suartėjau su Eugenijum Gūzu, vėliau tapusiu architektu. Pabendraudavome šiek tiek daugiau nei su kitais. Su juo ilgokai susirašinėjau, bet po 1961 m. susirašinėjimas nutrūko. Į mokslų pabaigą bendrų temų ir reikalų atsirasdavo su svajotoju, į geologus nuėjusiu dvasios poetu Ignu Vaičiulioniu. Pabendraudavome ir vėliau, kol dar studijavau Vilniaus universitete. Tarp bičiulių save vadinavo beveik indėnų maniera – Vai Igo.

Besimokant aštuntoje klasėje, gal pavasariop, pradėjau artimiau bendrauti su Vitu Urbonu. Kažkaip mes gerai suprasdavome vienas kitą. Keisdavomės skolinomis „geltonosios literatūros“ knygomis. Pasikeisdavome ir iš bibliotekos paimtomis knygomis. Aptarinėdavome tai, ką skaitė. Taigi svarbiausias bendravimo interesas buvo knyga. Abu neblogoi rijome knygas. Kartais gal net kitų darbų sąskaita. Eidavome kartu pasivaikščioti. Baiginėjant dešimtą klasę, kartu ruošėmės vienam kitam egzaminui. Paprastai ruošdavomės atskirai, o susitikdavome bent vienai dienai pakartoti egzamino medžiagą. Vienuoliktoje klasėje sėdėjome viename suole – klasės gale, paskutiniame suole prie durų. Kai kuriems brandos egzaminams irgi rengėmės kartu. Tomis savaitėmis buvo puikus oras – giedra, bet nekaršta. Jis gyveno Smėlio gatvėje (Nr. 6). Tik už namo, kuriame gyveno Urbonai, plytėjo gerokai nuniootos žydų kapinės, iš trijų pusių apsuptos jau apardyta aukštoka, iš akmenų sumūryta tvora. Iš šiaurės vakarų pusės tvoros nebuvo. Ten buvo aukštas ir status Kriaušiaus skardis. Kapinėse ganėsi pririštos miestelėnų ožkos. Augo kelios senos aukštos pušys. Kapinėse tarp tvoros ir pirmos kapų eilės buvo bent dešimties metrų pločio tuščias tarpas, tiesiog veja. Ant tos vejos ir įsitaisydavome. Ten be ilgesnių pertraukų juodai ruošėmės fizikos egzaminui. Šiaip ten buvo ramu. Žioplinėjančių praeivių nepasitaikydavo. Ožkos ramiai rupšnodavo nelabai vešlią žolę. Kiek patrikdydavo tik kapinėse prie Kriaušiaus kaitintis įsikurdavę 2–3 vietinės panelės. Fizikos egzaminas baigėsi laimingai. Mano nuostabai, atestate fizikos ketvertas! Kitiems egzaminams ruoštis buvo paprasčiau. Dažniausiai eidavome į fortą užmiestyje (dabar ten pramonės rajonas). Nusigaudavome ten ankstokai ryte, kol dar nieko nebūdavo. Forto apsauginiuose grioviuose buvo giloki, bet siauri

tvenkiniai. Kol ramu, prigaudydavome karosiukų. Gerai užrištą maišelį su žuvelėmis panardindavome vieno tvenkinio gale tarp žolių. Išsimaudydavome ir užsiimdavome nuošalų redutą rytiniame forto pakraštyje. Ir kartodavome kursą. Ateidavo egzaminams ruoštis panelių iš 2-osios vidurinės mokyklos. Apypiečiu pradėdavo rinktis poilsiautojai: vaikai, paaugliukai, vienas kitas vyrėlesnis. Jie užsiimdavo savais reikalais, maudydavosi, kortuodavo, kaitindavosi saulėje ir besimokantiems netrukdydavo. Vėlyvą popietį grįždavome į Alytų. Neretai parsinešdavome gana daug žuvelių. Pasitaikydavo ir nemažų. Laimikio užtekdavo visiems. Ir katinui. Vito mama jas nuvalydavo, išskrodavo ir iškepėdavo. Pavalgydavome. Tiek aš, tiek Vitas niekada nebuvome pakankamai sotūs. Ilgokai su Vitu susirašinėjome. Tas ryšys laiškais 1961 m. nutrūko. Kartą kitą rašiau jam Alytaus adresu – jokio atsako. Po kelerių metų, kai pasiekė labai prieštaringa informacija apie Vito žūtį, užsukau į Smėlio gatvę: nebenaujas erdvus, dviejų galų medinis žydų namas, kuriame gyveno Urbonai, nugriautas, plotas užstatytas neaukštais pilkų plytų neišvaizdžiais namais, lyg nebėra ir pačios Smėlio gatvės...

Mičiūrinai. Manyčiau, kad pats spalvingiausias žmogus Baltojoje mokykloje buvo vienas iš dviejų ar trijų mokyklos sargų, budėjusių per visas abiejų pamainų pamokas, skambučiu skelbusių pamokos pradžią ir pabaigą. Jų darbo vieta buvo pirmo aukšto vestibulyje, šalia paradinio įėjimo. Pagrindinis mokyklos ir jos ūkio prižiūrėtojas buvo mokyklos teritorijoje prie gatvės stovėjusiame atskirame namelyje gyvenęs Senuša, apkūnus pagyvenęs vyriškis. Vienas iš mokyklos sargų buvo nedidelio ūgio seneliukas. Visada tvarkingai apsirengęs kostiumu su liemene, pasirišęs kaklaryšį. Seneliuko kostiumas padėvėtas, bet tvarkingas. Šiltesnėmis dienomis būdavęs be švarko, tik su liemene. Visuomet – žiema ar vasara – su skrybėle. Ir be perstojo kažką kramsnodavęs priekiniais dantimis. Visažiniai vaikai kalbėdavę, kad jis prieš karą parvažiavęs paviešėti iš Amerikos. Čia jį užklupę 1940 m. vasaros įvykiai. Žmogus tiesiog įstrigo ir buvo priverstas pasilikti Lietuvoje. Vaikišciai įtarinėdavo, kad iš Amerikos jis parsivežęs daug kramtomosios gumos ir iki šiol po kąsnelį ją kramsnoja. Kostiumuotas ir skrybėlėtas seneliukas tikrai labai panašėjo į tuo metu labai aukštinamą savamokslį rusų sodininką-selekcjininką Ivaną Mičiūriną. Jo portretų būdavę kiekvienoje mokykloje. Juolab tuomet jis buvo žinomas mūsų mokykloje, ku-

rios mičiūrininkais oficialiai vadinti gamtininkų būrelio nariai garsėjo visoje Lietuvoje, kai kurie netgi buvo tapę visasajunginės žemės ūkio parodos Maskvoje medalininkais. Keli to garsaus būrelio nariai mokėsi mūsų klasėje. Nijolė Leonavičiūtė netgi buvo gėlininkų sekcijos vadovė, įtraukusi į sekcijos veiklą daugelį klasės panelių. Algirdas Pumprickas, vėliau tapęs profesionaliu treneriu, prie mokyklos plytėjusiame sklype buvo išauginęs kažkokius ypatingus prizinius melionus ar arbūzus.

Tasai Alytaus Mičiūrinai taip pat pasitraukė į pensiją 1956 m. vasarą.

Pradžiai tinkanti pabaiga. Jaunystėje lankiau ir baigiau tris bendrojo lavinimo mokyklas. 1949 m. gegužę išlaikiau bene keturis išleidžiamuosius egzaminus ir užbaigiau savo gimtojo kaimo – Vabalių pradžios mokyklą. Po to – treji metai tik ką atidarytoje Nemunaičio septynmetėje mokykloje, esančioje 7 km ir 300 m nuo namų. Baigiau 1952 m. pirmąją jos laidą. Po to namuose ilgai svarstyta: mokytis toliau ar ne? Jau dvejus metus buvo kolchozas. Gyvenimas sunkėjo. Buvau susitaikstęs su mintimi, kad toliau nesimokysiu. Net ir noro tam nebeliko. Vis dėlto kartą Mamytė ryžosi: reikia mokytis. Kur? Tai sudėtingas klausimas. Artimiausia vidurinė mokykla Alovėje – tik už 9 km nuo namų. Mamytės požiūris: toje sribynėje negali būti gera mokykla, neseniai tapusi vidurine. Apylinkėje buvo žinoma, kad nebloga mokykla yra Merkinėje (jau 16 km nuo namų). Pagaliau Mamytė apsisprendžia: jeigu vargti, tai tik tikrai geroje mokykloje. Tokia buvo Alytuje (už 18 km nuo namų). Taip namuose sveriant ir įvertinant mokyklas, atsidūriau Alytaus 1-ojoje vidurinėje. Pasirinkimas, nuojauta neapgavo.

Vis dėlto šio nedaug pradžios mokyklos mokslų ragavusios Mamytės tuometinio apsisprendimo reikšmingumą tikrai aštriai suvokiau tik jos netekus. 2005 m. birželį buvau Alytaus miesto dienų proga kraštotyros muziejuje vykusiame renginyje. Jame dalyvavo nemažas pulkelis vidutinio amžiaus, pagyvenusių ir netgi senų šio to pasiekusių ar siekiančių žmonių. Būta garbių profesorių ir kitokių, kilusių iš Alytaus krašto, maždaug kadaise buvusios nemažos apskrities ploto. Ir gal 2/3 jų – baigę Alytaus mokyklą. Malonu buvo girdėti, kaip jie kalbėdami gyrė ir aukštino savo mokyklą ir jos mokytojus, kaip jie didžiavosi esantys Alytaus 1-osios gimnazijos – vidurinės mokyklos abiturientai! Jie įsitikinę, kad tik šios mokyklos dėka šį bei tą pasiekė gyvenime ir ypač mokslo arimuose. ❧

TARP MITO IR TIKROVĖS

Dailės cenzūra sovietinėje Lietuvoje

Ieva Pleikienė

„Mes jaučiamės kaip jaunesnieji broliai ir labai džiaugiamės, kad vyresnieji broliai iš Maskvos pradeda kalbėti su mumis apie vaizduojamąjį meną kaip lygūs su lygiais. Tai padeda mums įveikti didžiulius Lietuvos mene tebeegzistuojančius trūkumus“, – tokiais žodžiais į auditoriją kreipėsi vienas iš LSSR kultūros ministerijos vadovų, draugas Tadas Černiauskas per 1954 m. balandžio 13 d. SSRS Menų akademijoje Maskvoje vykusį dekadinės Lietuvos dailės parodos aptarimą¹.

Į Sovietų Sąjungos glėbį pakliuvusios Lietuvos dailininkai, kaip ir visa visuomenė, turėjo išmokti „Maskvos brolių“ pamokas. Kokios jos buvo? Šis klausimas iki šiol tebėra atviras, nors atsakymo į jį ieškota jau ne kartą.

1990 m. Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, viena aktualiausių dailėtyrinių temų tapo Lietuvos dailininkų pasipriešinimas sovietų valdžios reikalavimams. Alfonsas Andriuškevičius įvardijo seminonkonformizmo reiškinių². Elona Lubytė surengė parodą „Tylusis modernizmas Lietuvoje: 1962–1992“ ir publikavo to paties pavadinimo knygą³. Tačiau klausimas, kokios buvo šių ir kitų autorių įvardyto „valdžios kontroliuojamo kultūrinio žaidimo taisyklės“⁴ arba oficialiosios normos, iki šiol atsakytas tik iš dalies. Esami atsakymai – daugiausia prisiminimais grįstos interpretacijos. Tokia situacija paskatino žvilgtelėti į išlikusius dokumentinius šaltinius. Tai rizikingas sumanymas – oficialieji sovietinių įstaigų dokumentai nebūtinai atspindi gyvenimišką tikrovę: dviveidiškumas, kai oficialiai sakoma viena, o tikrovėje elgiamasi kitaip, buvo būdingas sovietinės visuomenės bruožas. Vis dėlto dokumentuose aptikta informacija leidžia rekonstruoti institucinį dailės valdymo modelį, kurio svarbi sudedamoji dalis – kontrolė. Įvairių aptarimų, peržiūrų stenogramose ir protokoluose užfiksuoti pasisakymai įgalina spręsti apie to modelio veikimą. Šio straipsnio tikslas – remiantis keletu sovietinių institucijų (LSSR Dailininkų sąjungos,

LSSR Kultūros ministerijos, LSSR Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos) dokumentais išsiaiškinti sovietinės dailės kontrolės, kitaip sakant, cenzūros veikimo principus, sprendimų priėmimo ir vykdymo procedūras. Reikia pasakyti, kad nei Dailininkų sąjungos, nei Kultūros ministerijos raštuose „cenzūros“ termino neaptinkame. Jis vartojamas tik Glavlito dokumentuose. Tačiau sovietų sukurta daugiapakopė, dailės procesus politiniu ir ideologiniu pagrindu reglamentavusi sistema turėjo ir cenzūros elementą – vienas iš jos tikslų buvo kontroliuoti kūrinių turinį ir formą. „Cenzūros“ terminas straipsnyje vartojamas būtent šia prasme.

Pirmiausia svarbu išsiaiškinti, kiek ir kokiais aspektais dailė pakliūdavo į svarbiausio Sovietų Sąjungos cenzoriaus – Ministrų tarybai pavaldžios Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos, sutrumpintai vadintos Glavlitu, – akiratį. Tiesioginė šios įstaigos funkcija buvo cenzūruoti spaudą, kad į ją nepatektų nepageidaujama verbalinė ir vizualinė informacija.

Glavlito cenzoriai peržiūrėdavo spaudoje publikuojamas dailės kūrinių reprodukcijas, iliustracijas, fotografijas. Tačiau dokumentuose užfiksuoti tik pavieniai dailės cenzūros faktai, pavyzdžiui, išpėjimai dėl „nepadorių“ nuogo kūno atvaizdų, netinkamų, gerą sovietinio žmogaus įvaizdį menkinančių vaizdų publikavimo⁵.

Glavlite veikė išankstinės kontrolės skyrius. Viena jo užduočių buvo tikrinti muziejuose rengiamų parodų te-

¹ Lietuvos dailininkų kūrinių parodos aptarimo SSRS Menų akademijoje Maskvoje stenograma, 1954 04 12, in: Lietuvos literatūros ir meno archyvas, (toliau – LLMA), f. 342, ap. 4, b. 10, l. 135.

² Alfonsas Andriuškevičius, „Seminonkonformistinė lietuvių tapyba: 1956–1986“, in: Alfonsas Andriuškevičius, *Lietuvių dailė: 1975–1995*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 12.

³ Elona Lubytė, *Tylusis modernizmas Lietuvoje: 1962–1992*, Vilnius: Tyto alba, 1997.

⁴ Alfonsas Andriuškevičius, *op. cit.*, p. 12.

⁵ 1966 m. pabaigoje Glavlito cenzoriams užkliuvo humoristiniame „Šluotos“ žurnale išspausdintas Naujametis sveikinimas su nuogos moters atvaizdu. Žurnalo redakcija buvo išpėta už tokį „išsišokimą“; žr. Pasitarimo pas Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos viršininką protokolą, 1966 12 01, in: Lietuvos centrinis valstybinis archyvas, (toliau – LCVA), f. R-522, ap. 2, b. 70, l. 88.

IEVA PLEIKIENĖ – menotyros daktarė, VDA Doktorantūros ir meno aspirantūros skyriaus vedėja. Skelbiamas straipsnis parengtas pagal konferencijoje „Menas ir politika: Rytų Europos atvejai“ (VDU, 2006 10 26–27) skaitytą pranešimą.

minius-ekspozicinius planus. Šis skyrius taip pat tikrino respublikos ekspozicijas tarptautinių parodų sovietiniuose skyriuose ir užsienyje rengiamas respublikos parodas⁶. Prieš atidarydami parodas muziejai privalėdavo Glavlitui pateikti dokumentus, o cenzoriai porą kartų per metus tikrindavo muziejus. Tačiau susidaro įspūdis, kad šie patikrinimai būdavo gana specifiniai. Pavyzdžiui, cenzorių darbo instrukcijos reikalavo ypatingą dėmesį skirti lankytojų atsiliepimų knygoms – reikėjo kontroliuoti, kad tarp lankytojų įrašų nepasitaikytų slaptos informacijos – karinių dalinių, slaptųjų gamyklų ar transporto įstaigų pavadinimų.

Minėtasis skyrius taip pat cenzūravo į užsienį siunčiamus ir iš užsienio gaunamus rankraštinius tekstus ir iliustracijas. Tuo užsiimantis cenzūros punktas veikė Vilniaus pašto rūšiavimo tarnybos tarptautiniame skyriuje⁷. Jis kontroliavo Lietuvos ir Kaliningrado srities teritorijoje surenkamus siuntinius su spaudiniais ir rankraščiais. Tikrinti ne tik tekstai, bet ir fotografijos, plokštelės, garso įrašai. Cenzoriai buvo įpareigoti sulaikyti tai, kas galėjo sudaryti klaidingą įspūdį apie tarybinę tikrovę⁸. Sulaikoma literatūra skirstyta į tris rūšis: progresyviają emigrantų, antitarybinę ir ypač pavojingą antitarybinę. Į antitarybinių leidinių kategoriją pakliūdavo ir dailės knygos – 1976 m. jai priskirtas ir sunaikintas iš JAV 24 adresatams siųstas Čikagoje veikusios parodos katalogas „Lietuviški ekslibrisai“ (Čikaga, 1975)⁹.

Iš archyvinių šaltinių susidarė įspūdis, kad svarbiausia cenzūros institucija Glavlitas į dailę žvelgė specifiniu žvilgsniu ir profesionalios dailės iš esmės nekontroliavo. Jiems labiau rūpėjo ne specifinė dailės raiška, bet sovietinio žmogaus „padorumo“, teigiamo jo įvaizdžio apsauga, ryšių su pasauliu ribojimas.

Gerokai akivaizdesnių cenzūros apraiškų aptinkame dailės valdymo mechanizme. Būtent čia pradedame apčiuopti „valdžios kontroliuojamo kultūrinio žaidimo taisykles“. Sovietmečiu Lietuvos dailės valdymo funkciją atliko keletas institucijų. Respublikos ribose veikė trijų pakopų dailės gyvenimo porcesus reglamentuojanti sistema: Dailininkų sąjunga, Kultūros ministerijos Meno reikalų valdyba, LSSR komunistų partijos CK. Daugiausia galių „žaidimo taisyklėms diktuoti“ turėjo komunistų partija. Į dailę, kaip ir į visas kitas gyvenimo sritis, ji pirmiausia žvelgė per ideologijos prizmę. Pavyzdžiui, 1953 m. Tarprespublikinėje Pabaltijo dailininkų konferencijoje Rygoje pasisakęs dailėtyrininkas

Jonas Umbrasas konstatavo, esą „Lietuvos komunistų partijos VII suvažiavimas kritikavo respublikos dailininkų kūrybą dėl to, kad joje neatspindima socialistinės statybos tema, dėl pilkumo, skurdumo. LKP VII suvažiavimas iškėlė Tatrybų Lietuvos dailininkams

LIETUVIŠKI EKSLIBRISAI

IŠ GINTAUTO VĖŽO RINKINIO

Parodos „Lietuviški ekslibrisai“ (Čikaga, 1975) katalogo viršelis. Viršelyje reprodukuotas Gražinos Didelytės sukurtas Rūtos Staliliūnaitės ekslibrisas (1972, ofortas)

uždavinį pakelti idėjinį ir meninį kūrybos lygį, plačiau atsiliepti į tarybinio gyvenimo reiškinius, aktyviau įsitraukti į socialistinę statybą¹⁰. Idėjinio lygio kėlimas – vienas iš didžiausių KP rūpesčių. Greta jo dažnai minėtas ir meniškumo klausimas, turint mintyje atitikimą socialistinio realizmo kriterijams.

Kyla klausimas, kiek tokie lozunginio pobūdžio pareiškimai buvo susiję su Lietuvos dailės realijomis? Vi-

⁶ Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos Išankstinės kontrolės (pirmojo) skyriaus veiklos nuostatai, in: LCVA, f. R-522, ap. 2, b. 147, l. 6–7.

⁷ Glavlito metinė ataskaita apie užsienio literatūros kontrolę 1959 m., in: LCVA, f. R-522, ap. 2, b. 38, l. 5.

⁸ Lietuvos SSR Glavlito darbo 1972 m. metinė ataskaita, in: LCVA, f. R-522, ap. 2, b. 117, l. 7–8.

⁹ Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos ataskaita apie paštą iš užsienio atsiųstos emigrantų literatūros kontrolę, in: LCVA, f. R-522, ap. 2, b. 153, l. 5.

¹⁰ Juozo Umbraso pranešimas, skaitytas Tarprespublikinėje Pabaltijo dailininkų konferencijoje Rygoje, 1953 10 15, (rusų k.), in: LLMA, f. 146, ap. 1, b. 127, l. 54.

sos dailelę kuravusios valstybinės institucijos privalėjo rūpintis partijos keliamų reikalavimų vykdymu. Daugelio dailininkų gyvenimus tai paveikė labai tiesiogiai ir skaudžiai. Dailininkų sąjunga spaudė imtis valstybinių užsakymų – ideologiškai angažuotų kūrinių. Į kū-

Augustinas Savickas. Leninas Vilniuje 1895 metais. 1953. Drobė, aliejus

rybinius kompromisus nelinę dailininkai bandė likti ideologijos nuošalėje, laikydami atokiau nuo hierarchiškai svarbiausių žanrų ir siužetų, imdami kamerinių temų, kurdami portretus, peizažus, natiurmortus, metaforiškas kompozicijas. Pavyzdžiui, tapytojas Algirdas Petrulis yra sakęs, kad jam pavyko išlikti nuošalioje, ideologiškai neutralioje pozicijoje, nes buvo „silpnas piešėjas“, vadinasi, neturėjo pakankamo talento kurti reikšmingus siužetinius paveikslus. Tokia taktika šiek tiek gelbėjo, bet buvo kritikuojama už nusišalinimą nuo gyvenimo aktualijų. Oficialiuosiuose raštuose tai vadinta nepageidajamu pasyvumu, betikslu, rimtos kūrybos link nevedančiu etiudiškumu.

Viena pagrindinių priemonių, skatinusių dailininkų aktyvumą ir kartu orientavusių „teisingos“ stilistinės ir idėjinės krypties linkme buvo valstybinių užsakymų sistema. Ruošiantis svarbioms respublikinio ar sąjunginio masto parodoms, su dailinikais būdavo sudaromos

sutartys konkrečioms kūriniams sukurti. Valstybė, atstovaujama Kultūros ministerijos, išipareigodavo kūrinių nupirkti, o dailininkas privalėdavo sukurti jį atsižvelgdamas į užsakovo reikalavimus. Kūrinius parodoms pagal pateiktus eskizus užsakydavo už parodų rengimą atsakingos komisijos, sudarytos iš Kultūros ministerijos ir Dailininkų sąjungos atstovų. Tokios komisijos turėjo galią tikrinti kūrybinės eigos procesą ir spręsti, ar užbaigti kūriniai tinkami parodai, ar ne. Komisijų nariai lankydavo dailininkų dirbtuves arba rengdavo bendras kūrinių peržiūras¹¹. Peržvelkime keletą pavyzdžių.

1953 m. Lietuvos menininkai ruošėsi LSSR literatūros ir meno dekadai Maskvoje. Sausio 24–25 d. įvyko tai progai skirtų kūrinių peržiūra, kurios protokole užfiksuota daugybė pastabų. Pavyzdžiui, vertintojai nutarė, kad Jono Buračo peizažas „Petrašiūnų popieriaus fabrikas“ tiktų dekadai „įvedus figūras pirmame plane“. Keletas kitų jo peizažų atmesti motyvuojant tuo, kad yra „negyvi, niekur nėra žmogaus, fabrikai silpnai skamba, tapyba atrodo dekoratyvi“¹². Marija Dūdienė, pristatiusi rištinio kilimo eskizą, kuriame vaizduojamas Stalinas su vaiku, kritikuota už perdėm oficialų toną. Jai pasiūlyta „paieškoti sprendimo, kad jaustųsi Gegužės pirmoji, duoti ovale šviesų, saulėtą foną“. Ekspertai nusprendė, kad dekadai netinkama Leokadijos Belvertaitės skulptūra „Leninas sėdi prie kelmo ir rašo“. Apie ją pastabų grafoje įrašyta: „Lenino skulptūrą nupigina kelmas, per daug proporcijų ir detalių. Nepriimtina“. Petro Cvirkos rinktinę „Pono pažadai“ iliustravusiai dailininkei Stankūnavičiūtei skirta replika, puikiai atskleidžianti „klasių kovos motyvui“ keliamus reikalavimus: „reikia parodyti berną stiprų, didelį ir kovingą, jis neturėtų klūpoti prieš poną“. Dailininkui Jonui Vaičiui, tapančiam paveikslą „Mičiurinkai“, išsakytos tokios pastabos: „sumanymas labai geras. Atlikimas reikalingas pataisų: vidurinio berniuko ir mergaitės veidus reikia peržiūrėti dėl jų tamsaus kolorito [...], rugius suminkštinti, padaryti auksinius [...], bendras išpūdis labai geras, pirmame plane dangų padaryti šiltesnį, padirbėti gojelį, geles pirmame plane pabrėžti stipriau. Vystyti toliau“¹³.

Po poros savaitių, vasario 6 d., vėl vyko dekadai skirtų kūrinių peržiūra. Tuokart kliuvo tapytojui Augustinui Savickui už paveikslą „Leninas Vilniuje“. Peržiūros komisija įvertino paveikslą taip: „darbininkas piešinyje netikras. Lenino žingsnis neįtikinantis. Patikrinti figūras iš gamtos. Darbininko veidas išryškintas labiau negu Lenino ir jis pirmiau žiūrisi. Nesijaučia revoliucinio momento, dominuoja architektūra, nėra įtampos. Architektūra slegia todėl, kad darbininkas ir Leninas nepakankamai prapiešti. Peizažą reikia praturtinti,

¹¹ 1953 01 24 ir 25 d. įvykusios dekadinių darbų peržiūros protokolas Nr. 8, in: LLMA, f. 146, ap. 1, b. 130, l. 4–7.

¹² *Ibid.*, p. 4.

¹³ *Ibid.*, p. 5–7.

kad nebūtų toks šaltas. Figūros dar nesurastos. Reikia surasti patogesnę apšvietimą, daugiau iškelti Lenino veidą. Peizažo nuotaika kol kas atstumianti, o to neturi būti, nesvarbu, kad vaizduojama sena epocha¹⁴.

Sudėtinga įvertinti, ar parodų rengimo komisijos, – reikalaudavusios koreguoti pagal valstybinius užsakymus atliekamus kūrinis, ir tik tada, kai autoriai atsižvelgdavo į pastabas, sumokėdavusios sutartąjį honorarą¹⁵, – vien atstovavo užsakovo interesus, ar atliko ir cenzoriaus vaidmenį. Atsakant į šį klausimą, svarbu turėti mintyje, kaip elgtasi su tais, kurie neatlikinėdavo valstybinių užsakymų. Jų dirbtuvės nebūdavo lankomos¹⁶, vadinasi, prievarta dailininkų kūrybinis procesas nekontroliuotas. Nepaklusniųjų tramdymo taktika buvo grįsta ne tiek baudimu, kiek ignoravimu ir rafinuotu spaudimu. Dailininkams, nedirbantiems pagal užsakymus, buvo daromas stiprus psichologinis poveikis siekiant, kad jie atsisakytų laisvai pasirinktų kūrybinių principų ir artėtų propaguojamo socialistinio realizmo link. Tam naudoti įvairūs būdai: kritika Dailininkų sąjungos posėdžių, parodų aptarimų metu, kūrybinis ignoravimas, neleidžiant dalyvauti parodose, materialiniai suvaržymai nesuteikiant galimybių apsirūpinti kūrybai reikalingomis medžiagomis ir priemonėmis, priverstinis įpareigojimas lankyti vakarinius marksizmo „universitetus“.

Kita svarbi sritis, kurioje aptinkame cenzūros apraiškų – parodų rengimo tvarka. Kultūros ministerija turėjo galią leisti arba įpareigoti muziejus surengti tam tikras parodas¹⁷ ir prieš atidarymą patikrinti ekspozicijas¹⁸. Šiuos reikalus tvarkė ministerijai pavaldi Meno reikalų valdyba: „Kultūros ministerijos Meno reikalų valdyba kasmet tvirtina metinius parodų planus. [...] Kiekvienos parodos eksponatai, atrinkti ne iš muziejų fondų, turi būti peržiūrimi Dailės skyriaus atstovo. Leidimas parodai apiforminamas nustatyta tvarka,

pateikus kūrybinių sąrašą¹⁹. Meno reikalų valdybos dokumentų rinkiniuose randame daugybę prašymų leisti surengti įvairiausias parodas²⁰ ir organizatoriams adresuotų valdybos sutikimų²¹. Užfiksuoti ir liudijimai apie Meno reikalų valdybos atstovų sprendimus neleisti eksponuoti kai kurių paveikslų. Pavyzdžiui, 1953 m. sausio 10 d. vykusiame dailės kūrybinių nepriimtų į 1952 m. parodą aptarime, įdomiai diskutuota apie Petro Tarabildos sukurtą „Prof. Ruokio portretą“ ir Aleksandro Silino „Kompozitoriaus portretą“. Kilus abejonėms, ar paveiksmai pagrįstai atmesti, tapytojas Jonas Mackonis replikavo, kad parodos komisija buvo leidusi juos eksponuoti, bet, nežinia ar dėl nepakankamo meninio lygio, ar dėl temos („gal nereikėjo tų asmenų vaizduoti“), juos „nuėmė“ Kultūros ministerijos atstovai Tadas Černiauskas ir Juozas Banaitis. Nežinia, kokį kompozitorių tapė Silinas, tačiau bandydami įspėti, kuo parodos revizoriai galėjo užkliūti Tarabildos paveikslas, žvilgterėkime į profesoriaus Viktoro Ruokio (1885–1971) biografiją. Tai garsus agronomas, baigęs mokslus Rusijoje, Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu Žemės ūkio akademijos pedagogas, parašęs ne vieną vadovėlį. Sovietmečiu jis taip pat dirbo Žemės ūkio akademijoje, buvo Lietuvos mokslo akademijos narys korespondentas. 1952 m. – minimos parodos metais – jis įstojo į komunistų partiją, tačiau tikėtina, kad aktyvi veikla Nepriklausomos Lietuvos laikais galėjo tapti trukdžiu jo atvaizdui viešai eksponuoti.

Šis pavyzdys atskleidžia dar vieną dailininkų taktinį manevrą, siekiant ideologinio neutraliteto. Kaip žinia, portretas buvo vienas prioritetinių žanrų, tačiau sovietai skatino vaizduoti sistemai parankius žmones, o dailininkai kaip tik siekė išlikti savo nuostatų ir pažiūrų ribose, vaizduodami kolegas menininkus, kultūros veikėjus, intelektualus ir pan.

Dar vienas svarbus kontrolės įrankis – dailės moky-

¹⁴ Dekadai dirbamų darbų peržiūros-aptarimo protokolas, 1953 02 06, in: *Ibid.*, l. 11

¹⁵ 1957 m. jubiliejinės dailės parodos respublikinio komiteto posėdžio protokolas Nr. 9, 1956 11 15, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 36, l. 41–44.

¹⁶ Lietuvos SSR dailininkų sąjungos valdybos posėdžio protokolas, 1953 02 12, in: *LLMA*, f. 146, ap. 1, b. 129, l. 25; Lietuvos SSR dailininkų sąjungos Kauno filialo skulptorių sekcijos narių susirinkimo, protokolas-planas, 1953 05 23, in: *LLMA*, f. 146, ap. 1, b. 33, l. 25; Lietuvos SSR dailininkų sąjungos Kauno filialo tapybos sekcijos narių susirinkimo, protokolas Nr. 1, 1953 05 23, in: *LLMA*, f. 146, ap. 1, b. 33, l. 26.

¹⁷ Meno reikalų valdybos prie LSSR Ministrų tarybos viršininko įsakymas Nr. 50, 1953 01 26; Meno reikalų vyr. valdybos viršininko įsakymas Nr. 335, 1953 08 19, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 1, l. 54, 403.

¹⁸ Meno reikalų valdybos prie LSSR Ministrų tarybos viršininko įsakymas Nr. 183, 1953 04 07, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 1, l. 213.

¹⁹ Lietuvos SSR Kultūros ministerijos Dailės skyriaus viršininko raštas Nr. 5-3659, 1977 12 05, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 493, l. 293.

²⁰ Lietuvos SSR tarybinių dailininkų sąjungos valdybos raštai Lietuvos SSR kultūros ministrai Nr. 38, 40, 1977 01 10; Nr. 240, 241, 1977 02 23; Nr. 693, 1977 06 13, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 493, l. 1, 7,

41, 45, 108; Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktoriaus raštas Nr. 777 Lietuvos SSR Kultūros ministerijos Meno reikalų valdybai, 1977 10 11, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 493, l. 239; Lietuvos SSR tarybinių dailininkų sąjungos Klaipėdos organizacijos pirmininkės raštas Nr. 144 Lietuvos SSR kultūros ministrai, 1977 10 21, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 493, l. 242.

²¹ Lietuvos SSR Kultūros ministerijos Dailės skyriaus viršininko raštas Nr. 5-12b Lietuvos SSR tarybinių dailininkų sąjungai ir Lietuvos SSR Dailės fondai, 1977 01 13, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 493, l. 23; Lietuvos SSR Kultūros ministerijos Dailės skyriaus viršininko raštai Nr. 710 ir 5-709, 1977 03 02, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 493, l. 48, 49; Lietuvos SSR Kultūros ministerijos Dailės skyriaus viršininko raštas Nr. 5-3358 Lietuvos SSR tarybinių dailininkų sąjungos Klaipėdos organizacijos pirmininkei, 1977 10 26, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 493, l. 247.

²² Meno reikalų valdybos prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos viršininko įsakymas Nr. 77, 1953 02 11, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 1, l. 105; Viliaus Ulozos pareiškimas Meno reikalų valdybos prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos viršininko pavaduotojui, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 1, l. 344; Lietuvos SSR Kultūros ministerijos Vyriausiosios meno reikalų valdybos viršininko įsakymas Nr. 404, 1953 11 11, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 1, l. 473; Meno reikalų valdybos viršininko įsakymas Nr. 40, 1954 06 12, in: *LLMA*, f. 342, ap. 4, b. 7, l. 276.

mo priežiūra. Šią funkciją atliko Meno reikalų valdyba²². Dailės mokyklų dėstytojai buvo verčiami orientuotis į „idėjinius politinius“ KP nutarimus, „socialistinio realizmo metodo principų įgyvendinimą“²³. Pasitelkusi epizodinį, bet labai išraiškingą pavyzdį.

Po 1952–1953 m. pirmojo semestro moksleivių darbų peržiūros į Meno reikalų valdybos akiratį pateko keletas Kauno taikomosios dailės mokyklos dėstytojų. Ypač kritikuoti Filomena Ušinskaitė ir Eugenijus Survila. Ušinskaitės „moksleivių darbuose matosi neleistinas formalistinis priėjimas prie kompozicijos sprendimo. Užmiršus, kad kompozicijos formaliąją pusę apsprendžia jos idėjinis turinys, dėstytoja nukrypo pigaus, paviršutiniško [...] elementų sustatymo kryptimi. Ir tose „kompozicijose dėl kompozicijos“ nėra jokios gilesnės minties, jokios prasmės, jokios tikrovės“. Survilos „moksleivių tapybos darbuose vyrauja purvinos, tamsios spalvos, nieko bendra neturinčios su tikrove“. Remiantis tokiu įvertinimu, dėstytojai ipareigoti „iš pagrindų pakeisti dėstytojų kryptį“, nes kitaip jie „negalės tęsti pedagoginio darbo mokykloje“²⁴.

Dailės pedagogikos kontrolė turėjo dvejopas pasekmes. Viena vertus, ji varžė dėstytojų galimybes perduoti mokiniams savo kūrybinius principus ir vertė juos

keisti. Antra vertus, ji turėjo sukurti terpę, reikalingą išugdyti oficialiajai dailės sampratai lojaliai ir jos principų besilaikančiai jaunajai menininkų kartai.

Lakoniška, dokumentų analize pagrįsta apžvalga palietė tik keletą lengviausiai išžiūrimų dailės reglamentavimo aspektų. Sovietinė dailės cenzūra neabejotinai egzistavo ir buvo prevencinio pobūdžio. Galima nustatyti daugybę kūrybinių koregavimo faktų prieš juos eksponuojant viešose erdvėse. Spaudimas nepriimtiniams kūrėjams dažniausiai vykdytas griežtos kritikos metodu. Reikia turėti mintyje, kad sovietinė valstybė buvo monopolizavusi visas viešojo gyvenimo sritis. Tokiomis sąlygomis iš esmės nebuvo įmanoma rasti legalių būdų alternatyviai veiklai plėtoti ir viešai pristatyti. Todėl, kalbant apie dailę, minties ir vizualinio jos pateikimo ribojimas iš užsakovo interesų atstovavimo peraugo į cenzūruojančią kontrolę. Faktų apie stipresnes baudžiamąsias priemones dokumentiniuose šaltiniuose aptikti nepavyksta. Susidaro įspūdis, kad daugelis dalykų buvo sprendžiama abipusio konformizmo tarp kontroliuojančiųjų ir kontroliuojamųjų institucijų ar asmenų keliu. Todėl galima konstatuoti veikus tam tikrą savicenzūros skatinimo mechanizmą: apsunkinant kūrybinių ambicijų realizavimą nepageidautiniais būdais ir aiškiai parodant kelią pripažinimo link, regis, buvo siekiama, kad menininkai patys apsispręstų pasirinkti valstybės propaguojamą meninę kryptį. ❧

²² Meno reikalų valdybos prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos viršininio įsakymas Nr. 91, 1953 02 17, in: LLMA, f. 342, ap. 4, b. 1, l. 102.

²⁴ *Ibid.*, l. 101.

Kun. dr. Włodzimierz Cypran

IŠLAISVINIMO MALDA IR EGZORCIZMAS

Jėzus Kristus vadavo žmones iš piktųjų dvasių nelaisvės. Šią jo misiją tęsia Bažnyčia. Kova su blogiu yra jos kasdiena. Kartais ji įgauna atviro konfrontacijos pavidalą. Apie tai – ši knyga. Šalia teologinių pagrindų ir išlaisvinimo maldų pateikiama įspūdingi išlaisvinimą patyrusiųjų liudijimai, galintys sukurti neįprastu pažinimu į daugelį mus supančių kultūros reiškinų ir žadinantys viltį, kad Viešpats yra galtingesnis už visą blogį.

KRANKLYS POVO PLUNKSNOMIS

Vytautas Čepiauskas

*Genialumas – tai ugnis, krentanti iš dangaus,
bet retai pataikanti ant galvos, pasiruošusios ją priimti.*

Napoleonas

Patogiai įsitaisęs kupė, išsiėmiau iš lagamino Boriso Pilniako „Neužgesinto mėnulio apysaką“, atsisėdau prie staliuko, atitraukiau užuolaidėles ir kurį laiką žiūrėjau pro langą į bėgančius pro šalį namus, žmones, mašinas. Keista, pamaniau, ištrūkti iš pilko kasdienybės, taip įgrisusios, kad net kaukti norisi, srauto, o ji vejasi tave, nenori atitrūkti, ir tik toldamas nuo jos staiga pajunti, kaip visa tai tau brangu: ir kasdienės problemos, ir išvaikščiotos, iki akmenėlio pažįstamos gatvės, ir tolstantis miestas, ir pro langą slenkantis peizažas... Tegul ta kelionė, kaip žmonės sako, ne už jūrių marių, bet vis tiek užsienis – kita šalis, kita kalba, nauji išpūdziai, nauji žmonės...

Apžvelgiau kupė ir pagalvojau: nejaugi iki Maskvos ir liksiu vienas? Gal ir gerai, nors retai taip būna. Kad tik koks niurgzlys nepasitaikytų arba rūkorius, kai toks ateina į kupė, bloga darosi. Pagaliau nustūmęs mintis į šalį atsiverčiau Pilniaką ir ėmiau skaityti. Knyga patraukė nuo pirmų puslapių, nepajutau, kaip viskas aplinkui išnyko, o aš ėjau koja kojon su romano herojum Gavrilovu.

Nežinau, kiek laiko praėjo, kai cyptelėjusios atsivėrė durys, ir išgirdau palydovės žodžius: „Zdes vaše kupė!“ Vyriškis buvo pagyvenęs, pliktelejęs, prasegtais baltiniais ir atlapota šviesia striuke. Jurijus, prisistatė tvirtai spausdamas man ranką. Vytautas, atsakiau tuo pačiu, bet pastebėjau, kaip jo žvilgsnis, praslydęs pro mano petį, kliudė knygos nugarėlę. Vadinasi, ne technokratas, pagalvojau. Mintis kurį laiką dar sekė Gavrilovo pėdomis, paskui jis pamažu nutolo, ir aš nejučiomis stebėjau, kaip tvarkosi naujasis bendrakeleivis.

Reiškia, į Maskvą, be ilgos įžangos, jau sėsdamas kitoje staliuko pusėje nei klausdamas, nei tvirtindamas pa-

sakė Jurijus. Reiškia, taip, atsakiau šypsodamasis, lyg pamėgdžiodamas jo žodžius. Na, ir kuo gyvenat, matau, įdomią knygą skaitote? – mandagiai pasiteiravo. Atspėjot, tikrai įdomi, gaila, autorius jaunas mirė... Jurijus nuvėrė mane akimis ir nusuko žvilgsnį pro langą. Jaučiau, kad jis nori kažką pasakyti, bet dar dvejoja, todėl sklaidžiau knygos lapus, tarsi ko ieškodamas – laukiau. Ar dar ką nors Pilniako skaitėt? – nežiūrėdamas į mane pasidomėjo. Skaičiau, neskubėdamas atsakiau, stengdamasis prisiminti knygos pavadinimą, nes jau buvo prabėgę nemažai laiko. Romaną „Nuogi metai“, prisiminiau. Na, ir kaip? Patiko, atsakiau. Jis daug knygų parašė, žinovo tonu prasitarė Jurijus, tik, deja... Buvo uždrausta skaityti. O jūs iš kur? – lyg tarp kitko pasiteiravo. Iš Kauno. Neteko būti? Neteko. Vilnių tai nebloggeriai pažįstu, o Kaune neprisiėjo... Vadinasi, reikės aplankyti, gyvai atsakiau. Reikės, atitarė Jurijus ir nusišypsojo, tarsi būtume tapę gerais draugais. Juk būna atvejų, kai iš pirmo žvilgsnio pajunti žmogui simpatiją arba antipatiją. Persimetėm keliais žodžiais apie darbą, tačiau man rūpėjo, ką jis žino apie Pilniaką.

O kodėl draudė, mano galva, dar ne visi šiuolaikiniai rašytojai gali taip rašyti? – grįžau prie temos, tarsi traukdamas pašnekovą už minties. Kas gi ūsoriui nepatiko? – vyzdį vyzdin išmeigęs paklausiau. Stalinas romanų neskaitė, bet atsirado geradarys, kuris įtikino, esą „Neužgesinto mėnulio apysakoje“ aprašyti įvykiai šmeižia Tarybų Sąjungą. Todėl ir buvo represuotas, jau žvelgdamas man į akis ištare. Kankino, paskui sušaudė. Keletą minučių tylėjome, tarsi iš po žemių atgijo įprasta traukinio šnekta: dun, dun dun, taram taram, dun...

Įdomu, kaip jaučiasi žmogus, išduodamas kitą žmogų, žinodamas, kas jo laukia, ištariau pusbalsiu. Dabar jis jau miręs, atsiliepė Jurijus, o tuo metu puikiausiai jautėsi, buvo Nobelio premijos laureatas, Stalino patikėtinis... O iš profesijos, tai... Rašytojas, nutraukė mane, rašytojas draugas Šolochovas. *Draugas* jis ištare pabrėžtinai, tarsi norėdamas išspjauti prie liežuvio prilipusią saulėgražą. Aš suklusau. Girdėjau kažkada, kad ne Šolochovas parašė „Tykujį Dona“, bet, kad varytų žmogų į mirtį... Tai ko jam reikėjo? – išpūčiau akis, Stalino, Lenino, Nobelio premijų laureatas, ką, jam vietos ant žemės buvo per mažai? Ne, vietos jam užteko.

VYTAUTAS ČEPLIAUSKAS (g. 1933) – edukologijos daktaras, choro dirigentas, muzikologas, rašytojas. 1949–1956 gyveno tremtyje Irkutsko sr. Parašė romaną „Ražienos“ (I d. „Vieškelių aidas“, 1998; II d. „Lemties glėbyje“, 1998; III d. „Nužydėjęs skausmas“, 2000), esė knygą „Kitu kampu“ (2003) ir kitų knygų.

Ambicijos buvo užgautos. Ambicijos? Jurijus šyptelėjo, nudūrė akis pro langą, vėl į mane. Antausį gavo, tai ir užsiuto. Antausį?! – pakartojau, tai už ką, sprigtu mečiau klausimą. Ilga kalba, atsakė Jurijus ir atsistojo. Taaaip, išspaudė kartu su atsidūsėjimu. Jis nusirengė striukę ir užmetė ant viršutinės lentynos. Iš tikrųjų kupė buvo šilta, tačiau pasekti Jurijaus pavyzdžiu nepanorau, tik atsisėgiau marškinių apykaklę ir atlaisvinau kaklaraištį. Ilga kalba, pakartojau atsisėdęs. Turim laiko, neatlyžau. Jūs apie Verą Davydovą esat girdėjęs? Didžiojo teatro dainininkė? Jis linktelėjo galvą pritariamai. Esu, patikslinau. Turbūt žinot, kad ji buvo Stalino meilužė? Dabar aš linktelėjau galvą. Tai va, pas ją man teko svečiuotis. O, nustebau, tai ji dar gyva? Ne, ji mirusi. Po Stalino mirties iškėjo už gruzino ir išvažiavo gyventi į Tbilisį. Užvertęs Pilniako knygą, nustūmiau į šalį, pasirėmiau ranka smakrą ir pasiruošiau klausytis.

Tai va, iš lėto pradėjo Jurijus. Maskvos Didžiajame teatre vyko Dzeržinskio operos pagal Šolochovo „Tykųjį Dona“ premjera.

Vyriausybėje ložėje sėdėjo Stalinas su visa Kremliaus svita. Stalinui opera labai patiko, jis gyrė Dzeržinskio muziką, žadėjo jį apdovanoti. Po spektaklio kalbėdamas su Vera Pilniakas sukritikavo operą, sakydamas, kad paprasta liaudis veršis į teatrą pasižiūrėti istorijos apie meilę, o inteligentija šią Dzeržinskio ir Šolochovo mišrainę praleis pro ausis. Pokalbį girdėjęs Šolochovas, kaip visada išgėręs, priėjo prie Pilniako, išdrožė, kad jis veda antitarybinę agitaciją ir liepė išsinešdinti. Borisas įsikarščiaavęs skėlė jam antausį. Šolochovas pradėjo šaukti, trankytis, iškvietė ginkluotą apsaugą. Borisas, supratęs kuo visa tai kvepia, pasislėpė, o Šolochovas išeidamas metė Verai: Aš šiandien pat parašysiu Stalinui, kad jūs ginat *kontra*. Vėliau Stalinas prikaišiojo Verai, kad ji draugauja su žmogumi, kuris norėjo užmušti Šolochovą. Netrukus Pilniakas buvo suimtas ir greitai atsisveikino su šiuo pasauliu. Štai taip.

Aš vis žiūrėjau į Pilniako knygos pavadinimą ir kartais atrodė, kad raišės nusidažo krauju. Kurį laiką tylėjome, paskui pasiteiravau: tai Šolochovas taip laisvai galėjo bendrauti su Stalinu, kurio net žymūs vadai bijojo? Vėliau jo bijojo, per Didįjį Tėvynės karą, o tada buvo dar tik trisdešimtųjų pabaiga. Matai, Vytaūtas, jeigu atvirai, tai Šolochovas neparašė nei „Tykiojo Dono“,

nei „Pakeltos velėnos“, nieko. Buvo parašęs, Gromoslavskui padedant, knygūkištę „Dono apsakymai“, bet ten, atsiprašant, tik bezdalai. Tai kas gi parašė „Tykųjį Dona“, jeigu ne Šolochovas? – nustebau. Kas parašė? – klausimu į klausimą atsiliespė Jurijus ir pats atsakė. Didysis rusų, vienintelis Dono rašytojas, valstybės

Michailui Šolochovui 20 metų. Iliustracija iš Michailo Andriasovo knygos „Tykiojo Dono sūnus“ (1969)

patarėjas, stacionos Glazūnovkos atamano sūnus, bajoras, Peterburgo instituto istorijos filologijos fakulteto absolventas, Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, rusų kalbos ir literatūros dėstytojas, pirmosios Valstybinės Dūmos deputatas Fiodoras Kriukovas, – išpylė viską iškart ir žiūrėjo, kokį išpūdį man padarys. Aš nieko daugiau negalėjau iš savęs išspausti, kaip tik: *OHO!* Jurijus šyptelėjo ir tęsė toliau. Būdamas dvidešimties debiutavo apsakymais „Kazokai akademineje parodoje“ ir „Ką dabar dainuoja kazokai“. Vėliau spausdino savo kūrinius įvairiuose laikraščiuose, išleido apsakymų knygas. Nuo 1896 iki 1917 m. jis parašė virš šimto įvairaus žanro kūrinių. Jo apsakymu „Be ugnies“, atspausdintu žurnale *Prosveščeniye*, pasinau-

dojo Vokietijos agentas Leninas straipsnyje „Kas vyksta liaudyje ir kaime“. Gorkis žavėjosi jo apsakymais, teigė, jog Kriukovas genialus rašytojas. Žurnale *Ruskoje bogatstvo* redaktorius Korolenka rašė, kad Kriukovas pirmasis sugebėjo pavaizduoti tikrą Dono koloritą.

Arbatą gersite? – pasiteiravo pravėręs duris traukinio palydovas. Gersim, vienbalsiai atsiliespėm. Palydovas pastatė dvi stiklines arbatos ant staliuko ir išėjo.

Kriukovas, Kriukovas, pakartojau garsiai pavardę siurbčiodamas arbatą. Kad aš tokio lyg ir negirdė... Nieko nuostabaus, nutraukė Jurijus vidury žodžio, juk po jo mirties, juolab po „Tykiojo Dono“ pasirodymo Kriukovo knygas išėmė iš knygynų, kaip esančias nepageidautino atspalvio. Jis įrėmė žvilgsnį į mane ir nujausdamas, kad aš nelabai supratau, paaiškino. Matai, Vytaūtas, Kriukovas tarnavo Denikino armijoje... Kiek patylėjęs tęsė: keistai susiklostė jo gyvenimas, keistai, o priešai tuo pasinaudojo. Man teko kalbėti su profesorium Ilskiu, kuris pirmasis 1927 m. laikė rankose pirmąją jo romano dalį – penkis šimtus puslapių mašinarščio! „Tykiojo Dono“, pasitikslinau? Taip. Ilskis dirbo žurnalo *Roman gazeta* redakcijoje tada, kai Šolochovą padarė „Tykiojo Dono“ autoriumi. Tuo laikotarpiu uždraudė spausdinti Jeseniną, Buniną, Pasternaką ir ki-

tus neproletarinius rašytojus, todėl apie baltagvardiečio karininko parašyto kūrinio, tegul ir genialaus, išleidi-
mą negalėjo būti nė kalbos. Žodžiu, viename katile virė, iš vienos pusės, daugiataukstantinė armija eiliakalių, ti-
kinčių, kad tik eilėraščiai yra literatūra, literatūros iš-
sidirbinėtojų, karjeristų, cinikų; iš kitos pusės – tikrų-
jų rašytojų, kuriuos šaudė, pūdė kalėjimuose, atimdavo
lėšas pragyvenimui. Bet ką aš čia plepu, jūs ir pats ge-
rai žinote. Aš linktelėjau galva. Rašytojo anketa turė-
jo būti be priekaištų – Šolochovas tam kaip tik ir tiko:
gimęs prie Dono, septyniolikmetis atvyko į Maskvą,
dirbo krovėju, mūrininku, sąskaitininku, išleido kny-
gišką „Dono apsakymai“. Nesvarbu, kad jis nebaigė
nė keturių klasių – juo geriau, arčiau plačiųjų masių.
Nesvarbu, kad buvo jaunas, kad kazokas niekada ne-
buvo, užtat mūsiškis, taip sakant iš liaudies. Juk mūsų
žmonės viską gali, tik įsakyk. Mėnulį nuo dangaus
nurašys. Taip „nuraškė“ ir „Tykiojo Dono“ rankraštį.

Redakcijai, kurioje kartu su Ilskiu dirbo dar pora re-
daktorių ir sena bolševikė Levickaja, palaikanti ryšius
su Stalino sekretoriatu, tuomet vadovavo žymaus par-
tinio vedėjo Karjevo žmona Grudskaja, kuriai reikėjo
išgarsinti savo kūdikį *Roman gazeta*, tačiau, pasitaru-
si su žurnalo *Oktiabr* vyriausiuoju redaktoriumi, ji vis
dėlto nusprendė „Tykiojo Dono“ fragmentus išspaus-
dinti jo žurnale. Čia ji padarė labai vykusį *chod koniom*,
mat pasirodžius „Tykiojo Dono“ publikacijai, pasklido
kalbos, kad tai klastotė. Jūs tik pagalvokit, nejučiomis
pašnekovas įsijautė į aiškinimą, ėmė gestikuliuoti ran-
ka, kaip galėjo žmogus, nebaigęs nė keturių klasių, be
gyvenimo patirties per vienerius metus atkalti penkių
šimtų puslapių romaną, ištaisyti klaidas ir, net nemo-
kėdamas spausdinti mašinėle, atnešti į redakciją pa-
rengtą spaudai? Jis išmeigė akis į mane laukdamas
pritarimo. Daugiau negu juokinga, numykiau. Taigi,
įsitarščiavo Jurijus, nei jis žinojo Dono istoriją, nei tu-
rėjo gyvenimiškos, juolab literatūrinės patirties – netgi
Puškinas dvidešimties metų būdamas nebūtų parašęs
nei „Kapitono duktės“, nei „Pugačiovo sukilimo istori-
jos“! Jurijus krenkštelėjo ir tęsė. Kilus įtarimui, kad tai
ne Šolochovo darbas, romano daugiau nebespausdino.
Tada redakcijos partfiureris Grudskaja, paskatinta Le-
vickajos, bėgo į Stalino sekretoriatą pas jos draugę pra-
šydama, kad įkalbėtų Josifą perskaityti „Tykųjį Doną“.
Pavyko. Stalinas perskaitė „Šolochovo kūrinį“ ir jį pa-
gyrė. Grudskaja sušaukė redakcijos darbuotojus ir iš-
drožė, kad ji buvo pas patį „tėvą“ ir jis pritarė jos min-
čiai, kad romanus puikus, proletariškas, ir jo autorius,
be abejo, yra Šolochovas. Kas drįs tuo suabejoti – lėks
iš redakcijos. Netrukus sąjunginėje spaudoje pasirodė
įspėjantis straipsnis, kuriame tiesiai šviesiai buvo pa-
rašyta, „Tykiojo Dono“ šmeižikai, kalbantys apie kny-
gos klastotę, bus nubausti... Ką tai tuo metu reiškė?
Žinau, išsprūdo. Jis žvilgtelėjo į mane. Taip romanui

užsidegė žalia šviesa, kalbėjo toliau Jurijus. Antroji ir
trečioji knyga buvo jau išspausdintos žurnale *Roman
gazeta*, o Šolochovui, kaip „jaunam proletariniam ra-
šytojui“, į pagalbą Suslovo įsakymu buvo priskirti jau
patyrę rašytojai Fadejevas ir Libedinskis. Vėliau visi
liudytojai su Grudskaja priešaky buvo represuoti.

Tai kaipgi romanas atsidūrė Šolochovo rankose? Ju-
rijus neskubėdamas įsidėjo į stiklinę cukraus, pamaišė
šaukšteliu, siurbtelėjo porą gurkšnių ir tęsė. Kriukovas
mokėsi Ust-Medvedicko gimnazijoje, ją baigė sidabro
medaliu, vėliau joje direktoriavo. Kartu su juo mokėsi
būsimasis „Tykiojo Dono“ klastotės iniciatorius Piotras
Serafimovičius Gromoslavskis, būsimas Šolochovo uoš-
vis. Pilietinio karo metu Kriukovas buvo baltųjų pusėje.
Denikino armijai traukiantis į Novorosijską, Kubanėje
jis susirgo šiltine – yra spėjama, kad Gromoslavskio pa-
samdytas žudikas jį nunuodijo – ir mirė. Šiaip ar taip,
Gromoslavskis, pirmųjų savo žentelio „kūrinių“ bendra-

Švedijos karalius Gustavas VI Adolfas Michailui Šolochovui
įteikia Nobelio premiją. Ilustracija iš Michailo Andriasovo knygos
„Tykiojo Dono sūnus“ (1969)

autorius, buvo prie merdinčio Kriukovo ir paėmė iš jo
lauko krepšį su rankraščiais, kuriuos Kriukovas visada
nešiojosi, tikėdamasis kada nors išleisti užsienyje.

Nuo 1920 iki 1927 m. Gromoslavskis perrašinėjo, ci-
niškai, rafinuotai, kruopščiai darkė, menkinio Kriukovo
tekstą, įterpdamas ideologinius-konjunktūrinius pa-

taisyumus, keitė kazokų kalbos dialektą, trumpino sakinius, neišskaitydamas Kriukovo braižo nemokėsiškai pridėdavo savo variantus.

Irinos Medvedevo-Tomaševskajos knygoje „Tykiojo Dono kilpa“, išleistoje Paryžiuje, o vėliau Rusijoje, išanginiame žodyje Solženicynas rašė: „23 metų de-

„Trisdešimtieji metai. Plačiai patvino pavasarinis Donas“. Michailas Šolochovas iliustracijoje iš Michailo Andriasovo knygos „Tykiojo Dono sūnus“ (1969)

biutantas parašė kūrinį toli gražu ne pagal savo jėgas ir sugebėjimus. Kūrinys tiesiog pritrenkia to laikotarpio veikėjų psichologiniais išgyvenimais, buities aprašymu“. Tokio gyvumo, tokio nedirbtinumo, teigė Jurijus, tokios nesikartojančios buities, papročių, kalbos ir Dono kazokų psichologijos, po pilietinio karo nugalėtų, o po to ir sutryptų, tokios minties gilumos, daugelio metų stebėjimo rezultato, mes nerasis nė vieno Dono rašytojo kūryboje.

Gromoslavskiui į rankas papuolė vertingas meninis tekstas ir jis nusprendė gudriai juo pasinaudoti. Keturios jo dukros, viena iš jų ištekėjusi už Šolochovo, ir sūnus dirbo pradžios mokyklos mokytojais. Visa Gromoslavskių šeimyna buvo suinteresuota taip perdirbti romaną, kad niekas nesuprastų, jog „Tykusis Donas“ buvo parašytas baltagvardiečio, ir pateikti jį kaip proletarinio rašytojo – Šolochovo – sukurtą socialistinio realizmo romano pavyzdį ir etaloną. Žodžiu, į medaus statinę įpylė kibirą deguto. Bet ne taip lengva „pataisyti“ genialų kūrinį... Palauk! Jurijus greitai pašoko, išsitraukė iš diplomatės knygą melsvais viršeliais, užsidėjo akinius, atsivertė ten kur buvo įdėtas popieriaus lakštelis. Paklausk, tiesmukai kreipėsi į mane, ir emė skaityti:

Raktą radom analizuodami daugybę grubių klaidų, kurių pilna romane. Jau pirmame puslapyje rašo, kad iš paskutinės turkų kampanijos grįžo į chutorą kazokas Malechovas Prokofijus... Tačiau paskutinė kampanija – Balkanų karas – netinka pagal herojų

amžių. Iš tikrųjų Prokofijus grįžta iš Krymo karo. Pastebėjęs klaidą, Šolochovas bando taisyti, tačiau vėliau išleistose knygose vėl vėpa apie Balkanų kampaniją.

Apsčiai klaidų aptinkama ten, kur iš memuarinių knygų (generolų Lukomskio, Denikino, Krasnovo, Frenkelio, Kakurino) paimti fragmentai, nederantys su pagrindiniu tekstu.

Ir dar. Jurijus pažvelgė į mane degančiomis akimis, atsivertė kitą knygą paženklinant vietą ir vėl įbedė akis į knygą.

Šolochovas rašo apie dvylikto Dono pulko kazokus ir jų kovą su petliurovciais. Gryna nesąmonė. 1918 m. pavasarį dar nebuvo nei dvylikto pulko kazokų, nei kokių nors petliurovcų. Vadinasi, „autorius“ nesuvokia, kada prasideda veiksmas jo paties knygoje.

Dar vieną ištraukėlę, jeigu jūs nieko prieš. Šolochovas, per VKP(b) XVIII suvažiavimą prasarė:

Raudonosios Armijos daliniuose... mušim priešą... ir drįstu teigti, draugai suvažiavimo dalyviai, kad lauko kuprinių nemėtysim – mums šis japonų paprotys, na... netinka. Svetimas kuprines surinksim... todėl, kad mūsų literatūriniam ūkyje šių kuprinių turinys ateityje pravers. Sutrūškinus priešus, mes parašysime knygas apie tai, kaip mes juos mušėm...

Jis pakėlė akis. Juk teisingai prašeko: „surinksim...“ ir „parašysim...“ Matyt, liežuvis neleido meluoti. Aš žiūrėjau į jo raustelėjusį veidą ir negalėjau žodžio ištarti. Jis užvertė knygą ir tęsė. Pagal išdėstytus epizodus pirmoji ir antroji „Tykiojo Dono“ dalys sukurtos netrukus po aprašytų įvykių, apie 1911 m. Šolochovas nei fiziškai, nei psichologiškai sukurti romano negalėjo – jam tada buvo septyneri metai. Be to, iki jo išleidimo jis niekur nebuvo išvykęs, o juk romane Peterburgo šiaurinės dalies aprašymas tiesiog pritrenkia tikslumu. Jūs sakėt esate rašytojas, Jurijus pakėlė akis į mane, sakykit, ar jūs galit nerašyti? Manau, kad ne. Taigi, pritarė Jurijus. Rašymas – maštančių žmonių, inteligentų darbas, labai kruopštus, išvermingas, reikalaujantis viso gyvenimo. Žmonės stalininiuose lageriuose, laukinėse sąlygose, kur ir popieriaus skiautelės negalima nuslėpti, kūrė. Solženicynas rašė mintyse, kad paskui galėtų išlieti popierių. Būdamas emigracijoje Denikinas parašė 10 tomų istorinių publicistinių kūrinių! Galėčiau vardyti ir vardyti, o ką parašė „didysis rašytojas“, gyvendamas 80 metų, niekur neišvykdamas, turėdamas aibę laiko ir pinigų? Šolochovo gynėjai patys išsidavė. CK atstovas Simonovas, duodamas interviu Vakarų Vokietijos žur-

nalui *Spiegel* ir gindamas klastotoją, pareiškė: Šolochovas neturi jokių juodraščių ir juridiškai negalima įrodyti „Tykiojo Dono“ autorystės. Jurijus nutilo.

Galima žvilgtelėti? Ištiesiau ranką. Prašau, prašau. Tai kapitalinis veikalas apie „rašytoją“ Nobelio premijos laureatą Šolochovą. Ant knygos viršelio puikavosi dvi pavardės: Makarov ir Makarova, tikriausiai vyras ir žmona, pagalvojau. Per visą viršelį stambiu šriftu užrašyta: „Tatarnikas. *Tykiojo Dono* autoriaus beieškant: Nuo Šolochovo link Kriukovo“.

Tylėdamas varčiau knygą, o galvoje šmėkštelėjo mintis apie komjaunuolį Čeponį, gavusį Tarybų Sąjungos didvyrio vardą už kovą su fašizmu ir nušovusį dvi merginas, nepasidavusias jo gyvuliškom aistrom. Ir dabar, nors jau dviejų merginų nužudymo vietoje stovi paminklas, jo šalininkai vis dar nenori su tuo susitaikyti – juk kiek knygų apie jį parašė, kiek disertacijų apgynė...

Įdomu būtų visą perskaityti, garsiai samprotavau. Bibliotekose tikriausiai rasi, paguodė Jurijus. Na, sakykit, o jis giminių, artimųjų neturėjo? Kas, Kriukovas? Taip. Juk kažkas turėjo žinoti, kad būtent jis rašė „Tykųjį Doną“. Žinojo. Motina. Ji žinojo, kad sūnus renka medžiagą būsimai knygai, važinėja po Dono apylinkes. Į storus sąsiuvinius jis užrašinėjo tai, ką jam pasakojo seniai kazokai – legendas, pasakas, patarles, liaudies posakius. Iš fronto Fiodoras motinai rašė, kad daug kraujo, daug bereikalingų mirčių, rašė nebijęs mirties, tik labai norėtų palikti knygą apie Dono kazokų likimą. Tai kodėl ji tylėjo pasirodžius knygai? – neiškenčiau neišterpęs. Netylėjo. Netylėjo, pakartojo. Romanui pasirodžius su Šolochovo pavarde, ji nuvažiavo į Maskvą, tačiau redakcijoje su ja niekas nekalbėjo, išvadino beprote. Ji parašė laišką Kalininui, tačiau atsakymo nesulaukė. Advokatas pasakė, kad jei nėra daiktinių įrodymų, tai jos siekimai bergždi. Po kurio laiko rado ją pasikorusią, o gal... Juk Jeseninas ir daugybė kitų irgi „nusižudė“.

Nutilome abu. Mūsų žvilgsniai sutartinai nukrypo į langą, nors išskyrus savo atvaizdus, beveik nieko nematėme. Retkarčiais išaugusios šalikelės užgoždavo langą, lyg traukinys būtų įlindęs į kokį urvą, šmėstelėdavo raudonos blyksinčios šviesos pervažose, vienas kitas namų žiburėlis, ir vėl tik mūsų atvaizdai, pašėlusiai lekiantys į naktį.

Niekšai visada yra galingesni, nei tie, kurie linkę daryti gera, linguodamas galvą, mintimis nutolęs, ištarė Jurijus, jie ritasi per kitų žmonių galvas, pamynę moralinius principus, besieliai it išdžiūvusi obels šaka. Labai tiksliai tokius žmones apibūdino poetas Kirilas Kovaldži:

kvailystė nenumiršta su kvailiais,
bet paprastai naujais veidais iškyla
nuskustagalviai ir paiki kaušylos
protingus auklėt kumščiais dideliais.

Taaaip, nutęsiau. Trumpai tariant, Šolochovas tapo žymiu rašytoju. Ooo! Kilstelėjo galvą Jurijus. Šolochovas labai greitai išgyveno į rašytojo vaidmenį, kaip Babočkinas į Čiapajevą. Pozavo fotografams: tai koją ištiesia, tai rankas į šonus išsprendžia, tai smakrą pasiremia, tai su papirusu į objektyvą žiūri... Atėjęs į „Tykiojo Dono“ repeticijas, ėmė nurodinėti, ką daryti, Vera pasakojo, tai orkestrą stabdydavo, tai artistams davinėjo nurodymus, kol išsiutęs režisierius išvijo iš salės. Po Šolochovo (Jurijus pašiepdamas ėmė trumpinti jo pavardę) kvailos kalbos partijos suvažiavime Stalinas suprato: *zdelal literaturnovo majaka iz pjanicij i duraka!*¹

Žinai, vartydamas meniu kalbėjo Jurijus, Šolochas po Boriso mirties vėl buvo užėjęs pas Verą. Pas Verą?

Žvejyboje. Iliustracija iš Michailo Andriasovo knygos „Tykiojo Dono sūnus“ (1969)

Taip, Vera nenorėjo priimti, bet jis vis tiek atvažiavo. Na, ir įžūlumas, nusistebėjau, siekdamas meniu. Tai ko jis norėjo? Šolochas žinojo, kad Pilniakas rašė dienoraštį, tai aukso kalnus žadėjo vien už tai, kad bent jos akivaizdoje leistų paskaityti. Na, ir ką jinai? Pasakė, kad Pilniakas sunaikino savo archyvą ir paklausė Šo-

¹ Iš kvailio ir girtuoklio padariau literatūros švyturį (rus.).

locho, ar naktimis jo negrauzia sąžinė dėl Boriso nužudymo. Papilkėjo, sako, nuo pykčio, veidas persikreipė, o eidamas pro duris grasinamai įspėjo, kad parašysias į VKP(b) CK skundą, kad ji šlykščiu elgesiu nuolaidžiauja priešams. Parašė? Kas jį žino. Jis tris ar keturis kartus buvo susitikęs su Josifu. Vėliau, nutaikiusi proga, Vera užsiminė Stalinui, kad Šolochas prašė Pilniako dienoraščio. Josifas iškošė pro dantis, kad jis gudrus ir suktas kazokas ir kad jau seniai jo laukia kilpa.

Sušveitę po vištos kulšėlę, gurkšnojome alų ir žodis po žodžio vėl grįžome prie nebaigtos temos. Tai Šolochovui mirus neliko jokių rankraščių, knygų, užrašų? Aš, sako Jurijus, jau dešimt metų domiuosi ta tema ir seniai priėjau išvados, kad „Tykųjį Doną“ parašė Kriukovas. O Šolochas? Klausė Jurijus ir pats atkirto. Šolochas nebuvo ne tik rašytojas, bet ir skaitytojas, neturėjo nė mažiausio noro skaityti. Pažino tik raides, neįsisavino nei rašybos, nei skyrybos, o kad paslėptų savo mažaraštumą, niekada prie žmonių nerašė, po jo mirties neliko jokių užrašų, tuščias buvo rašomasis stalas, tušti stalčiai. Niekas jo nematė dirbančio bibliotekoje ar archyvuose, juolab rašančio „Tykųjį Doną“. Užtat visi jį prisimena kaip mėgėją žvejoti ar išgerti gamtoje. Rašytoju jį galima pavadinti tik kartą per metus – balandžio pirmąją. Buvusi partinė nomenklatūra negali prieš visą pasaulį apsijuokti, išterpti. Nobelio premijos laureatas ir nieko neparašė, maža to, nukopijavo svetimą rankraštį. Būtent, gyvai pritarė Jurijus. Rusijos vyriausybė turėtų sudaryti komisiją (ne užsieniečių) ir programą, tiriant dar vieną bolševikinės valdžios piktadarybę, gražinti pasaulinei literatūrai genialaus rusų rašytojo ir didžiojo tautos patrioto Fiodoro Kriukovo vardą. Romane „Tykusis Donas“ gyvenimo situacijos, šeimyninės scenos, požiūris į moterį, įvairaus socialinio sluoksnio herojų elgesys, visa tai rodo autorius išprusimą, gyvenimišką patirtį. Svarbiausias Šolochovo apologetų argumentas, girdi, Lermonovas, Puškinas, Baironas parašė genialius kūrinius būdami jauni, – tačiau pamiršta kokioje aplinkoje jie augo ir koks buvo jų išsilavinimas! Be to, būdamas dvidešimt dvejų net Tolstojus taip neparašytų – dar ne tas mąstymas... Gieda ditirambus „genialiam rašytojui“, patys apsijuokdami. Girdi, kodėl po didžiojo rašytojo mirties nebuvo paskelbtas visoje šalyje gedulas, nebuvo sostinėje pastatytas paminklas, išleisti akademiniai raštai?! Todėl, kad valdžia visais laikais žinojo, ką daro. Nėra abejonių, kad archyvuose užslaptinta Šolochovo kriminalinė byla. Todėl ir neišleido jo raštų, nebuvo triukšmo po jo mirties. Žino katė, kieno sviestą suė-

dė. Jurijus baigė gerti alų, skubotai nusišluostė lūpas. Kažkodėl neužsiminė, kad ant kapo nėra krikšto, nes jo gimimo metai buvo suklastoti. Visur, kur pažiūrėsi – melas, melas, melas. Ir dar. Po Stalino mirties buvo išleistas Bunino, Kuprino, kitų, po pilietinio karo emigravusių iš Rusijos, knygos. Tai kodėl neišleisti Kriukovo raštai? Klausė Jurijus ir pats veikiausiai atsakė. Todėl, kad leidyklose sėdi žmonės vienaip ar kitaip prisidėję prie šolochoviečių. Kriukovo raštų išleidimas būtų mirties nuosprendis jų moksliniams laipsniams ir pareigoms. Sugretinus tekstus, kiekvienas diletantas supras, kas tikrasis „Tykiojo Dono“ autorius. O kaip jis rašė „Pakeltą velėną“! Juk iš tikrųjų tai iš Kargino pavogta apysaka *Bachčevnik*. Iš jos Gromoslavskiai Stalino užsakytu lipdė „Pakeltą velėną“, tačiau kūrinys išėjo labai silpnas, gryna grafomanija, tada jį tobulino – visus metus! – Fadejevas su Libedinskiu. Ir tai kūrinys liko silpnas, net jei ir manytume, kad jį parašė Šolochas, vis tiek tarp „Pakeltos velėnos“ ir „Tykiojo Dono“ neišmatuojama bedugnė.

Einant iš vagono restorano į kupė Jurijus papplekšnojo man per petį ir optimistiškai pareiškė. Aš tvirtai tikiu, kad ne už kalnų ta diena, kai sulauksim „Tykiojo Dono“ leidinio su Fiodoro Kriukovo pavarde, o Šolochas ir visi jo padėjėjai užims istorijoje savo vietą – kur nors šalia Herostrato.

Durys su trenksmu atsidarė ir į kupė sugužėjo tretetas vyrų. Pirmąjį aš pažinau. Jis buvo mažiukas, su kiteliu, aukštyn suverstais plaukais. Antrasis lieknas, gražus vyras, su trumpais ūsiukais ir kuklia barzdele, tamsia prasegta eilute, po kuria matėsi liemenė, o po stačia marškinių apykakle – peteliškė. Trečiasis vyras buvo stambiausias, už visus aukštesnis, plačių pečių, o akys žėrėjo gerumu. Jurijus pašoko iš vietos, stvėrė mažiuką už apykaklės ir suriko. Šolochas, atiduok, kas ne tavo padaryta, atiduok Kriukovui romaną!!! Šolochovas išsinėrė iš Jurijaus rankų, kažkur dingo ir tuoj vėl pasirodė, rankose laikydamas storą knygą juodais viršeliais, ant kurios auksinėmis raidėmis buvo užrašyta FIODORAS KRIUKOVAS *TYKUSIS DONAS*. Jurijus paėmė knygą ir padėjo ant stalo. Tada žengė į priekį Pilniakas, stvėrė Šolochovą už atlapų ir kaip pelų maišą tškė į koridorių. Aš krūptelėjau. Raudonas rytas veržėsi pro lango užuolaidos plyšius kaip kraujas iš žaizdos. Akys nukrypo į stalą, deja... romano nebuvo. Nuleidau nuo gulto kojas ir prisiminiau, kad Jurijus minėjo išlipsias anksčiau. Nepažadino. Atitraukęs užuolaidėles pamatčiau perone besistumdantį žmones, girdėjau balsą iš garsiakalbio. Išsitraukiau vizitinę kortelę. Prof. Jurijus K. Maskva, adresas, telefonas. Užsuk, pasikalbėsim, tarsi išgirdau jo žodžius. ❧

Du žvilgsniai į Šv. Tėvo jubiliejų

Jonas Malinauskas: Teisinga Susirinkimo „hermeneutika“ ir kas toliau

Popiežiaus Jono Pauliaus II įpėdinis Benediktas XVI pradėjo trečiuosius pontifikato metus. Tad nuo pasikeitimo Romos Soste praėję dveji metai turbūt yra jau pakankamai ilgas laikas, kad būtų galima, negretinant išties skirtingų Jono Pauliaus II ir Benedikto XVI temperamentų, bandyti atsakyti į nuo pat pradžių keliamą klausimą: kas nauja naujo popiežiaus vadovaujamoje Bažnyčioje?

Nuo pat išrinkimo Benediktą XVI bandyta vertinti ir gretinti su jo pirmtaku naudojant žiniasklaidinį „metrą“, tačiau greit susivokta, kad vis dėlto šitas „metras“ neadekvatus. Iš tiesų neadekvačiai ir netgi nepagarbiai nuskambėjo kai kurių laikraščių rytojaus dieną po išrinkimo skelbtos antraštės: „Panzerkardinal“ ar „Pastore tedesco“ (it. vilkšunis, vokiečių aviganis, bet taip pat ir „ganytojas vokietis“). Pasirodo, populiarioji spauda apie Josephą Ratzingerį žinojo tik tiek, kad jis vadovavo buvusiai (o, siaube!) inkvizicijai. Dabar tie patys laikraščių „vaticanistai“ pripažįsta, kad „žiniasklaidai šitas popiežius yra paslaptis; juo labiau jis nestengia mėgdžioti savo pirmtako, juo labiau jis ima patikti“.

Kalbant apie Bažnyčią, masinės komunikacijos žargone nuo seno naudojama pažangos – konservatyvumo schema. Jos taikiniu šiandien tampa ir Benediktas XVI. Schemos „pažangu – gerai, konservatyvu – blogai“ nesilaiko pirmaisiais naujo pontifikato mėnesiais (ne iš žiniasklaidos) išgirstas įdomus ir,

sakyčiau, taiklus pasvarstymas apie tai, iš kur Bažnyčioje atsiranda tas „konservatyvumas“ ir „pažangumas“. Pasirodo, viską lemia operavimo magisteriumo turiniu ir ganytojiškos atsakomybės pusiausvyra. Jei ganytojas jaučia, kad jis nėra pakankamai „rafinuotas“ teologas, idant galėtų be žalos sielų išganymui kai ką pagreitinti, o kita pristabdyti, tuomet ta ganytojiškos atsakomybės našta lemia atsargumą, o atsargieji ir vadinami „konservatoriais“. Tuo tarpu „rafinuotas“ teologas, neturintis jokios ganytojiškos atsakomybės, kartais sau per daug leidžia ir šitaip atsiranda „pažangumas“, kartais peržengiantis ribą tarp teologijos kaip mokslo laisvės ir bažnytiškumo kriterijuose netelpančio nusišnekėjimo. Jei ši teorema būtų teisinga, tai Benedikto XVI asmenyje turėtume ir „rafinuotą“ teologą, ir pačią didžiausią atsakomybės našta prisiėmusį ganytoją.

Kad ir kokią „metrą“ naudotų visi vienokių ar kitokių intencijų skatinami Bažnyčios gyvenimo komentatoriai, tikrasis šiuolaikinės Bažnyčios gyvenimo „metras“ yra Vatikano II Susirinkimas arba kaip pats Benediktas XVI pontifikato pradžioje pasakė – teisinga Susirinkimo „hermeneutika“.

Benedikto XVI biografija (nuo kunigo iki kardinolo Ratzingerio, o dabar ir popiežiaus) sutampa su visomis pagrindinėmis susirinkiminės dinamikos stadijomis. Susirinkimą sušaukęs popiežius Jonas XXIII kuniga Ratzingerį paskyrė Susirinkimo ekspertu. Susirinkimą užbaigęs ir formalių – konstitucijų, dekretų ir deklaracijų pavidalą jam suteikęs Paulius

VI paskyrė jį Miuncheno ir Freisingo arkivyskupu ir kardinolu. Jonas Paulius II kardinolą Ratzingerį pasiskyrė artimiausiu pagalbininku tikėjimo paveldo saugojimo misijos vykdymui.

Kokie Susirinkimo rezultatai? Ar Susirinkimo mokymas teisingai suprastas ir įsisavintas? Kas gera, kas netobula, o kas galbūt klaidinga? – prieš pirmųjų savo pontifikato metų Kalėdas susitikęs su Romos Kurija klausė popiežius. Viskas priklauso nuo Susirinkimo interpretacijos arba, kaip šiandien mėgstama sakyti, nuo teisingos hermeneutikos. Problemos įsisavinant Susirinkimo mokymą atsiradę dėl to, kad atsirado dvi, viena kitai prieštaraujančios, tarpusavy besipykstančios hermeneutikos. Viena vertus, bandyta aiškintis Susirinkimo mokymą naudojant nevientisumo arba lūžio hermeneutiką. Tai būtent ji dažniausiai susilaukdavusi žiniasklaidos, o kartais ir moderniosios teologijos simpatijų. Antra vertus, esama ir reformos hermeneutikos, Bažnyčią suprantančios kaip vientisą subjektą, kuris auga ir vystosi laike, tačiau visuomet yra sau tapatus subjektas, visuomet yra keliaujanti Dievo tauta.

Nevientisumo ir lūžio hermeneutika bando nubrėžti ribą tarp priešsusirinkiminės ir posusirinkiminės Bažnyčios, bando įtikinti, kad Pauliaus VI paskelbti dokumentai ne iki galo įkūnija tikrą Susirinkimo dvasią, kad jie tėra kompromiso rezultatas, kad siekiant vienbalsio pritarimo, reikėjo nusileisti senų ir nereikalingų dalykų gynėjams. Tačiau kas tai teigia, pasak Benedikto XVI, tas nesupranta, kas iš tiesų yra Susirinkimas. Bažnyčios Susirinkimas juk negali būti suprantamas kaip Konstituanta, tai yra tokia asamblėja, kuri susirenka tam, kad panaikintų seną konstituciją ir priimtų naują. Tokiai asamblėjai juk reikia mandato, kurio niekas negali suteikti, nes Bažnyčia priklauso ne vyskupams, bet Viešpačiui.

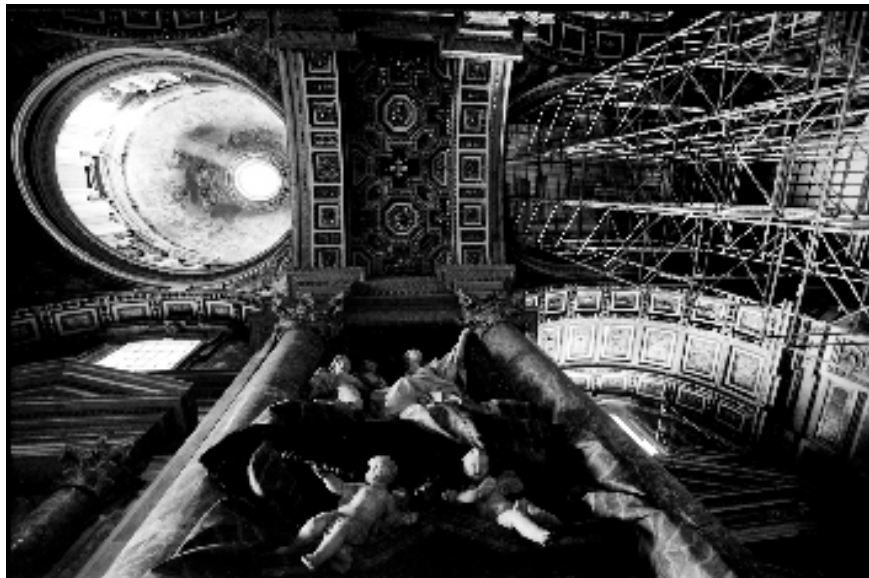
Toje pačioje, tam tikrais bruožais programinėje kalboje, Benediktas XVI taip pat palietė kai kuriuos Susirinkimo mokymo antropologinius ir kultūrinius aspektus, kurie, atskirti nuo Bažnyčios kaip vientiso subjekto sampratos, gali virsti lūžio herme-

XVI – tai naujos kokybės santykiai su „atsiskyrusiais broliais“ ir su kitomis tikybomis.

Pauliaus VI ir Jono Pauliaus II laikais daug laimėta – visiškai nuoširdžiai atsisakyta „klaidatikių“ kategorijų, užmezgtas dvišalis teologinis

je tuo metu juokauta: popiežius – vokiečių kilmės, o ir prezidentas dirbęs Vokietijoje, vadinasi – tikrai susitars. O jei rimtai, tai visai neseniai vėl atgijo kalbos apie susitikimą „neutralioje“ vietoje ir netgi nurodyta konkreti tokia vieta – Rumunijos Sibiu, kur rudenį vyks Trečioji Europos ekumeninė asamblėja. Vis dėlto turbūt per daug optimistiška tikėtis, kad jau rudenį Rumunijoje galėtų įvykti tas spėjamas ar tariamas susitikimas. Tačiau jei ta idėja apskritai priimtina ir jei jos dar neatsisakyta, tai tų neutralių vietų galėtų būti tiek ir tiek. Pavyzdžiui, kad ir Vilnius. (Kodėl gi ne? Europos Sąjunga, bet ir Rusijai netolimas užsienis. Katalikiška šalis, bet ir stačiatikiška Maskvos patriarchato vyskupija. Nėra jokių nacionalistinių poteksčių. Įsivaizduokime – Popiežius ir Patriarchas nusilenkia šventųjų Jono, Antano ir Eustachijaus relikvijoms! Tai bent „Vilniaus konferencija“ būtų!)

Iš Jono Pauliaus II paveldėtą religijų dialogą Benediktas XVI, nemaža dalimi sensacijų besivaikanti žiniasklaidos dėka (ta kart visą dėmesį sukonzentravusios ne į tą citatą), pakėlė į visiškai naują kokybinę plotmę. Regensburgo paskaita sudrebino pasaulį. Nors tas „drebėjimas“ įvyko dėl neproporcingai pagarsintos iš konteksto išimtos seno teksto citatos, buvo išprovokuota diskusija ir dėl kur kas rimtesnės problemos, kuri tos pačios paskaitos tekste suformuluota keletu eilučių žemiau pateiktoje kitoje islamo vidaus diskusijas liečiančioje citatoje: *Dievo nevaržas net jo paties žodis ir kad jo niekas neįpareigoja apreikšti tiesą. Jei jis panorėtų, žmogus turėtų praktikuoti ir stabmeldystę. Ar Dievas gali būti visagalesnis už savo absoliutų protingumą? Jei gali, vadinasi, vykdamas Dievo valią, galima nesiskaityti su racionalumo reikalavimais. Krikščionybė šią potencialią priešpriešą išsprendė nuo pat pradžių „įsikultūrinama“ klasikiniame pasaulyje, į filosofų dievo vietą pastatydama Logosą, kuris buvo pas Dievą ir kuris buvo Dievas. Tikėjimo ir racio-*

Tomas Vyšniauskas. Šv. Petro bazilika. Roma. 2005. Fotografija

neutiką pateisinančiais argumentais. Šia prasme Susirinkimas iš tiesų turėjo lemtingos įtakos jau įsisenėjusių Bažnyčios nesusipratimų sprendimui ar net ištaisė kai kurias istorines klaidas. Tačiau jei ir visiškai teisėtai išvengiame tam tikrą nevientisumą tarp to, kas buvo prieš ir po Susirinkimo, vis dėlto tas nevientisumas paliečia konkrečias istorines sąlygas, o ne Bažnyčios esmę. Kas manė, jog atsivėrimas pasauliui pagaliau atneš laukiamą visišką susitaikymą su juo, tas nepakankamai įvertino ir pačioje modernioje visuomenėje glūdinčias problemas ir įtampą, pagaliau, nepakankamai rimtai žiūri į įgimtą žmogaus pažeidžiamumą. Nuo pat pradžios Bažnyčia pasaulyje yra „prieštaravimo ženklas“. Susirinkimas nenorėjo ir negalėjo panaikinti Evangelijos prieštaravimo žmogaus klaidoms.

Reikia pridurti dar du Susirinkimo pradėtus procesus, kurių, jau gana toli pažengusių, administravimą iš savo pirmtako perėmė Benediktas

dialogas beveik su visomis Rytų Bažnyčiomis ir pagrindinėmis protestantizmo srovėmis. Suprantama, kad su kai kuriomis protestantiškomis žengti toliau sunku, tad tenkinamasi užsimezgsusiais šiltais, bičiuliškais santykiais ir akcentuojama bendradarbiavimas „agapės“ dvasia. Su Rytų Bažnyčiomis, išsaugojusiomis tuos pačius sakramentus, tą patį tikėjimą ir tą pačią apaštalų ipėdinystę, bene rimčiausia neišspręsta problema – šv. Petro pirmumo interpretacija, kuriai neretais atvejais kenkia nacionalizmu arba tiesiog išdidumu atmieštos ambicijos. Jonui Pauliui II nepavyko nuvykti į Kazanę. Nepavyko ir kitoje, „neutralioje“ vietoje „broliška apkabinti“ Trečiosios Romos vyskupo. Šia prasme Benedikto XVI pozicijos gal kiek tvirtesnės, nes, tuoj po jo išrinkimo, buvo duotas, tiesa, gal kiek arogantiškai spaudoje nuskambėjęs signalas, kad į vokiečių tautybės naują popiežių dedamos didesnės geresnių santykių viltys. Matyt dėl to Maskvo-

nalumo susitikimas aną priešpriešą iš viso pavertė tuščiu sofizmu.

Regensburge suformulavęs klausimą, atsakyti į jį Benediktas XVI nuvyko į Stambulą. Ir ten gana greit paaiškėjo, kad po Regensburgo kalbos pagal žiniasklaidinį „metrą“ sukurpti vertinimai nebuvo užčiuopę problemos esmės. Pakako keletas pasisakymų, kelių paprastų, bet visiškai nuoširdžių gestų, to, vėl tos pačios žiniasklaidos žodžiais tariant, „nuginkluojamai paprasto“ apsilankymo Mėlynojoje Mečetėje ir, iš pradžių abejonių kėlus, kelionė į Turkiją virto rimtu laimėjimu mezgant ryšius su rimtais musulmonais. Dar rimtesnis to paties proceso etapas turėtų įvykti netolimoje ateityje. Popiežiaus kvietimą atvykti į Romą neseniai priėmė Kairo Al Azharo islamo universiteto mečetės imamas šeichas Muhammadas Sayeddas (t. y. Pranašo palikuonis) Tantawi. Nors islamas neturi vienos institucijos, kuri saugotų vieną autentišką tikėjimo doktriną, Kairo universiteto mečetė, nuo pat Šiaurės Afrikos užkariavimo laikų, musulmonams sunitams yra labai svarbus autoritetas.

Jei nemaža dalis islamo pasaulio dar neapmąstė savo santykio su modernybe, nepatyrė nei helénizacijos, nei iliuminizmo, tai tradiciškai krikščioniška Europa, nors ir didžiudamasi, kad jau seniai išaugo iš tų bėdų, kurios dabar kamuoja islamą, atsidūrė tarsi priešingoje civilizacinės raidos ašies puseje. Dar prieš išrinkimą į Petro Sostą, Italijos Senate surengto seminaro metu kardinolas Ratzingeris gana drastiškai kalbėjo apie šiandienės Europos išsekimą. Vakarų civilizacija tarsi patologiškai nenkenčianti pati savęs. Vakarų kultūra labai geranoriška kitoms kultūroms ir kitoms religinėms tradicijoms, o to kas sava, kas jai pačiai būdinga – nenkenčia. Šitie kardinolo žodžiai skambėjo gana „karštu“ metu, kai Europos Konventas svarstė konstitucinės sutarties projektą. Tuo pat metu ne kartą ir dar garsiau kalbėjo ir Jonas Paulius II. Šiandien tas anam metu būdingas „įkarštis“ jau praėjęs, juo la-

biau kad be krikščioniškų šaknų preambulėje priimtą konstitucinę sutartį jau atmetė dviejų šalių referendumai ir nežinia kas iš viso teksto liks. Žinoma, tai nereiškia, kad dabar Benediktas XVI „santūriau“ ar „atsargiau“ kalbėtų apie europietiško krizę. Skirtumas gal tik tas, kad jei Jonas Paulius II turbūt labiau akcentuodavo istorinį savivokos momentą, tai Benediktas XVI europiečiams pirmiausia diagnozuoja vertybinę „apostazę“ ir savanorišką lig šiol turėtą „lyderystės“ pasaulyje atsisakymą. Pasauliui dar reikia Europos, tik, deja, kodėl Europai gėda savęs pačios ir ji kapituluoja. To priežastis, pasak Benedikto XVI, yra „dehelénizacija“, tai yra nykstantis gebėjimas racionaliais argumentais pagrįsti tai, ką tikime, ką darome ir ko siekiame, ar net nenoro žinoti „kodėl?“ diktatūra, pasireiškianti reliatyvizmu, laicizmu ir kitokiais „izmais“.

Grįžtant prie konstitucijos ir prie „šaknų“, būtinai dar reikia pridurti ir vieną viešose diskusijose lyg ir nutylėtą, o gal pražiopsotą momentą – 52 straipsnį, kuris pirmajame paragrafe labai aiškiai sako, kad ES valstybės pripažįsta religinių bendrijų vaidmenį savo visuomenių gyvenime, o trečiajame – įsipareigoja su jomis bendradarbiauti. Tad kodėl tiek daug diskusijų dėl preambulėje nepaminėto istorinio vaidmens, o čia, kai kalba apie labai konkrečius dalykus, niekas neprotestuoja? Nejaugi ir čia galioja šiandien vis akivaizdesnis bendras dėsnis – žiniasklaidinės aistros ir viešieji debatai „putoja“ tik paviršiuje, o užgriebti giliau neįdomu arba paprasčiausiai trūksta kompetencijos.

Per pastaruosius dvejus Benedikto XVI pontifikato metus, nepaisant pradžioje girdėtų kalbų apie „cunami“ Romos Kuriijoje, apie pasikeitimus vyskupijų sostinėse ir apskritai „einamųjų“ reikalų administravimo stiliaus ir formų kaitą, nieko staigaus ir stebinančio neįvyko. Žinoma, šis tas Kurijos sudėtyje pasikeitė. Visų pirma jau greitai po išrinkimo reikėjo paskirti kardinolo Ratzingerio įpėdinį

Tikėjimo mokslo kongregacijoje. Vėliau buvo paskirtas pas svarbiausias bendradarbis – Valstybės sekretorius. Beje, Tarcisio Bertone anksčiau buvo ir svarbiausias kardinolo Ratzingerio bendradarbis. Tam tikro dėmesio ir interpretacijų sulaukė jėzuito Federico Lombardi paskyrimas Spaudos salės direktoriumi. Nuo tėvo Arupe laikų jėzuitai tarsi buvo šiek tiek nustumti į šalį, o štai dabar jėzuitui skiriama svarbi vieta, kurioje lig šiol buvo *Opus Dei* žmogus. Tad komentarus būtų įvairių.

Kelionės, kurios buvo tarsi regimasis Jono Pauliaus II pontifikato bruožas, atrodo panašiai ženklins ir šitą pontifikatą. Turiu prisipažinti, – sakė popiežius televizijai duotame interviu prieš kelionę į Vokietiją, – kad nesijaučiu taip stipriai, jog galėčiau planuoti daug ilgų kelionių, tačiau ten, kur reikia pasisakyti, kur yra toks poreikis, ten norėčiau keliauti, žinoma, „dozuodamas“ pagal galimybes.

Gal iš esmės ne itin svarbi, bet regima naujovė buvo beatifikacijų decentralizavimas. Kitaip negu prie Jono Pauliaus II, kai naujus palaimintuosius visada asmeniškai skelbė popiežius, dabar beatifikacijos vyksta ne Romoje, bet vietinėse Bažnyčiose. Pasak Benedikto XVI, taip geriau – jei palaimintojo kultas skirtas tam tikrai teritorijai, tai ir beatifikacija tebūnie pirmiausia tos vietinės bendruomenės šventė. Kitaip su šventaisiais. Jie įrašomi į visos Bažnyčios kalendorių, tad ir skelbimui šventaisiais visos Bažnyčios akivaizdoje vadovauja pats popiežius. Kalbat apie šventuosius, neįmanoma nepaminėti svarbiausio mūsų dienų šventojo. „Santo subito“, – šaukė Jono Pauliaus II laidotuvėse dalyvavusi minia. „Jonas Paulius II žiūri į mus pro Tėvo namų langą“, – atsakė miniai tuo metu dar kardinolas Ratzingeris, vadovavęs savo pirmtako laidotuvėms. Ir šitą sakinį jau galima laikyti tarsi skelbimo šventuoju formule. Vėliau būta ir kitų panašių pareiškimų. Benediktui XVI Jonas Paulius II yra šventasis. Iš tiesų, ką gi iš esmės pakeistų įprastinės tvarkos nesilai-

kantys precedentai? Pagreitintų procedūrą, paankstintų naujo šventojo kulto patvirtinimą. Bet jei čia kalbama tik apie laiką, tik apie reikalavimą paankstinti beatifikaciją, kuri ir įprasta tvarka įvyktų po vienerių, o gal po kelerių metų, tai vargu ar galima tikėtis, kad vien dėl „laiko“, vien dėl nekantrumo būtų ryžtamasi nesilaikyti nuo šimtmečių galiojančios procedūros.

Žiniasklaidos horizonte gana dažnai šmėžuoja masinantis žodis „celibatas“. Jis keliskart buvo garsiai kartojamas ir per pastaruosius dvejus Benedikto XVI pontifikato metus. Pernai popiežius buvo sukvietęs specialų celibatui skirtą Kurijos kardinolų ir vyskupų pasitarimą. Po jo paskelbtas pareiškimas, žinoma, žiniasklaidą nuvylė. Vos po kelių dienų vėl visi puolė komentuoti naujuoju Kunigų kongregacijos prefektu paskirto Brazilijos kardinolo Claudio Hummeso žodžius, kad celibatas „nėra dogma“. Tuos, kas ir santuokinėje ištikimybėje nemato nieko amžina, vargu ar įtikins Benedikto XVI žodžiai, kad celibatas – tai kunigo meilės ir ištikimybės forma. Vis dėlto, kalbant apie celibatą, galbūt verta atkreipti dėmesį į kitą dalyką, įvykusį pačioje Benedikto XVI pontifikato pradžioje. 2005 m. spalį Romoje į Sinodą susirinkę vyskupai svarstė ir vadinamųjų *virī probati* (tai yra vedusių vyrų, jau turinčių nuolatinio diakonato patirties) šventinimo kunigais galimybę. Sinodas nusprendė „šituo keliu neiti“, tačiau pats faktas, kad tokia galimybė buvo įtraukta į Sinodo dienotvarkę, liudija, kad, jei kada nors tektų konstatuoti rimtesnes kunigų stygiaus keliamas problemas, tie „rimti vyrai“ (*virī probati*) galbūt galėtų būti ateities resursas.

Pabaigai dar apie Benedikto XVI aštuoniasdešimtąjį jubiliejų ir pontifikato dvejų metų sukaktį šventiškai vainikavusią jo knygą „Jėzus iš Nazareto“, iškart pasirodžiusią trimis kalbomis – vokiškai, itališkai ir lenkiškai (turėjo būti ir dar kitomis kalbomis, bet vertėjai ir redaktoriai nespėjo). Vėl pagal tą pačią žiniasklaidinę logiką ją pasiskubinta pavadinti replika

„Da Vinčio kodui“. Jei tokiu bendru vardu vadintume ne tik Dano Browno bestselerį ir jo ekranizaciją, bet visą tą šiandienį kalbėjimą apie apokrifus ir biblinę archeologiją, žemiško Jėzaus „silpnybių“ paieškas, „šventą“ tikėjimą visokiais „atradimais“ ir visišką ignoravimą to, kas juoda ant balto parašyta vadinamosiose „kanoninės“ knygoje, tai repliką šitai madai popiežiaus knygoje gal ir būtų galima išvelgti. Vis dėlto jei knygoje ir polemizuojama, tai ne su pastarosiomis nesąmonėmis, o su vadinamojo istorinio kritinio egzegezės metodo ribotumu, dėl kurio istorinis Jėzus atskirtas nuo tikėjimo Jėzaus. Dėl to atskyrimo mes imame abejoti: ar mes teisingai supratome ką Jėzus sakė, ar tikrai jis mums norėjo pasakyti, jog jis yra Dievas? O gal tai tik Bažnyčioje įsivyravusi Jėzaus žodžių ir veiksmų interpretavimo klaida, kurią kartojame jau du tūkstančius metų? Ką nauja Jėzus atnešė, ko prieš jį jau nebūtų skelbęs judaizmas ir po jo islamas? Kodėl mes tikime, kad jis yra Dievas, o ne tik pranašas? Į šituos klausimus popiežius stengiasi atsakyti griudamas istorinio Jėzaus ir tikėjimo Jėzaus priešpriešą ir egzegezės bei teologijos srityje spręsti tą pačią, platesniame kontekste jau kiek anksčiau suformuluotą *fides* ir *ratio* santykio problemą.

Naujoji knyga turi dar vieną įdomų bruožą – jos autorius yra ne neklaidingumo katedroje sėdintis šv. Petro Įpėdinis, bet teologas Josephas Ratzingeris. Viena vertus, kitaip gal ir būti negalėjo, nes jei popiežius nori diskutuoti su savo (profesorius Ratzingerio) kolegomis bibliistais ir teologais, tai nėra kitos išeities kaip eiti į knygos pristatymą Vatikane kalbėjusio Vienos kardinolo Schoenborno žodžiais, „agorą“, tą aikštę, kurioje diskusijos vyksta. Tačiau šitame popiežiaus-teologo visiškai nedualistiniame binome įdomiausia yra turbūt tai, kad jis tokiu lengvu ir grakščiu „nukopimu“ nuo katedros tarsį dar kartą primena, kaip vis dėlto lėkšti ir naivūs buvo vertinimai tų, kas išrinkimo dieną jį pavadino *Panzerkardinal*.

Rūta Tumėnaitė: Popiežių dovanos

Kai prieš gerus dešimt metų viena pažįstama žurnalistė, tuo metu dirbusi Vatikano radijo vokiečių redakcijoje, papasakojo, kad ėmė interviu iš kardinolo Josepho Ratzingerio, taip ir pamenu, kad iš karto paklausiau, ar tikrai jis panašus į Didįjį Inkvizitorį. „O, ne, nieko panašaus, – atsakė mano bičiulė, – jis be galo puikus ir malonus žmogus.“ Akivaizdu, kad šių eilučių autorė pasidavė tuo metu tvorėjusiam Vatikano Tikėjimo mokslo kongregacijos prefekto įvaizdžiui, kad tai esąs kone cerberis, akylai saugantis katalikiško tikėjimo grynumą. Todėl juo nuostabiau buvo skaityti tekstus, skirtus popiežiaus Benedikto XVI 80-mečiui ir antrosioms jo pontifikato metinėms, kurių leitmotyvu tapo viešojo kardinolo Ratzingerio įvaizdžio virsmas „tikruoju Ratzingeriu“. Kartu tai buvo proga užmesti akies kraštelį į žurnalistų, akredituotų prie Šv. Sosto, virtuvę. Pasirodo, daugybę metų tarp jų galiojo savotiškos lažybos – pakalbinti visus *ad limina* vizito atvykstančius vyskupus ir sužinoti, kuris apsilankymas Vatikano dikasterijose jiems paliko geriausią išpūdį. Jei kuris nors vyskupas nepasakys, kad maloniausia buvo apsilankyti pas kardinolą Josephą Ratzingerį, tai likusieji pavaišins tą žurnalistą pietumis. Tačiau per beveik dvidešimt kardinolo Ratzingerio kadencijos metų niekam nepavyko laimėti to prizų. Dažniausiai vyskupų išpūdžiai apie susitikimus su Vatikano įstaigų vadovais būdavo nekokie: kongregacijos vadovas tik įžengia, perskaityt ilgiausią pareiškimą ir išeina, o štai kardinolas Ratzingeris visada ir leidžia išsakyti savo nuomonę, ir apskritai yra dėmesingas, malonus ir atviras žmogus. Akivaizdu, kad tarp viešo kardinolo Ratzingerio įvaizdžio ir privačių nuomonių apie jį kaip apie žmogų plytėjo milžiniška spraga. Ir nors prieš porą metų žiniasklaida kone vienbalsiai šaukė, jog nuo šiol Bažnyčiai vadovaus *Panzerkardinal*, tačiau tie 115 kardinolų, kurie išrinko Benediktą popiežiumi, buvo įsitiki-

nę, kad iškėlė į Apaštalų Sostą „tikrąją“ Josephą Ratzingerį.

Tad koks yra tas tikrasis Ratzingeris? Iki šiol jis nesiėmė jokių staigių veiksmų, galima sakyti, laikosi vidurio ir vadovaujasi kolegialumo principais – gerokai labiau, negu būtų leidęs prognozuoti jo ankstesnis įvaizdis. Aišku, stebėtojai jau spėjo suskaičiuoti ir visus naujojo popiežiaus „išsišokimus“, tačiau jų sąrašas yra stebėtinai trumpas: tai 2005 m. Vatikano įsakymas, draudžiantis homoseksualams stoti į kunigų seminarias, musulmonų pasaulį papiktinusi paskaita Regensburgo universitete, kaltinimai Europai „atsimetimu nuo tikėjimo“ vos ne tą pačią dieną, kai Europos Parlamento prezidentas, praktikuojantis katalikas Hansas Gertas Pötteringas vargais negalais išrūpino kvietimą popiežiui pasakyti kalbą parlamente – kai kas tą frazę spėjo pakrikštyti „Europos Regensburgu“, perspėjimas garsiam išlaisvinimo teologui Jonui Sobrino, nors Lotynų Amerikos hierarchai prašė palaukti iki gegužę vykšančio regiono vyskupų konferencijų susitikimo Brazilijoje.

Ypač įsimintinas yra pernykštis Benedikto XVI vizitas į Ispaniją, kur daugelis tikėjosi, kad popiežius pratrūks apokaliptine retorika ir ims grasinti ugnimi ir siera – dėl socialistų vyriausybės vykdomos politikos, ypač dėl homoseksualų santuokų ir teisės įsivaikinti įteisinimo. Tačiau atvykęs į susitikimą su premjeru Rodriguezu Sapatero, Benediktas XVI kalbėjo labai pozityviai, tiesiogiai neminėdamas nei gėjų santuokų, nei kitų lytinės moralės klausimų. Kai vėliau vienas vokiečių televizijos žurnalistas paklausė Benedikto XVI, kodėl jis Ispanijoje negrasino pragaro kančiomis, popiežiaus atsakymas buvo daugiau negu iškalbingas: „Krikščionybė, katalikybė nėra draudimų rinkinys; tai – pozityvus pasirinkimas. Labai svarbu, kad mes iš naujo į jį pažvelgtume, nes ši idėja šiandien baigia išnykti. Mes tiek daug girdėjome, ko negalima daryti, jog atėjo laikas pasakyti: mes gali pasiūlyti pozityvią idėją... Žmogaus asmuo turi būti visa-

da gerbiamas kaip žmogaus asmuo. Bet visa tai tampa aiškiau, jei pirmiausia tą pasakai pozityviu būdu“.

Žurnalistas ir Vatikano stebėtojas Johnas Allenas šią popiežiaus frazę pritaikė pačiam Benediktui XVI, kuris, anot jo, išstisus du dešimtmečius buvo atsakingas už visus Katalikų Bažnyčios išartus „ne“, o dabar, tapęs popiežiumi, stengiasi išreikšti gerokai stipresnį Bažnyčios „taip“. Antroji proga viso pasaulio akivaizdoje ištarti tokį „taip“ pasitaikė per Benedikto XVI kelionę į Turkiją, kur susitaikinimo retorikos viršūne tapo netikėta bendros maldos su didžiuoju imamu akimirka Stambulo Mėlynojoje mečetėje. Pasaulietinė spauda nešykštėjo dėmesio ir popiežiaus gimimo dieną pasirodžiusiai jo knygai „Jėzus iš Nazareto“, dėl kurios esą Benediktą XVI turėtų pamilti ir antiglobalistinio sąjūdžio atstovai, mat popiežius, aptardamas palyginimą apie Gerąjį samarietį, jo asmenyje mato Afrikos tautas, o abejingus praeivius, nekreipiančius dėmesio į apiplėštą ir sumuštą pakeleivį, lygina su žemyną išgrobsčiusiomis turtinomis šalimis. Netikėtų komplimentų naujoje knygoje sulaukė ir Karlas Marxas, tiksliau, marksistinė šiuolaikinio žmogaus kaip susvetimėjimo aukos analizė. Anot popiežiaus, Marxas, kalbėdamas apie žmonijos susvetimėjimą, „nupiešė aiškų paveikslą žmogaus, tapusio plėšikų auka“, tačiau nesugebėjo užčiuopti šio klausimo esmės, nes „vystė savo mintis vien materialinėje plotmėje“.

Benedikto XVI nuosaikumas ir kolegialumo principų paisymas išryškė-

jo ir jo požiūryje į vidinius Bažnyčios reikalus. Svarbiausi paskyrimai – ir prie Šv. Sosto, ir didžiosiose arkivyskupijose – atskleidė popiežiaus polinkį rinktis nuosaikius ganytojus, o ne ideologus. Iki šiol nesiimta jokių siste-

Tomas Vyšniauskas. Šv. Petro bazilika. Roma. 2005. Fotografija

minių priemonių prieš Magisteriumui prieštaraujančius teologus. Ko gero, visai ne to tikėjosi vieni karščiausių Benedikto XVI išrinkimo rėmėjų, amerikiečių neokonservatyviojo sparno atstovai, nusiskundžiantys dėl tariamo Benedikto XVI neryžtingumo: „Mes manėme, kad išrinkome Ronaldą Reaganą, o paaiškėjo, kad turime reikalų su Jimmy’u Carteriu“.

Daugiau kaip dvidešimt metų buvęs Jono Pauliaus II dešiniaja ranka ir padėjęs įkūnyti savo pirmtako viziją – ieškoti būdų, kaip Bažnyčia galėtų paveikti socialinius, kultūrinius ir politinius to meto klausimus, – dabartinis popiežius tokio ištikimo pavaduotojo

neturi, jo pontifikato vizija daugiausia kyla iš jo paties su visomis iš to kylančiomis pasekmėmis. Minėtasis Allenas straipsnyje britų katalikų savaitraštyje *Tablet* iškėlė klausimą, koks galėtų būti Benedikto XVI palikimas? Pasak jo, popiežių Jono XXIII ir Pauliaus VI, taigi Vatikano II Susirinkimo laikais, didžiausias pavojus grėsė kartu su nešvari vandeniu išpilti ir prausiamą kūdikį, o nūdienos tapatybės politikos laikais pavojus ateina iš priešingos pusės – kaip nenukrypti į nelankstumą ir perdėtą gynybiškumą, savotišką „katalikišką talibaną“, mokantį tik kritikuoti ir smerkti. Žurnalisto teigimu, šiandienos Bažnyčioje matyti ir tokios dvasios apraiškų, todėl dabartinis popiežius galės parodyti kelią, kaip apeiti tokias kliūtis. Turint omenyje jo pontifikato tikslą – atgavinti krikščionišką tapatybę – šis popiežius kaip joks kitas gali parodyti, jog įmanoma priimti fundamentinius katalikybės dalykus, netampant fundamentalistu, kad protas ir tikėjimas vienas kitam ne prieštarauja, o yra neatskiriami. Beje, tą jis ir mėgino pasakyti Regensburge. Taigi tie, kurie vis dar laukia, kada iš po mašlaus ganytojo išorės pasirodys „tikrasis“ Ratzingeris, turėtų suprasti, kad toji išorė ir yra tikrasis Ratzingeris, kuris nesisvaido liepsnomis, o veikia pučia į žėruojančias tikėjimo anglis.

Kadangi Benediktas XVI nėra tokia charizmiška žiniasklaidos figūra, koks buvo Jonas Paulius II, neaišku, kiek jo skelbiami dalykai pateks į platesnį kultūrinį kontekstą ir išsilaikys jame. Bet kuriuo atveju, viską parodys laikas, juolab kad ir ketvirtį amžiaus trukęs jo pirmtako pontifikatas dar tebėra pernelyg arti, kad būtų galima parašyti galutinę jo istoriją. Gali būti, jog šalia asmeninio jubiliejaus ir pontifikato sukakties kai kas tikėjosi dovanos ir iš paties Benedikto XVI pusės – palaimintojo titulo prieš dvejus metus mirusiam Jonui Pauliui II. Pagrindo tokiems lūkesčiams suteikė tai, kad balandžio 2 d., minint antrąsias mirties metines, Romoje buvo oficialiai užbaigtas pirmasis, diecezi-

nis, Jono Pauliaus II šventumo bylos etapas, o sukaupta medžiaga perduota Vatikano Šventumo bylų kongregacijai. Vis dėlto rekordiškas proceso tempas jau verčia sunerimti. Žurnalistas Jonathanas Luxmoore straipsnyje *Tablet* pastebi, kad visa kampanija pradeda įgauti masinės isterijos požymių. Pasak autoriaus, nuo pat tos akimirkos, kai per Jono Pauliaus II laidotuvių Mišias pasigirdo šūksniai, raginantys jį kuo greičiau paskelbti šventuoju, Lenkijos bažnyčia visais įmanomais pavidalais ėmė stumti Jono Pauliaus II beatifikacijos procesą. Tribunolo atidarymą iš Romos tiesiogiai transliavo Lenkijos valstybinė televizija. Lenkų dvasininkai figūroja beatifikacijos procese, kuriam vadovauja monsinjoras Sławomiras Oderis. Jų gausu ir Vatikano Šventumo bylų kongregacijoje. Popiežiaus gimtinėje jau pradėta statyti Palaimintojo Jono Pauliaus II bažnyčia, iškilianti Zakopanės kalnų kurorte. Praėjus devyniems mėnesiams po popiežiaus mirties, jau išleista knyga apie šimtus jo užtarimų įvykusių stebuklų. Buvęs popiežiaus sekretorius, dabartinis Krokuvos arkivyskupas kardinolas Stanisławas Dziwiszas spaudai teigė, jog tai esanti išskirtinė byla, todėl beatifikacijai tereikia oficialaus popiežiaus Benedikto XVI patvirtinimo, juolab kad Benediktas XVI pats padarė išimtį ir leido pradėti bylą, nepraėjus penkeriems metams po Jono Pauliaus II mirties.

Kaip ir buvo galima tikėtis, Lenkijoje šventumo bylos medžiaga buvo parengta per rekordinius penkis mėnesius, nors jau tada suabejota, ar tyrimas buvęs nuodugnus. Spaudimą dėl skubios beatifikacijos darė ir kardinolas Dziwiszas, audringai reaguodamas į bet kokius bandymus suabejoti savo buvusio viršininko procesu. *Tablet* teigimu, 2005 m. gruodį Dziwiszas atmetė ispanų ir italų teologų atvirą laišką, kritikuojantį Jono Pauliaus II „negatyvią politiką“ įvairiais klausimais, pradedant lytiškumu ir baigiant Bažnyčios valdymu ir raginantį visus panašiai abejojančius išsakyti savo

mintis Romos tribunolui. Tokios iniciatyvos „turėtų būti iš principo ignoruojamos“, – sakė Dziwiszas Lenkijos katalikų naujienų agentūrai KAI ir pavadino jas „dar vienu įrodymu klaidingų ideologijų“, su kuriomis kovojęs popiežius. Kai praėjusį mėnesį lenkų spauda paskelbė, jog kai kurie Vatikanė dirbantys aukšto rango lenkų dvasininkai šnipinėję saugumui, kardinolas apkaltino tyrėjus dirbant „šėtono darbus“ ir mėginant sukliudyti kanonizacijai. Pasak *Tablet* žurnalisto, nuo pat Dziwiszo paskyrimo į Krokuvą (nepaisant vietos dvasininkų būgštavimų), buvęs popiežiaus sekretorius kiekvienoje savo kalboje ir pamoksle remiasi Jono Pauliaus II autoritetu ir šventumu. Kaip jo testamentą vykdytojas, jis kontroliuoja popiežiaus archyvą, taip pat ir asmeninius Jono Pauliaus II užrašus, nors velionis ir prašė juos sunaikinti. Lenkijos Bažnyčios vadovai gali sakyti, kad jie tik atsiliepia į visuotinę tautiečių pagarbą Jonui Pauliui II. Luxmoore'o teigimu, hierarchai puikiai suvokia, kad jų prestižas taip pat priklauso nuo Jono Pauliaus II liaupsinimo, todėl stengiamasi išlaikyti tokį įkarštį kiek įmanoma ilgiau, mat parama garsiojo tautiečio beatifikacijai gali būti pateikta kaip patriotizmo išbandymas. Be to, tai padeda nukreipti dėmesį nuo problemų, kurios išplito Bažnyčioje po Jono Pauliaus II mirties. Savo progos nepražiopsojo ir apsukrūs vertėivos, liturginių reikmenų krautuvėlėse aplink Vatikaną pradėję prekiauti sutanos atraižomis, neva paimtomis iš popiežiaus kapo Šv. Petro bazilikos kriptoje. Lenkijoje Jono Pauliaus II atminimo daiktai jau tapo augančiu verslu: jo pasirašyti laišakai, atvirukai ir knygos pardavinėjamos didžiulėmis kainomis, o Zakopanės kunigai tikisi gauti jo kaulo fragmentą naujajai „Palaimintojo Jono Pauliaus II bažnyčiai“... Šiek tiek ironiška, jog pats paskelbęs rekordinį šventųjų skaičių, Jonas Paulius II dabar rekordiniu greičiu keliamas į altorių garbę. Juk šio popiežiaus pasiekimai byloja patys už save, o tikri dalykai neišblėsta nei po penkerių, nei po penkiasdešimties metų. ❧

Kelios mintys apie Lietuvos užsienio politiką

ROBERTAS KILIUS

Kai pasiekėme savo pagrindinius užsienio politikos tikslus – tapome visaiteisiais ES ir NATO nariais, užsienio politikos komentatoriai ir technologai pajuto intelektualinę tuštumą. O kas toliau? Kokių naujų didingų tikslų turėtume siekti? Kaip turėtume išryškinti Lietuvos veidą pasaulyje?

Netrukus, 2004 m. laikinai LR prezidento pareigas ėjęs Naujosios Sąjungos lyderis Artūras Paulauskas viešai išskėlė tos pačios partijos deleguoto užsienio reikalų ministro Antano Valionio aplinkoje sukurtą 10 punktų programą. Dalis joje išdėstytų minčių buvo įtraukta į 2004 m. spalio 5 d. pasirašytą politinių partijų susitarimą „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais“. Pagrindinė naujovė – regioninės lyderystės ambicija ir deklaruotas užsienio politikos aktyvumo siekis. Praėjus dvejiems metams, Raimundas Lopata – tikėtina, vienas iš regioninio centro idėjos autorių – konstatavo, kad ši vizija netampa realybe¹. Pasak jo, Lietuva neatitinka nė vieno iš centro apibrėžčių: nesutvarkyta tarptautinio susisiekimo infrastruktūra – tarptautinis oro uostas, greitkeliai, geležinkelis; kontaktai su užsienio šalių politikais, diplomatais ir piliečiais lieka fragmentiški; neskiiriama pakankamai išteklių tarptautinio mastelio rezultatams (pvz., euro įvedimas) pasiekti, neįgijome didesnio autoriteto kitų šalių akyse. Deja, Lopata nepateikia atsakymų, kodėl

ši ambicinga mintis netapo politiniu kūnu.

„Naujajame Židinyje-Aiduose“ Kęstutis K. Girnius mėgino išvelgti sunkumus Lietuvai kuriant „savitą ir reikšmingą“ užsienio politiką². Jo nuomone, mums kliudo dvi objektyvios ir viena subjektyvi aplinkybės: 1) Lietuva yra „mažutė šalis ir plotu, ir gyventojų skaičiumi, ir ūkio pajėgumu“; 2) ES ir NATO narystė riboja savarankiško Lietuvos veikimo galimybes; 3) Lietuvos vadovai ir žmonės šiuo metu nesidomi užsienio politika. Tiesa, pastarasis teiginys autoriaus suformuluotas kiek kitaip – „nesidomi moralia politika“, nes ir pats straipsnis skirtas aptarti (ir pakritikuoti) siūlymą, kad naujosios užsienio politikos ašimi galėtų tapti moralios politikos tarptautiniuose santykiuose įtvirtinimas. Kitoje savo analizėje Girnius konstatuoja, kad Lietuva neturi galimybių dalyvauti didžiojoje politikoje kaip nepriklausoma veikėja, o kurti „mažąją“ politiką, t. y. patraukliai pristatyti savo šalį pasauliui, trukdo tai, kad mūsų lyderiai nemoka raiškiai kalbėti angliškai³.

Pirmąjį autorių kartu su būriu kitų, rašančių užsienio politikos temomis, galima būtų priskirti romantinei, antrąjį – realistinei mokyklai. Pirmieji siekia kurti naujoviškos, „savitos ir reikšmingos“ užsienio politikos vizijas ir strategijas. Tekstuose ir veikloje vyrauja noras mąstyti plačiai ir būti žaidėjais, jei ne pasaulinio, tai bent

regioninio lygio. Antrasis, dėl minėtų priežasčių skeptiškai vertindamas siekius dalyvauti „didžiojoje politikoje“, siūlo vadinamosios viešosios diplomatinės priemonės (garsinti savo šalį), o visą kitą veiklą regi tik kaip kasdienį biurokratinį darbą, kurio užsienio politika nevadinsi. Tačiau abi šios kryptys turi vieną esminį trūkumą – į užsienio politiką žvelgiama kaip į intelektualinį ar net estetinį uždavinį, savotišką aukštąjį pilotažą svaigiose geopolitikos erdvėse, kaip į kažkokią ezoterinę veiklą kažkur toli užsieniuose. Nepaisoma, kad užsienio politika – tai tas pats savo interesų įgyvendinimo ir interesų derinimo menas, kaip ir vidaus politikoje, tik jis realizuojamas santykiuose su kitomis valstybėmis.

Skrajodami minties erdvėse romantinės mokyklos atstovai savo strategijose sąmoningai ignoruoja, regis, akivaizdžias Girniaus nurodytas aplinkybes. Pradėkime nuo minties, jog geras tonas reikalauja nepasiduoti mažos šalies savimonei. Esą tai kursto nepilnavertiškumo kompleksą, menkina mūsų ambicijas ir rezultatus. Tačiau, atvirkščiai, yra populiaru remtis LDK paveldo, imperijos darymo, barbarų prieš Romą, regiono centro ir panašiais romantiškais mitais. Mąstydami apie savo vaidmenį geopolitiniuose konstrukuose jau įpratome lygiuotis į didžiąsias valstybes – JAV, Didžiąją Britaniją, Vokietiją, Lenkiją ar Ukrainą. Todėl po to sunku mums nuslėpti apmaudą ir nusivylimą, kai susiduriame su kurioziškais savęs vertinimo neatitikimais su tuo, kaip į mus žiūri kiti. Tenka tik apgailestauti, kad didieji užsienio politikos strategai niekada neturėjo progos padirbėti kurioje nors Lietuvos ambasadoje ir pajusti, kaip toli prasilenkia „Šiaurės Atėnų“ ambicijos su tuo, ką apie Lietuvą žino ir kaip ją vertina kitose sostinėse. Lopata cituoja tyrimą, kad net mūsų istorinėje kaimynėje Lenkijoje 88% piliečių neturi jokios nuomonės apie Lietuvą. Tad ką kalbėti apie kitas

¹ Raimundas Lopata, „Apie Lietuvos užsienio politikos viziją“, in: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/57150>.

² Kęstutis K. Girnius, „Pastabos apie užsienio politiką“, in: *Naujasis Židiny-Aidai*, 2006, Nr. 9–10, p. 441–442.

³ Kęstutis K. Girnius, „Skurdi mūsų užsienio politika“, in: *Veidas*, 2007 01 25, Nr. 4.

šalis, – nesvarbu, didelės jos ar mažos, bet kiekviena jų pirmiausia žiūri savo reikalą. Jau nereikia nė priminti to fakto, kad per visą Nepriklausomybės laikotarpį Lietuva taip ir nepajėgė įgyvendinti nė vienos kryptingos šalies įvaizdžio kūrimo strategijos.

Kai tekstuose ir veikloje išivyrąja romantiški norai susireikšminti, būti aktyviais žaidėjais, tada paaiškėja pa-

mes savo užsienio politiką vykdome už svetimus (ES ar JAV) pinigus. Pavyzdžiui, Lietuva ėmėsi vadovauti Afganistano Goro provincijos atstatymui tik gavusi JAV finansinę ir logistinę paramą. Lieka klausimas, kiek tokia politika yra savarankiška. Regis, turėtų būti savaime aišku, kad ribotus išteklius reikėtų paskirstyti svarbiausiems prioritetams. Neįmanoma koky-

regis, yra kitaip. Čia „savo pavardės nepanorusių skelbti“ pareigūnų kalbos spaudai yra naudojamos perduoti tam tikrą žinią tam tikriems adresatams – politikams, vyriausybei, užsienio partneriams, žvalgyboms? Antai po paskutinio premjero pasažo apie Lukašenką liko nustebę ir supykę prezidento patarėjai, kad naujos iniciatyvos skelbiamos viešai, prezidento

neinformavus. Galima numanyti, kad įprastiniai vadina-mieji „diplomatiniai kanalai į išorę“ bei santykiai tarp diplomatijos vadovų ir politinės valdžios yra sutrikę. Arba trūksta tarpusavio pasitikėjimo, arba neveikia formalūs sprendimo priėmimų mechanizmai. Todėl matome aki-vaizdų kalbų ir politinės valios neatitikimą. O tai jau

Jonas Mackevičius. Vytautas Naugardo žemėje. Drobė, aliejus. Iliustracija iš žurnalo „Židinys“ (1938, Nr. 4)

vojingas dalykas. Sunkiai pasiekta Lietuvos narystė NATO ir ES tampa ne svarbiausiais Lietuvos pagrindinių tikslų siekimo įrankiais, o kliuviniu, ribojančiu „savarankiško Lietuvos veikimo galimybes“. Netgi justai savotiška mentalinė opozicija šių organizacijų tikslams, vidinei tvarkai ir kultūrai, ir moralinis pasitenkinimas mindant ant nuospaudų „didiesiems“. Čia norisi prisiminti Lietuvos atstovės Europos Komisijoje Dalios Grybauskaitės perspėjimą, kad ne toje pusėje Lietuva ieško sau draugų. Neišnaudojamos visos galimybės stiprinti partnerystės ryšius su svarbiomis ES valstybėmis, siekiant Lietuvai palankių sprendimų.

Dar didesnis neatitikimas yra tarp deklaruojamų vizijų ir joms įgyvendinti skiriamų išteklių. Akivaizdu, kad Lietuvos gyventojų skaičius ir ūkio pajėgumas turi įtakos sprendžiant, kiek finansinių ir intelektualinių išteklių ji gali skirti savo užsienio politikos tikslams įgyvendinti. Kartais

būna dalyvauti visur ir daryti viską. Deja, mūsų prioritetų sąrašas visada be galo ilgas, o neturint pajėgų rimtai veikti diplomatinėmis priemonėmis, lieka vienintelė išeitis – daug kalbėti. Kalbų ir nusikalbėjimų tarptautinių santykių klausimais būta daug. Prisiminkime pagrasinimus pradėti geležinkelio remontą, atsakant į naftotiekio *Družba* uždarymą, prisiminkime ministro pirmininko idėjas pasiūlyti kaimyninės Baltarusijos lyderiui pasitraukimo strategiją. Viskas liko kalbomis. Jokių veiksmingų priešnuodžių naftotiekio „politiniams gedi-mams“ rasta nebuvo, o Lietuvos pozicija Baltarusijos atžvilgiu nors ir itin aktyvi (t. y. visi labai suaktyvėja, vos išgirdę žodį „Baltarusija“), tačiau paviršutiniška.

Tokias kalbas galima vertinti ir kitu kampu – o kas tie įsivaizduojami klausytojai? Įprasta, kad kalbėjimas žiniasklaidai skiriamas pirmiausia šalies vidaus auditorijai, piliečių nuomonei paveikti. Tačiau Lietuvoje,

visos lietuviškos politikos bėda. Neturime demokratinės skirtingų interesų derinimo kultūros, politinė valdžia yra grupuočių intrigų ir kovos įkaitė. Ten, kur įtakingos verslo grupuotės didesnių interesų neturi, politinė valia taip pat neturi ką veikti ir jos vietą užima administravimas.

Užsienio politika čia nukenčia dukart – ne tik nuo valdžios politinės valios neveiksmumo apskritai, bet ir nuo to, kad pati valdančioji dauguma ją nustumia į politinės galios paraštę. Jau tapo tradicija, kad užsienio reikalų ministerijos vairas atiduodamas mažesniajam koalicijos partneriui: Algirdas Saudargas buvo krikščionis demokratas Tėvynės Sąjungos, Antanas Valionis – socialliberalas socialdemokratų Vyriausybėje, o Petras Vaitiekūnas netgi nėra jį į vyriausybę delegavusios Valstiečių liaudininkų partijos narys, kitaip tariant – politinis benamis. Jo galimybės būti išgirstam Seime ar Vyriausybėje yra menkos, o politinės ambicijos – kuklios. Ko

galima tikėtis iš ministro, kuris inau guracinėje kalboje išsikėlė uždavinį netrukdyti dirbti ministerijai, „nekišti pagalių į ratus“.

Pasekmės dvejopos: pirma, svarbiausius užsienio politikos sprendimus (ir dėl veiksmų, ir dėl personalo) priima ne prezidentas, ne ministras, o kiti žmonės, antra, daugelyje siauresnių sričių, nesant aiškesnės politinės linijos, lieka daug erdvės pareigūnų saviraiškai, nelygu jų ambicija, kompetencija ar aktyvumas. Todėl iniciatyvos įgyvendinamos ir rezultatų siekiama ne pagal iškeltus uždavinius ir prioritetus, o pagal tai, ar konkrečiame poste dirbantis pareigūnas nori greičiau tapti ambasadoriumi. Žinoma, metams bėgant, ši sritis siaurėja, ambicijos ir motyvacija blėsta, nes kaip ir bet kurios biurokratinės įstaigos darbuotojai, diplomatai yra linkę galvos pernelyg aukštai nekelti, idant netektų jos prarasti. Savarankiškas mąstymas čia niekam neįdomus, kritika netoleruojama. Į Prezidentūrą, Vyriausybės kanceliariją ar Seimą deleguoti diplomatai nenori prarasti savo vietos sistemoje. Kadangi rotacijos sistema suteikia tikriesiems žinybos vadovams plačių galimybių neskausmingai parinkti ne tik savo pavaldinius, bet ir viršininkus, tai diplomatai yra jau mokyti ir nedaro tokių klaidų, kaip Valstybės saugumo departamento darbuotojai (šie, pasak sparnuoto Mečislovo Laurinkaus posakio, suklydo manydami, kad turi dirbti Lietuvai, o ne savo vadovybei). Šiandien nebėra nė vienos nepriklausomos valstybės institucijos, kuri galėtų kritiškai įvertinti, ar visi veiksmai užsienio politikoje yra atliekami Lietuvos labui. Meistriškai pripūsta miglos, esą tai sritis, savo prigimtimi besiskirianti nuo visų kitų politinių klausimų, kurie turi būti atviri demo-

kratinės visuomenės diskusijai ir kritiniam vertinimui.

Idėjas, išteklius ir valią veikti galima būtų suderinti tik vienu būdu – užsienio politika turi tapti politinės valdžios struktūrine dalimi, o svarbiausia, jos vairą iš slaptųjų patarėjų ir jų diriguojamo diplomatinio korpuso turi atsiimti demokratiškai išrinkti ir visuomenei atskaitingi politikai. Tada užuot svaičiojus apie Vilnių kaip tarptautinių konferencijų centrą, kai mieste nėra nė vienos aukšto lygio susitikimams pritaikytos salės, užuot šokinėjus kaip blusa apie dramblių, siekiant žūtbūt sudalyvauti sprendžiant krizę Ukrainoje, gal pavyktų iškelti adekvačius tikslus ir skirti jiems atitinkamus resursus, žiūrint pirmiausia savo, bet ir partnerių interesų. Tada būtų visiškai teisėta į užsienio politiką žiūrėti instrumentiškai, vertinant, ar – atsižvelgiant į kintančias vidaus ir tarptautinės politikos aplinkybes – pasirinkti žingsniai yra veiksmingi, ar užsienio politika yra efektyvi. Šiuo atveju nesvarbu, ar efektas pasiekiamas puikia anglų kalba išrėžiant pasaulinę iniciatyvą, ar kur kukliai papietavus su reikalingais žmonėmis. Konkrečioje situacijoje, siekdamą konkrečių tikslų Lietuva gali dalyvauti ir „didžiojoje“, ir „mažojoje“ politikoje, o svarbias mintis, esant reikalui, galima išsakyti ir per vertėją. Pasak Vokietijos kanclerės Angelos Merkel, jeigu turi ką pasakyti, tai makiažo nereikia.

Be abejo, išliks svarbiausia politinė problema: kaip tuos interesus – pragmatinius ir vertybinius – apsibrėžti. Deja, šiandien to padaryti nėra kam. Užsienio politika nesidomi nei žmo-

⁴ http://www.urm.lt/popup2.php?nr=1&item_id=182&m_e_id=9&menu_i_id=86;88&no_cache=1.

nės, nei politikai. Visi tarsi suvokia, kad politikos tikslai – šalies saugumas ir piliečių gerovė – nesikeičia. Keičiasi jų įgyvendinimo priemonės. Tikslai ir priemonės turėtų atsispindėti oficialiuose dokumentuose. Pažvelkime į Užsienio reikalų ministerijos 2007–2009 m. strateginį veiklos planą⁴ (čia nenagrinėdami, kiek šis planas atspindi realią veiklą). Krenta į akis trys dalykai: pirma, daugiausia dėmesio skiriama „Rytų politikai“, kuri tampa Lietuvos veiklos ES ir NATO prioritetu; antra, nors plano įžanginėje dalyje „situacijos analizė“ minimi svarbūs Lietuvos interesai energetikos, transporto srityse, prisijungimas prie euro zonos ir Šengeno erdvės, tačiau pasirengimas spręsti šias problemas neatsispindi strateginiuose tiksluose; trečia, santykiai su JAV iš Lietuvos užsienio politikos dingę, jų veiklos plane nėra. Taip pat nerasime nieko apie tai, kaip Lietuva įsivaizduoja ES ir NATO raidą, ko ketina siekti šiose organizacijose, nieko nepasakyta apie tai, kaip stiprinti santykius su šalimis partnerėmis, siekiant jų paramos Lietuvai svarbiais klausimais.

Turimą istorijos atokvėpį privalome išnaudoti savo valstybės kūrimui ir stiprinimui. Formaliai tapome Vakarų struktūrų dalimi, tačiau dar reikia daug padaryti, kad Lietuva, jos visuomenė, verslas, demokratinė sąranga ir kultūra taptų vakarietiška. Įeiti į Vakarus galime naudodamiesi užsienio politikos instrumentais. Tačiau šis kanalas gali veikti ir į kitą pusę – dalyvaudami, girdėdami, perimdami tam tikrą elgesio ir bendravimo kultūrą ir problematiką galime padėti Lietuvai greičiau tapti Vakaraus, tikroju klubo nariu. Tik reikia turimą laiką, žmones ir pinigus naudoti sprendžiant savo, o ne svetimas ar išgalvotas problemas. ❧

Šventieji karai

Pakraščio sindromas

EGIDIJUS VAREIKIS

Ukraina – oranžinė, mėlynai geltona, raudona, dar kokia nors... Ukraina – norinti ir galbūt galinti tapti stipria Europos valstybe, tačiau niekad iki šiol tokia netapus. Ukraina, kurios likimas pastaraisiais metais sprendžiamas gatvėse...

Ukraina? Filologai nesunkiai pasakys, kad pavadinimas „pakraščio žemė“ žymi teritoriją, kurioje lietėsi, maišėsi ir kariavo skirtingos civilizacijos. Ir nė viena nenugalėjo. Ukraina buvo ir liko pakraščiu visiems, kurie į ją pretendavo – slavams, lietuviams, totoriams, turkams, rusams, vokiečiams, rumunams... dar kam nors. Konvencinių karų dėl šios teritorijos skaičius ne ką mažesnis už karų dėl Balkanų. Tačiau greta teritorinių karų vyko ir tebevyksta kitokie: etniniai, geografiniai, kultūriniai, civilizaciniai, bado ir išdegtos žemės karai – pagal visus požymius – šventieji. Pasibaigs jie tik tada, kai Ukraina nebebus pakraščio žemė, kai kokia nors civilizacija čia apsisistos bent keliems šimtmečiams. XXI a. pradžioje tegalima pasakyti tiek, kad karas dėl pakraščio teritorijos nesibaigė. Šiandien nepriklausoma Ukraina padalyta tarp Vakarų ir Rytų krikščioniškų įtakų, tarp jai vis dar svetimos Juodosios jūros ir tarytum savų miškų zonos, tarp Rusijos didžiavalstybinių rudimentų ir europinės integracijos perspektyvų, tarp noro sukurti savo ukrainietišką valstybę ir civilizacinės impotencijos. Čia viskas – pakraštys, čia visur fronto linija ir karo laukas.

Nėra ko stebėtis, kad būtent Ukrainos vidaus politikai skiriama tiek daug dėmesio. Juk Ukrainos „spren-

dimas“ yra esminis geopolitinis faktorius, lemsiantis Europos vienijimosi ateitį.

Prisiminkime mūsų regiono išsijungimą į euroatlantines struktūras. Į ES ir NATO iš esmės įstojo ne Lietuva, ne Vengrija, o visas regionas. Vienos atskiros šalies priėmimas tebutų buvęs lokalus politikos reiškinys, o viso regiono – jau geopolitinis virsmas. Regiono valstybių strateginiai siekiai sutapo, ir tik dėl to galėjome realizuoti Europos atkūrimo projektą. Tos Europos, kurią mes Europa laikome. Svarbiausia šalis čia, beje, buvo Lenkija. Be jos tapimo „Vakarais“ procesas vargu ar būtų įvykęs. Jei Europos integracija bando plėstis toliau į buvusią sovietinę imperiją, tai tam reikia dviejų dalykų – pirma, kad ženklus skaičius buvusių sovietinių respublikų nuoširdžiai norėtų įsijungti į ES, antra, kad į Vakarus integruotųsi svarbiausia regiono valstybė – Ukraina. Pasak gerai žinomo Zbigniewo Brzezińskiego, stipri Ukraina šiandien yra šansas priversti pakeisti ir Rusijos geopolitinį mąstymą, kuris remiasi Rusijos amžinumu ir nepakeičiamumu.

Štai kodėl taip svarbu, kaip elgsis Vladimiras Juščenka ir jo oponentai. Oranžinė revoliucija nėra nei pradžia, nei pabaiga, tai tiesiog proceso dalis. Paskiros dalys gali vadintis ne tik revoliucijomis, bet ir perversmais ar reformomis, nelygu koks istorikas vėliau apie tai kalbės, bet viena neginčijama: tai to paties Šventojo karo elementai.

Šiandien kelios dešimtys milijonų ukrainiečių

mano, kad jų tautinės tapatybės išraiškai – Ukrainos valstybei – lemta būti. Beje, tai pripažinta. Valstybė su savo sienomis ir sostine yra natūralus vis dar galiojančios Vestfalijos politinės sutarties produktas. Ukraina priklauso jos žmonėms, jie renka parlamentą ir prezidentus, tačiau tai dar neatsako į klausimą, kokia Ukraina, kokioje Europoje ar Eurazijoje yra ir turėtų būti, stipri ar silpna, integruota ar izoliuota ji reikalinga kaimynams ir pasauliui.

Lietuviai, lenkai ar turkai su totoriais pasakys, kad Ukraina pralaimėta prieš keletą šimtmečių. Kijevo Rusia tikriausiai buvo per silpna užkariauti stepes, Vytautas, matyt, pakraščio teritorijos visai nevertino. Bene kalčiausia turbūt bus buvusi povytutinė Lietuva, pigiai iškeitusi Ukrainos teritoriją į savo politinį stabilumą. O gal Lenkija, pralaimėjusi prieš maskolius, gal net visa Europa, tuomet abejingai žiūrėjusi į pakraščio žemės likimą. XVII a. išvariusi lietuvius iš Maskvos, Rusija dar nebuvo stipriausia regiono valstybė, tačiau net ir dalinė pergalė Ukrainoje ją tokia padarė. Ukrainoje pralaimėjus švedams, prasidėjo Rusijos ekspansija į Europą, kurioje krito ir mūsų šalis. Ukrainiečių valstybės neplanavo nė viena kariaujanti pusė, o patys žmonės buvo per mažai konsolidavęsi.

Pakraščio žemės padalijimas buvo *status quo*, patenkinęs didžiausias valstybes, tačiau išskirstęs ukrainietiška kalbančius žmones į kelias valstybes. Rusai po permainingų XIX a. karų užėmė Vidurio ir Rytų Ukrainą. Habsburgai, nuosekliai ir net dogmatiškai vykdę teritorinės Europos ir katalikybės ekspansijos politiką, „įklimpo“ kažkur ties Lembergą, kuriam vėliau dėl etnolingvistinių kuriozų prigijo

Lvivo pavadinimas. Ukrainos valstybės rimtai nenumatė ir Pirmojo pasaulinio karo pasekmes tvarkę politikai, garsiąją geopolitinę Curzono liniją išvedę taip, kad ukrainiečiai savo valstybės ir vėl neturėtų.

Taigi valstybė pakraščio žemėje – Ukraina, skaičiuojanti antrąją dešimtį metų, yra veikiau istorijos naujiena, o ne kokios nors senos tiesos atstatymas. O kiekviena naujiena skausminga visiems aplinkui, ypač nesusitaikiusiems su pralaimėjimais. Ukrainai galėtų priklausyti geopolitinė iniciatyva regione, jei Ukraina tokios imtųsi. Galima sakyti, kad jos jau imtasi. Strateginis pasirinkimas ne vienas: etninė Ukraina Europoje, Ukraina – Rusijos sąjungininkė, Ukraina – balanso valstybė ir t. t. Kai strategas Brzeziński siūlė pasauliui remti ne Rusiją, o Ukrainą, tai Europa ir JAV laukė signalo iš Kijevo. Signalas buvo mirkčiojanti lemputė. Istorikai dar nagrinės, kiek vienas kitam prieštaraujančių dokumentų buvo paskelbta šios šalies valdžios koridoriuose. Ukraina jos vadovų dvejonių, o gal balansavimo dėka liko niekieno. Prezidentas Juščenka nori iš esmės keisti regiono geopolitiką, premjeras Janukovičius – kuo pelningiau išnaudoti Ukrainos situaciją, prisitaikant prie Rusijos, o ne kokios nors Vakarų Europos poreikių. Tai ir atvedė ją prie oranžinės revoliucijos slenksčio. Šventasis karas, persikėlęs į Kijevo gatves, tęsiasi.

Rusijai Ukrainos netekimas prilygtų pralaimėjimui „Šventajame kare“ – teritorijos praradimas, galas panslavizmo ideologijai, dar vienas pleištas ir taip jau ne geriausius laikus išgyvenančiai stačiatikybei, galiausiai Maskvos, kaip Trečiosios Romos, diskreditacija. Rusams skausminga dar labiau, nes jie dar prieš keletą dešimtmečių jautėsi laimėję pakraščio žemę galutinai ir negrįžtamai, dabar gi – neturi to, į ką tiek investuota, kiek sušaudyta ir badu marinta.

Kol Krymas priklausė Rusijai, Ukraina tebuvo sausumoje užspeista žemės ūkio produktų gamintoja. Nikita Chruščiovas tikriausiai tikėjo Sovietų Sąjungos amžinumui ir Ukrainos išlikimu Rusijos valdžioje. Krymo

atidavimas Ukrainai šeštame dešimtmetyje tereikšė sovietinės administracijos pakeitimą, o dabar nepriklausomą Ukrainą Krymas daro valstybe su didelėmis jūrinėmis pretenzijomis. Tai akivaizdus Rusijos pralaimėjimas, nors taip pat ir geopolitinis įpareigojimas Ukrainai. Beveik nuvyta nuo Baltijos jūros, Rusija nuvejama ir nuo Juodosios. Geografija gražina Rusiją į Maskvos Kunigaikštystės laikus. Šiandienė Ukraina – geografiškai svarbi Juodosios jūros pakrantės valstybė, formuojanti regioninę politiką. Po Sovietų Sąjungos žlugimo bene pirmą kartą istorijoje ir gal net visai netikėtai sau patiems ukrainiečiai gali kažko norėti ir turėti tikrai savo valstybę ne vien popieriuje.

Ko gi galima norėti? ES ir JAV remia europinę perspektyvą, nors ja ne labai tiki, kitaip tariant, siūlo suteikti šansą ir laiko apsispręsti, daug nerizikuojant, jei apsisprendimas ir bus ne Europos naudai. Rusija, suprantama, nori tikėti, kad Juščenkos europinė avantiūra pasmerkta ir visais galimais būdais „padeda“ Ukrainos nesėkmėms. Ukrainos grįžimas į Rusijos strateginių interesų geografiją Rusijai būtų ženkli geopolitinė pergalė, gal net reiškianti imperijos renesansą.

Kaip jau minėta, Rusija kariauja su Ukraina ne vieną karą. Ji neturi „Šventojo karo“ sąvokos, tad Rusijos karas už pakraštį vyksta visais frontais – čia kaunasi ne kariškiai, o istorikai, pedagogai, intelektualai, visi...

Ekonominis karas – pernelyg tiesmukas. Nepaisant ekonominio potencialo, Rusija nemoka kariauti ekonominių karų, tiesiog bet kokia ilgalaikė ekonominė strategija sudūžta į viena dienos naudos prioritetus.

Istorinis karas – kas gi buvo garsioji Kijevo Rusia, kiek joje Ukrainos? Kokio valstybingumo lygmens buvo Rusijos ir Turkijos pasienis? Kiek savarankiška Ukraina tapo po Sovietų Rusijos atsiradimo? Rusijos istori-

nis pralaimėjimas reikštų, kad ji vėl tampa Maskvos Kunigaikštystė, kokia buvo ilgus šimtmečius ir, kaip ne vienas politologas sako, kas atitiko jos dvasią ir potencialą. Rusija tebėra teritorinė imperija, suprantanti, kad tikslas yra teritorijos pavaldumas, o ne kokios nors ekonominė ar politinė papildoma nauda.

Tikėjimo karas – Ukraina tampa mūsų lauku tarp katalikybės ir stačiatikybės, čia gali būti nuspręstas Unitų Bažnyčios, o per ją ir viso katalikų ir stačiatikių ekumeninio dialogo likimas. Koks čia šventasis karas vyksta Europoje, kuri jo fronto linija – nuo Serbijos, Lietuvos, Turkijos?..

Dostojevskis ir Solženicynas rašė apie tai, ko Rusijai reikia, – o Ukrainos reikia gyvybiškai. Tačiau Rusija negalėjo tapti priimtina aplinkiniams imperija, dažniau nešančia skausmą, nei trokštamą gerį. Rusijos intelektualai veikiau liūdėjo dėl nesėkmių, nei džiaugėsi savo pasiekimų rezultatais. Veikiau kariausime, negu susitaikysime, Rusija nebus Europos Sąjunga ne todėl, kad Putinas to nenori, – tai tiesiog prieštarauja šventojo karo logikai, kurią aprašė tas pats Dostojevskis, nekentęs lenkų, lietuvių ir visų, kad ardo stačiatikybę.

Europos Komisijos pirmininkas Jose Manuelis Barroso, viešėdamas Vilniuje, apie europinių vertybių sklaidą šiuolaikiniame pasaulyje sakė: *propose, but not impose*, – siūlyk, bet ne piršk prievarta. Lietuvos Didysis kunigaikštis Vytautas iš esmės taip ir elgėsi, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje ne ką laimėjo; Barroso proseneliai – portugalų jūreiviai ir misionieriai – darė kaip tik priešingai ir laimėjo kur kas daugiau. Prieš keletą šimtmečių Europos jūrininkai nebijojo toli plaukti, atrasti ir kurti savo tvarką. Šiandien veikiau lūkuriuoja. Galbūt iki to laiko, kol, dar kartą pralaimėjus Ukrainoje, šventojo karo frontai pasieks vadinamosios civilizuotos Europos krantus. ❧

Liūtas Mockūnas (1934–2007)

Ko gero, Liūto Mockūno tėvai magiška vardo galia tikėjo labiau negu horoskopais – nors jų sūnus gimė po Svarstyklių ženklui, įpusėjus rudeniui, davė jam ugningą Liūto vardą. Ir dar pridėjo graikišką atitikmenį – Liūtas Leonidas. Ir kaip po to netikėti, jog vardas palieka asmenybėje neišdildomą žymę!.. Aukštas, tvirtas, išsimintinų, vyriškų veido bruožų – jo stotas nekėlė abejonių, kad vardas parinktas vykusiai. O artimiau susipažinusieji su Liūtu netrukdamo pastebėti, kad vardo savininkas – šmaikštus pašnekovas, paliekantis erdvės kitaip maštantams, tačiau drašiai, tiesiai ir nuosekliai ginantis savo įsitikinimus.

Pasijuoktų Liūtas iš tokių svarstyčių, dievaži pasijuoktų, kaip reikiant išsišaipytų. Mėgo jis gerą poeziją, o egzaltuotų svaichiojimų – anaipol. Kita vertus, pagal ką teisingiausia nusakyti žmogaus gyvenimą? Pagal nuveiktus darbus? Parašytus tekstus? Jo šeimos narius? O gal daugybės chora žmonių, su kuriais jis draugavo, dirbo, įgyvendino bendrus užmojus? Mockūnų namuose Čikagoje gyvenimas kunkuliuote kunkuliuavo. Juose nuolat lankydavosi garsūs menininkai ir mokslininkai, politikai ir diplomatai, žurnalistai ir gydytojai. Užsukdavo ten ir niekuo pasižymėti nesusėję lietuviai studentai, kuriuos Mockūnai globojo, padėdami siekti aukštojo mokslo. Kam jau kam, o jaunimui *Pleasant avenue* išties reikė visokeriopas malones: šeimnininkai kiekvienam rasdavo gerą žodį, diskusijų metu pakišdavo įdomią idėją ar mintį, praversdavusią tolesnėse studijose, kviesdavo kartu vykti į kultūrinius renginius, o stokojančius ir materialiai paremdavo. Liūtas tikėjo,

Nuotrauka iš šeimos archyvo

jog Amerikoje įgiję išsilavinimą jauni žmonės parsiveš sukauptas žinias ir patirtį į gimtinę – tai buvo itin aktualu ką tik atkūrus Nepriklausomybę, kai Lietuvai dar labai trūko vakarieetiško sukirpimo specialistų.

Su jaunimu Liūtas sutardavo ypač gerai, gal todėl, kad jis pats mus paliko taip ir nespėjęs pasenti, o gal todėl, kad iš principo negalėjo pakęsti pamokslavimų. Kad ir apie ką būdavo diskutuojama, jis įkyriai neįkalbinėdavo, be atodairos nekritikavo ir juo labiau nejuodindavo savo idėjų oponentų, o tiesiog mėgindavo surasti atsvarą, teigdamas liberaliasias vertybes, kuriomis pats visą gyvenimą kliošėsi. Regis, daugumą jaunų žmonių, kuriems teko susidurti su Liūtu, patraukdavo kaip tik tas pozityvumas, jo giedras, nedramatizuojantis požiūris į gyvenimo įvairovę. Grįžęs gyventi į Lietuvą, Liūtas džiaugėsi prieš kelerius metus susibūrusia Studentų Santara, pakvietas mielai atvažiuodavo į Vytauto Di-

džiojo universitetą papasakoti apie išėivijos literatūrą ir žurnalistiką. Pati priklausau tai kartai, kuriai dar stigo patirties ir kompetencijos dirbti kartu su Liūtu, bet kuri turėjo laimės pagyventi svetinguose jo namuose ir progos pasimokyti iš jo gyvo pavyzdžio. Žinoma, mokins mokytojo asmenyje išvelgia kitus bruožus negu bendradarbiai kolegoje, draugai – sename bičiulyje arba artimieji – savo šeimos naryje. Kiekvienas, daugiau ar mažiau pažinęs Liūtą, apibūdintų jį vis kitaip, galbūt vieni kitus papildydami, o galbūt vienas kitam prieštaraudami. Ir veikiausiai visi būtų savaip teisūs. Turbūt taip dar geriau – reikia manyti, Liūtui patiktų tokia spalvinga nuomonių mozaika, nes jam, kaip niekam kitam, buvo svetima monotonija.

Kur jau ten monotonija! Gyvas, smalsus Liūto protas nuoboduliui nepalikdavo jokių šansų. Žvelgiant iš šalies atrodydavo, jog per visą amžių iš esmės neįdomių dalykų jam taip ir nepavyko aptikti. Liūtas neįtikėtinai daug skaitė, rinkdamasis įvairiausių sričių lektūrą. Jei diskusijos vykdavo jo namuose, galėdavo išsitraukęs ir atsivertęs knygą iš savo didžiulės bibliotekos (ką ir kalbėti apie dailiai įrištus „Akiračių“ komplektus) bėsti pirštu į atitinkamą citatą, patvirtinančią jo išvalgas, nuginkluojančią oponentą arba primenančią kitų kadaise pamirštas aplinkybes. Ir vis dėlto visa savo esybe Liūtas įkūnijo ne savyje užsisklendusio mokslininko, o vietoje nenustygstančio žurnalisto tipą. Džiaugdavosi, gavęs gerą naują knygą, o dar labiau – jeigu pavykdavo užmegzti pokalbį su nestandartinio mąstymo žmogumi, rasti dar neišsemtų temų. Nors pats Liūtas turėjo talentą pasakoti, bet mokėjo įdėmiai klausyti ir visuomet girdėdavo savo pašnekovą. Tą liudija ir knyga „Pokalbių akiračiai“ (1991), kurioje pateiktas nemažas pluoštas interviu su išėiviu kultūros veikėjais.

Įdomiausi Liūtui buvo savitai ir kritiškai maštantys pašnekovai, nepasiduodantys stereotipų tėkmei, be-

siiriantys prieš „įprasta taip galvoti“ srovę. Labiau už viską jis nemėgo pataikavimų ir sutartinių linkčiojimų. Liūtas jausdavosi pakylėtas ir nuveikęs prasmingą darbą, jeigu pavykdavo išprovokuoti diskusijas. (Beje, būtent toks, matyt, ir bus buvęs jo žinomiausios knygos „Pavargęs herojus: Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje“ (1997) tikslas: išjudinti sustingusius stereotipus (taip pat ir teigiamus), iš naujo įvertinti praeities įvykius, pateikiant ne tik emocinius, bet ir loginius argumentus.) Todėl juo aštresnė reakcija kildavo, juo labiau jis trindavo rankas. Visai ne todėl, kad būtų jautęs malonumą kažką paerzinti arba susikurti progą priremti prie sienos savo priešininkus nenuginčijamais argumentais. Atvirkščiai, Liūtas buvo įsitikinęs, kad vaisingiausi yra konstruktyvūs ginčai, o ne be atgarsio liekančios hipotezės. Laikydamasis nuomonės, jog būtent diskusijų metu atrandami vertingiausi dalykai, įtariai žiūrėjo į tuos, kurie gindavo vienokias ar kitokias tiesas tik dėl tradicijos, iš inercijos, savarankiškai jų neapmąstydami.

Liūto nuostata ieškoti aktualių, intriguojančių ir kontroversiškų temų nulėmė jo kaip redaktoriaus braižą. Šiaip jo redaguojamų „Akiračių“ kolektyvas stengėsi išlaikyti pakantumą skirtingoms nuomonėms, pažiūroms ir gyvenimo filosofijoms. Tačiau visuomet atsirasdavo besipiktinančių tuo, jog tokio solidaus mėnraščio puslapiuose kvestionuojamos pamatinės ir nepajudinamos (kaip jiems atrodė) vertybės. Toks pasipiktinimas neretai nukrypdavo į asmeniškumus, nors, regis, Liūto siekiamybė buvo nešališko disputų stebėtojo vaidmuo. O jeigu jis ir pasiskelbdavo kurios nors pozicijos šalininku, tai daugeliu atvejų netrukdydavo jam korektiškai bendrauti su kitų pažiūrų atstovais.

Toks intelektualinis Liūto sąžiningumas, apjungiantis faktų tikslumo paisyimą ir skepsį išgalėjusių jų vertinimų atžvilgiu, duodavo ir netikėtų vaisių. Antai per paskutinįjį Santaros-Šviesos suvažiavimą Anykščiuose

nemažos dalies dalyvių vos neištiko aparpuoilis, kai Liūtas savojo pranešimo metu pareiškė, esą, žvelgiant iš dabarties perspektyvos, santariečių indėlis į Lietuvos atgimimą buvęs daug mažesnis, negu jie patys norėtų ar įsivaizduotų. Kitaip tariant, Liūtas, jaunystėje ilgai ieškojęs, kol galutinai apsisprendė atstovauti liberalųjį flanką, vis dėlto kartkartėmis peržiūrėdavo savo nuostatas, suprasdamas, kad faktai niekur nedingsta, bet laikui bėgant įgyja vis naujas vertes.

Prabilus apie „Akiračius“, Santarą-Šviesą ir Liūtą, neįmanoma nutylėti ir aršių ideologinių ar pasaulėžiūrinių kovų iševijoje, pirmiausia tarp „katalikų“ ir „liberalų“. Ši priešprieša turi tokią ilgą, painią ir prieštaringą istoriją, jog, ko gero, ištakų tiksliai atsekti jau ir nebeįmanoma. Abi pusės turėjo ir tebeturi tvirtus įsitikinimus bei uoliai gina savo tiesas, nepamiršdamos senų nuoskaudų. Kita vertus, abiejų pusių garbei reikia pasakyti, jog ir tarp „katalikų“, ir tarp „liberalų“ visais laikais rasdavosi suprantančių, kad egzodo kultūros paukštei buvo reikalingi abu sparnai. Netekusi kurio vieno, ji būtų praradusi pusiausvyrą ir veikiausiai pražuvusi nebūties vandenyse. Liūtas laikytinas vienu iš tų, kurie suprato pamatuoto kompromiso reikšmę, nes neturėjo iliuzijų, jog vieną dieną visi žmonės ims ir suvienodės. Matant, kaip nuotaikingai per Santaros-Šviesos suvažiavimus Liūtas diskutuodavo, pavyzdžiui, su ateitininku Kęstučiu Kebliu ar su savo kūryboje krikščioniškas vertybes puoselėjančia poete Vitalija Bogutaitė, nekildavo abejonių, jog dramatiški apibendrinimai apie amžinąją prarają tarp „katalikų“ ir „liberalų“ gerokai perdėti. Liūtas, savo ruožtu, domėjosi ateitininkijos veikla, aukštai vertino tokias asmenybes kaip kun. Mykolas Krupavičius, kurį laikė protingo politiko pavyzdžiu. Niekada savo ausimis neteko girdėti, jog Liūtas nepagarbiai atsiliptų *apskritai* apie katalikiškos pakraipos rašytojus ar kitus kultūros veikėjus.

Kitas reikalas – Liūto susidūrimai

su paskirais asmenimis. Ne vienas privengdavo aštraus jo liežuvio ir kandaus humoro jausmo. Regis, Liūtas tiesiog negalėdavo išverti nepatraukęs per dantį perdėm susireikšminusių, pasipūtusių žmonių, kurie reikia nereikia dėdavosi rimtuoliais ir šventuoliais. Vargas tiems, kurie neturėjo „juoko kauliuko“ – visai nesvarbu, kokių politinių ar religinių įsitikinimų jie būtų, kuriam sparnui priklausytų, kokias pareigas užimtų. Stebint, kaip Liūtas bendrauja, susidarydavo įspūdis, jog kai kurie jo oponentai pykteldavo ne dėl kokių nors vienašališkų ar kategoriškų sprendimų, o kaip tik dėl nuolatinių savo pašnekovo palydovų – ironijos, sveiko skepsio, sarkastiškų komentarų. Tačiau tik nepažįstantys Liūto galėjo patikėti, jog jis lengvabūdiškai žiūri į kiekvienam lietuviui šventas vertybes. Šmaikštaviškai, pokštai, ironizavimai tebuvo liūtiškas metodas atstatyti pusiausvyrą, būdas pralaužti mąstymo ribotumus, pažiūrėti į iškilusias problemas blaviu, nepatetišku žvilgsniu. Tie, kurie į Liūto šypsena mokėdavo atsakyti šypsena, anksčiau ar vėliau surasdavo su juo bendrą kalbą.

Kupinas gyvenimo džiaugsmo, Liūtas buvo nepataisomas optimistas, nepatikliai žvelgęs į žmones, išimylėjusius savo nesėkmes. Jis pats nebijojo priiimti atsakomybės ir pripažinti savo klaidų, bet jo klausantis nė mintis nekildavo apie aukos sindromą, tokį būdingą mūsų tautai – veikiau jau apie „subalansuotą bohemą“. Gal todėl Liūtui restoranai, kavinės ir barai atrodė ne ką prastesnės vietos gyvenimo prasmei apmąstyti negu kitiems – vienuolynai ir bažnyčios. Gal todėl taip dažnai, prisimindami Liūtą, jį pažinojusieji prisimena jaukius vakarus prie konjako taurės, iki išnaktų trunkančius pokalbius su šeimininku, kaip ir gerosios namų dvasios – Liūto žmonos, ištikimiausios jo gyvenimo draugės Pranutės rūpestį ir vaišingumą. Ak, reikėjo išgirsti tuos pokalbius, išsėlinti į tuos vakarus, kai su savo jaunystės bičiuliu poetu Rimu Vėžiu ar kitais svečiais Liūtas dalydavosi atsimi-

nimais: pasipildavę pasakojimai, kaip kuris pergudravęs koki saugumietį, kaip pavykę perduoti į Lietuvą draudžiamą knygą, kaip sudėtinga buvę į Ameriką atsikviesti geidžiamą svečią ir kokių žygių tekdavę imtis. Vargu ar įmanoma suvaidinti tas autentiškas patirtis ir nuoširdžius džiaugsmus dėl pasiektų mažyčių pergalių, glostančių širdį net praėjus daugeliui metų. Prisiiminus tuos vakarus, nejučia pagalvoji: kokie grėslūs mums atrodo dalykai, kurių nežinome, ir kaip lengva tuomet savo nežinią užpildyti išsigalvojimais.

Lygiai taip pat nuo geranoriškų arba negeranoriškų mūsų nusiėkimų priklauso ir pažymys, kuri kiekvienas įrašys vertindamas Liūto nuveiktus darbus. Pavyzdžiui, vos pasirodžius jo sudarytiems „Egzodo literatūros atšvaitams“ (1989), vienai pirmųjų knygų apie lietuvių išėivijos literatūrą, kritikai susiskirstė į dvi stovyklas: vieni manė, jog knyga sveikintina, nepaisant jos netobulumų, kiti leidiniį peikė, nutylėdami jo privatumus. Priekaištauta, jog straipsniai rašyti ne tų kritikų, ne apie tuos autorius, ne tokiomis proporcijomis kaip esą derėtų, tarytum pamirštant, jog parašyti išsamų enciklopedinį leidi-

nį – vienam žmogui beveik neįveikiama užduotis, todėl sudarytojas iš karto atsisakė tokios pretenzijos. Tiesą sakant, kiekvienam skaitytojui vargu ar įtiks net kompetentingiausias kultūros istorikas, todėl bet koku atveju verta pasidomėti skirtingomis kritikos tradicijomis, dar geriau – pačiam skaityti grožinę kūrybą, ieškant savojo, unikalaus žiūros kampo.

Pats Liūtas siekė kuo daugiau pamatyti savo akimis, tiesiogiai patirti, kad galėtų ne tik kartoti kitų nuomones, bet ir išdėstyti savąją. Galbūt paveiktas savo draugo Kazio Almeno, jis, užuot skirstęs kultūros reiškinius į prestižinius ir neprestižinius, stengėsi suprasti, kaip elitinis menas ir populiarioji kultūra veikia visuomenę, kodėl Lietuvoje formuojasi vienokios ar kitokios kūrybos tendencijos. Todėl Liūtas iš vakaro galėjo klausytis operos ir skendėti iškilmingoje nuotaikoje, o rytojaus dieną apsilankyti *Mango* mergaičių koncerte, idant susidarytų bent apytikrų vaizdą, kuo gyvena šandienis Lietuvos jaunimas.

Turbūt šviežių išpūdžių ir naujų minčių poreikis lėmė judrų, dinamišką Liūto gyvenimo būdą: jis mėgo sportuoti, keliauti, nebijojo rizikingų, net kiek avantiūriškų sprendimų. Ne-

pabūgęs užmezgti ryšių su Lietuva sovietmečiu, atkūrus Nepriklausomybę jis su žmona išdrįso palikti savo gyvenimą JAV ir persikelti į Vilnių, masinantį senosios Europos dvasia ir jaunatvišku atgimimo veržlumu. Tačiau taip pasirinkęs, nematydamo problemos sėsti į autobusą ir dardėti į gimtąjį Kauną, idant dalyvautų kokiam nors VDU renginyje ar miesto šventėje. Nors daugelis skeptiškai vertina dabartinį Kauno intelektualinį gyvenimą, bet Liūtas manė kitaip: būtent savo gimtajam miestui jis patikėjo „Akiračių“ archyvą, „Pavargusio herojaus“ medžiagą, kai kuriuos asmeninius dokumentus. Kaune, Petrašiūnuose baigėsi ir paskutinė šio šviesaus žmogaus kelionė.

Liūtas nebijojo būti toks, koks yra, nebijojo daryti to, ką manė esant teisinga, žinojo, kad ne tik vietos kuria žmones, bet ir žmonės kuria vietas, ne tik kultūra formuoja maštanti žmogų, bet ir maštantis žmogus formuoja naujus kultūros fenomenus. O vis dėlto keista kalbėti apie Liūtą būtuojau laiku ir sakyti – buvo. Apie tokias asmenybes sakoma – pasilieka. Pasilieka darbuose, idėjose ir atmintyje.

Kristina Sakalavičiūtė

Актавая кніга Полацкага магістра 1650 г.: Зборнік дакументаў, Мінск: Беларуская навука, 2006, 270 p.

Ši knyga suteikia galimybę pažvelgti į seniai prabėgusių laikų miestiečių kasdienį viešąjį gyvenimą, jų ginčus ir skundus, nusikaltimus ir teisybės paieškas. Įdomus ir pats laikotarpis. Jau vieną kartą Maskvos valdžioje pabuvojusį Polocką (1563–1579) matome naujo antpuolio išvakarėse (1655). Knygą parengė tragiško likimo baltarusių istorikas M. J. Gardzevas (M. Ю. Гардзеў) (1974–2004).

Gediminas Lesmaitis

Beresnevičius, Gintaras, Nuostabūs Tomo Vagabundo nuotyčiai ir reģėjimai: Romanas, Vilnius: Kitos knygos, 2007, 128 p.

Leidyklos nekelia atrankos klausimo, o leidžia tai, kas paklausu. Beresnevičiaus tekstai vieni tokių. Mažutė knygelė pristatoma tiesiog kaip sąmonės srautas. Skaitant, ypač pradžia, galima pajusti ir kažin kokį siurrealistinį Kunčino „Tūlos“ prieskonį (kuris šaukte šaukiasi Bretono „Nadžos“), ir Lotynų Amerikos magiškojo realizmo išpopuliarintą klaidžiojimo atminties labirintais nerimą bei nuovargį, atsėlinantį iš lietuviškos Kondroto tradicijos ar pasaulietinių Borgeso, Rulfo labirintų. O kur dar kafkiškos metamorfozės, žaidimai mitologiniais vaizdiniais... Kažkoks naujas mitologinis-surrealistinis-magiškojo realizmo mišinys (nors realybės čia mažiausia). Bet kuriuo atveju, poveikis – kaip stipraus alkoholinio kokteilio, pvz., viskio su alum. Taip geria škotai. Kas bendra tarp Beresnevičiaus ir škotų? Nežinau. Už pagirias neatsakau.

Laura Auksutyte

Gudaitytė, Bronė, Mistinė patirtis ir kalba: Mokytojo Eckharto kelias,

Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, 216 p., 100 egz.

Gal šis tekstas ir buvo patenkinama disertacija, bet tokią ją atiduoti viešumai – tas pat, kaip eiti į svečius tiesiai iš lauko darbų. Kalbančiai apie kalbą reikėtų šiek tiek tokios kalbinės pajautos. Autorė mėgina narplioti vieną sunkiausių Vakarų mistikos temų, bet suprasti, ką ji suprato, gali tik didelis mokovas – taip viskas nerangiai ir painiai išreikšta. Vargšas Eckhartas, vargšė autorė...

Pilypas Mikoša

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai: Faktas. Kontekstas. Interpretacija, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007, 452 p.

Šaltiniai yra istorijos mokslo pagrindas. Juo geriau juos pažįstame, juo daugiau ir tiksliau galime kalbėti apie tai kas buvo, išvengti neteisingos ar net klaidinančios informacijos. Į vieną knygą surinkti Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos autorių straipsniai apie įvairiausių LDK istoriją nušviečiančius šaltinius leis praplėsti mūsų žinojimo ribas ar leistis į diskusijas, kuriose, kaip žinia, gimsta tiesa. Yra vienas „bet“. Slavų kalbų neįvaldę skaitytojai turės pasitenkinti tik trumpomis straipsnių santraukomis.

Gediminas Lesmaitis

Lietuvos Respublikos užsienio politika: 1990–1991, parengė Ruslan Golubov, Jonas Survila, Vilnius: Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, LR Užsienio reikalų ministerija, Vilniaus universiteto leidykla, 2007, 232 p., iliustr.

Kaip pratarmėje informuoja Redakcinė kolegija (jų leidinys turi net

dvi – bendrą ir specialią), tai jau trečia Lietuvos užsienio politikos dokumentų (nuo 1990) serijos knyga. Joje daug ko nėra: bibliografinio aprašo, dokumentų sąrašo, netgi jų numerių. Bet ir tai, kas yra, nedžiugina: dvejų metų kronika – oficiozinė, pramaisiui publikuojami lietuviški ir angliški dokumentai – be aiškių vidinių ryšių, nekomentuoti. Tiesa, esama 5 eilučių turinio, anot kurio, čia skelbiamos „svarbiausios kalbos, pasisakymai, interviu, laišakai“. Tačiau vartant leidinį matyti, kad vertingiausią dokumentų dalį sudaro valstybinių institucijų pareiškimai ir kiti oficialūs dokumentai bei diplomatų (Stasio Lozoraičio) promemorijos. Patarimas leidejams ir rengėjams vienas – slėpkitės po lapais ir niekam šios knygos nerodykite.

Nerijus Šepetyš

Literatūros žinytas V–XII klasei, parengė Česlovas Navakasas, Kaunas: Šviesa, 2006, 480 p.

Gimnazistas su šios naudingos knygos aprėptu žinių korpusu nesunkiai baigtų filologijos fakultetą. Tačiau būdinga, kad vaikai geriausiai įsimena visokius nesusipratimus, kurių kiekis ir pobūdis labai priklauso nuo kompiliuojamų šaltinių. Atskirais skyriais pateikiami Antikos ir Biblijos vardai, tačiau Lietuvių kalbos komisijos aprobuoto „Biblijos vardų žodyno“ gausioje bibliografijoje nematyti. Gal todėl *Naujojo Testamento* knygų sekoje *Apaštalu darbai* net keliose vietose nukelti po laišku.

Paulius Subačius

Merkys, Vytautas, Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m., Vilnius: Versus aureus, 2006, 480 p.

Solidžios, gausią archyvinę medžiagą ir naujausius lenkų bei gudų veikalus perkratančios studijos antraštė

netiksliai. Autoriui rūpi tik vienos – etnolingvistiškai suvokiamos lietuvių tautos – santykiai su visais ją silpninusiaisiais ir stiprinusiaisiais veiksniais. Tai jokia prasme nėra Bažnyčios istorijos veikalas, tačiau vis vien gaila, kad vyskupija knygoje lieka greičiau teritorinė kategorija ir beveik neiškyla kaip savita bendruomenė, ugdanti ir krepiančianti savo narių sąmoningumą.

Paulius Subačius

Ramonaitė, Ainė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus, 2007, 184 p.

„Šioje knygoje imamas, atrodytų, neįmanomo uždavinio – [...] pažinti ir suprasti Lietuvos žmones, Lietuvos politinę visuomenę ir kartu *paiškinėti*, prognozuoti jos elgesį“ (p. 11, kurs. autorės). Tie, kurių neatbaidys schemų, diagramų, lentelių brūzgynai, šioje studijoje ras išties įdomių ir įtikinamų išvalgų apie pamatinę komunistinę–antikomunistinę skirtį, Lietuvos partijų elektorato savybes, „dviejų Lietuvų“ teorijos (ne)pagrįstumą, politinio cinizmo ir susvetimėjimo šaknis. Vis dėlto pažinti ir aiškinti *visuomenės* elgesį vėberiškosios sintezės keliu pasukusiai autorei sekasi kur kas geriau nei *suprasti* žmones, nes net ir pasukusi „arčiau“ jų IV, „kokybinėje“ knygos dalyje, ji domisi *savo* sociopolitinė tipologija, o ne *jų* politinėmis tiesomis. Kita vertus, ko norėti, kad *anatomas* leistųsi į žmogaus minties vingius ar širdies skaudulius?

Nerijus Šepetys

Skudis, Vytautas, *Melo, neapykantos ir šmeižto kronika: 1993–1997 metai*, Vilnius: Gairės, 2007, 896 p.

Padidintą potraukį savo mintis ir darbus sureikšminti turintis žymus disidentas per trumpą laiką išleidžia jau trečią knygą. Šį kartą ji skirta tam knygos sudarytojo biografijos epizodui, kuris bene labiausiai jį išgarsino Lietuvoje ir suteikė jam daugiausia

kančių, t. y. skandalingam vadovavimui Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centrui. Pasirinktas dienoraštinių užrašų, įvairių dokumentų ir spaudos publikacijų montažo metodas leido autoriui išvengti šiandienės anų įvykių refleksijos. Deja, tai ne pliusas, o veikiau minusas, liudijantis, kad šios knygos sudarytojas iki šiol nesugebėjo blaiviau pažvelgti į anų dienų batalijas ir nedrįsta savęs paklausti, ar jis nebuvo panaudotas kaip vienas iš ekskomunistų įrankių buvusių politinių kalinių bendruomenėi supriešinti.

Arūnas Streikus

Steponavičienė, Daiva, *Lietuvos valdovo dvaro prabanga: XIII a. viduryje – XVI a. pradžioje*, Vilnius: Versus aureus, 2007, 304 p.

Viena neskoningiausių šio dešimtmečio knygų, turinčių sąlytį su istorijos mokslu. Autorė dvasios akimis regi pagonybės kultūrinį paveldą ir didžiojo kunigaikščio dvaro „prabangą“. Suvokimo lygį iliustruoja samprotavimas apie žvangučius: moterų kapuose randami, savo žvangesiu jie turėję apginti nuo piktųjų dvasių. Vyrams to nereikėję, nes jų kapuose randama „kirvių, peilių, taip pat iečių ir strėlių antgalių“ (p. 137). Nesunku nujauti, kad visas prabangus leidinys skirtas Valdovų rūmų muliažui intelektualiskai sutvirtinti...

Jonas Naujokas

Streikus, Arūnas, *Diplomatas Stasys Antanas Bačkis*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007, 292 p., iliustr., 1000 egz.

JE Kardinolo Audrio Juozo Bačkio įžanga palydėtas jo tėvo šimtmečiui skirtas leidinys kiek netikėtai labiau akademinis nei populiarus. Nors ir aprėpdamas visą paskutiniojo Lietuvos diplomatijos šefo gyvenimą, autorius daugiausia dėmesio skiria jo

diplomatinei ir politinei veiklai laisvajame pasaulyje sovietų priespaudos metais. Nestandartinė biografija ir kartu solidi išėivijos politinės istorijos studija teturi gal tik vieną trūkumėlį: priede skelbiama pluoštą dokumentų sunkoka suprasti be konteksto ar pačios knygos teksto.

Nerijus Šepetys

Šiaurės Lenkijos architektūros ir dailės paminklai: Vadovas, sudarė Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, 142 p.

Šiaurės Lenkija – tai Gdanskas, Seinai, Malborkas. Lietuvos vietos. Ši knygelė gal neatstos išsamaus turistinio vadovo, bet padės susigaudyti tam, kuris ruošiasi artimiausiu metu pakeičiauti po šį kraštą. Na, ten niekaip neišsiruošiančiam bus smagu peržiūrėti nuotraukėles – tegu ir mažas.

Jonas Naujokas

Šikšnelis, Juozas, *Įvykių horizontas: Istorinis romanas*, Kaunas: Jotema, 2007, 264 p., 1500 egz.

Klaipėdoje gyvenančio prozininko istorinis romanas su detektyvo priemaišom. Veiksmo vieta – Vilnius ir jo apylinkės, laikai – XIX a. pradžia ir kelerių metų senumo dabartis. Narplojami du sąmokslai: Lietuvos patriotų prieš Rusijos imperatorių Aleksandrą I ir nelabai aiškių jėgų, pasitelkusių buvusį kagėbistą, prieš NATO viršūnėles. 1812-ųjų linija įdomesnė, ypač generalgubernatoriaus Benigseno charakteris neblogai išrašytas. Nors romano pavadinimas nelabai vykęs (lietuvių skaitytojams horizontas siejasi su šernais arba laisve), pats tekstas gali sudominti ne tik Arno Klevečkos laidų gerbėjus, bet ir prie vidurinėsios klasės save priskiriančius buv. inteligentus. Stilius realistiškas, intriga kabinanti, kol lietuviškų istorinių romanų badmetis – galima sakyti, kad kūrinys geras.

Paulius Tolvaiša

Juokdariai ir nykštukai

1805 m. balandžio 2 d. gimė Hansas Christianas Andersen

PALEMONAS DRAČIULA

Įsivaizduokime, kad kurioje nors šio pasaulio kertėje yra šalis, kur gyvena nykštukai ir juokdariai, dideli ir maži, vyrai ir ne-vyrai, moterys ir ne-moterys, suvaikėję seneliai ir persenę vaikai, spalvoti ir bespalviai, linksmi ir išprotėję, gyvi ir mirusieji, palaidoti ir prisikėlę. Kokia gi galėtų būti šios nuostabios šalies alegorija? Ogi pušis ir joje tupinti varna. Ne todėl, kad šie du Viešpaties tvariniai – ilgaamžiai ir pastovūs; vienas – amžinai žalias ir niekuomet nenumeta spyglių vainiko, kitas – amžinai juodas ir nenumeta plunksnų apdaro; ir ne todėl, kad XX a. Lietuvos literatūros smėlynuose auga tokia apykreivė „pušis, kuri juokėsi“. O visų pirma todėl, kad pušis ir varna – tai ne šiaip sau juokdarių ir nykštukų gyvenimo atributai, jų egzistencinio peizažo dalis; tai – jų laikinumo ir žmogiškumo, gyvenimo ir mirties sąlyga. Žinoma, nykštukai ir juokdariai patys savo alegorijos nesukūrė, tačiau pušis ir varna kaip du istorinės ir meninės tikrovės vaizdiniai jau seniai yra išigėrę į žmogaus atminties ir kūrybos klodus.

VI a. pradžioje Lombardijoje, karaliaus Albino dvare, gyvenęs gudrus ir šmaikštus nykštukas Bertoldas. Kartą jis ižeidęs karalių ir pastarasis liepęs nykštuką pakarti. Bertoldas paprašęs paskutinės karališkos malonės – leisti pačiam pasirinkti medį. Karalius sutikęs. Po kurio laiko karaliui buvę pranešta: nykštukas Bertoldas pasirinkęs vos paaugusią pušies šakelę. Karalius įvertinęs valdinio šmaikštumą ir paskyręs jį savo juokdariu.

„Romane apie Tristaną ir Izolda“ kuprotasis nykštukas Frosinas išmanęs septynis mokslus, magiją ir vi-

sus kerėjimo būdus. Jis išskaitęs iš žvaigždžių ir pranešęs karaliui Markui, kad Tristanas su Izolda nakčia susitiks sode po didžiąja pušimi. Būtent taip ir nutikę.

Galime persikelti ir į Šiaurę. Antai danų rašytojo Johannes V. Jenseno istoriniame romane „Karaliaus nešlovė“ muzikantas ir juokdarys-girtuoklis Jakobas prieš mirtį sudėjęs tokią dainą:

Miegojau aš kietai,
Vėjelis glostė švelniai.
Ėmiau susapnavau,
Kad rojun patekau.

Miegosiu palaimingai,
Naujam būste garbingam.
Lentų pušinių guolis
Pats tas tokiam varguoliui.

(iš danų k. vertė Zita Marienė)

Kitą rytą žmonės Jakobą rado pasikorusi. „Suleidusi nagus į žilutėlius jo plaukus, ant galvos tupėjo varna.“

Kitas danas, didysis pasakorių Hansas Christianas Andersen pasakoje „Jonas kvailys“ paporino apie tai, kaip Jonas kvailys karaliaus dukrai savo klumpėje iškepęs ant kelio surastą negyvą varną ir tuo apžavėjęs karalaitę. „Taip Jonas kvailys tapo karaliumi – gavo pačią ir karūną ir atsisėdo į sostą.“

O štai lietuviškas nykštukų ir juokdarių istorijos epizodas. XVI a. pirmoje pusėje imperatoriaus Karolio V dvare gyvenęs nykštukas-lietuvius, kurį vadino Lietuvos Varna. Jis lydėdavęs imperatorių kaip kareivis įvairiuose karo žygiuose, o naktimis po kautynių ginkluotas

stovėdavęs sargyboje prie savo šeimininko lauko palapinės. Be to, Lietuvos Varna dalyvavęs riterių turnyre Briuselyje, kur už savo šaunumą ir atkaklumą pelnęs viso dvaro pagarbą.

XIX a. pradžioje Sankt Peterburge grafo Aleksandro Zubovo dvare tarnavo 115 cm nykštukas iš Gudijos Janas Jakubowski. Tad štai jis buvo prisijaukinęs varną, kuri, kaip rašė savo atsiminimuose, kalbėjo keturiomis kalbomis: rusiškai, vokiškai, lenkiškai ir žemaitiškai. Galiausiai prisiminkime žymiausią medinį nykštuką ir juokdarį – Pinocchio. Juk jo vardas reiškia „pušinukas“.

Taigi mano pateikti pavyzdžiai ir vaizdiniai, liudijantys apie nykštukų ir juokdarių tiesiogines ar netiesiogines sąsajas su gamtiškuoju pasauliu, parodo ne tiek jų genetinę priklausomybę faunai ar florai, kiek vėliau valdovų ir karalių jiems primestą misiją – būti tiltu tarp žmogaus ir gyvūnų, tarp kultūros ir natūros, netgi tarp *šiapus* ir *anapus*. Tokią jų paskirtį puikiai perteikia XV a. pababaigos Perudžos kronikininkas Matarazzo: „Pono dvarui priklauso arkliai, šunys, mulai, salkalai ir kiti paukščiai, dvaro juokdariai, dainininkai ir užjūrių žvėrys“.

Antai mano minėtas karaliaus Albino nykštukas juokdarys Bertoldas visuomet vaikštinejo su triušiu, o Janas Jakubowski, kurio varna mokėjo žemaitiškai, gyveno dar su jūros kiaulyte, triušiu, vovere, ežiu, šarka, kėkštu, varnėnu, strazdu, kuosa ir pulku balandžių. Turėdami nuosavus augintinius, nykštukai ir juokdariai patys priklausė „žmonių

Iš tiesų... juokinga...

žvėrynui“. Tiksliau tariant, nykštukas ir juokdarys iš esmės buvo būtybė tarp žmogaus ir naminio gyvūno. Jam buvo galima visada uždėti antkaklį, buvo galima puošti tarsi dresuotą šunytį ar liepti jam išstis valandas sėdėti ant pasturgalio. Tačiau jis mokėjo kalbėti ir mielai sutikdavo žemintis už atlyginimą ir maistą. Nykštukas-juokdarys turėjo būti švelnus kaip triušis, ištikimas kaip sarginis šuva, miklus kaip voverė, žaismingas kaip beždžionė ir puošnus kaip papūga. Valdovai tai labai vertino. Antai XVII a. pirmoje pusėje Anglijos karalienė Henrieta Marija savo nykštukui-juokdariui įsakė stoti dvikovon su didžiuliu kalakutu. Nykštukas mūšį laimėjo ir už tai jam buvo leista suvalgyti savo pasipū-

tusį varžovą. Tiesa, jie ir patys būdavo patiekiami į stalą pašteto pavidalu.

Mantujos kunigaikštienė Izabelė d'Este-Gonzaga Venecijoje iš juodaodžio gondoljero išgijo mažytę mergaitę. Svajojo iš jos išaugiant *la migliore buffona del mundo* – geriausią pasaulyje juokdarę. Po to jai ėmė ieškoti mažo juodaodžio berniuko, kad jie ateityje abu galėtų poruotis.

Kai kuriuose dvaruose nykštukai buvo auginami ir formuojami tarsi naminiai augalai. Ypač tai buvo mėgstama Viduramžiais. „Žmogaus-augalo“ auginimo technologija buvo tokia: dvejų ar trejų metų vaiką įgrūdavo į sugalvotos formos vazoną, kuris neturėjo nei dugno, nei viršutinio dangčio. Dienomis vaikas vazone (ar va-

zonas su vaiku) stovėdavo, o nakčiai jis buvo nuverčiamas ant šono idant galėtų miegoti. Ir taip išstisus metus. Vaikas stiebėsi į viršų, o jo kūnas stiebas įgudavo vazono formą. Po kelerių metų vazoną sudaužydavo, o luošą žmogų-augalą, tarsi kokį japonišką bonsą, parduodavo egzotikos mėgėjui.

O štai Rytų šalyse, kur buvo didžiai vertinami kurčėnyliai nykštukai, ilgų apeigų neatlikdavo. Paprasčiausiai jiems nupjaudavo liežuvius ir įkaitinta viela perdurdavo ausų būgelius. Kad būtų paklusnūs kaip gyvuliai ir nebylūs kaip augalai.

O gal nykštukų ir juokdaryų simbolis galėtų būti kaukolė? Juk ji visuomet išsišiepusi.

JERZY KLÓCZOWSKI KRIKŠČIONIŲ BENDRUOMENĖS BESIKURLANCIOJE EUROPOJE

Jau viik du tūkstantmečius daugybė vyrų ir moterų visą savo gyvenimą skiria tam, kas neregima, nepačiuopiama, nepamatuojama... Vis dėlto šis gyvenimas Anapasybei, Amžinybei turi labai konkretų istorinį matmenį. Vienmojišos, jų iškiliausi nariai, jų darbai veikė ir nebeveikia dvasinį, intelektualinį, mentinį ir net politinį bei ekonominį krikščioniškojo pasaulio kūrtovaisiai. Kaip stumdo vienmojišos? Kaip jos kito laiko būtyje? Kokias jų vidines sądara ir dvasingumas peltūpa? Kokias jų poveikis Rytų ir Vakarų istorijai? Kaip jos pačios atsiliepdavo į istorijos iššūkius?

Modernieji istorinio tyrimo metodai autocrimi leidžia atsakyti į šiuos klausimus ne tik žaarniai, bet ir naujai bei įvalgiai.